

У К Р А Ї Н С Ь К И Й Тиждень

№ 3 (479) 20 – 26.01.2017 р.

www.tyzhden.ua

Ліді Сальвер
про байдужість
і неспокій
Європи

Полонені та їхні сім'ї.
Правовий аспект

Якими будуть відносини президента
Трампа і спецслужб США

Чим був Київ
для Олександри Екстер

КІБЕРНЕБЕЗПЕЧНО

The
Economist

Featuring selected content
from The Economist

Вже у продажу

The
Economist

Садік Хан Лондон після Brexit **Мартін Соррелл** Час
думати про далеке майбутнє **Джастін Трюдо** Канада у 150
Съюзен Войджицькі Що ми дивитимемося **Юрій Мільнер**
Дивовижна наука **Мустафа Джемілев** Звільнити Крим

За ексклюзивною ліцензією

Тиждeнь

Світ у 2017

Український випуск

Можна передплатити за телефоном **067-407-10-96**
(з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)
або на сайті **tyzhden.ua**

НА ЧАСІ

- 4 Коли вирок?
Як рухається справа про розстріли на Майдані
- 7 Юрій Макаров про олігархічну економіку
- 8 Забуті живі
Про соціальний захист родин полонених
- 13 Осідлати хвилю
Про політичні виклики під час можливого економічного одужання
- 16 «Колись мене пошили в дурні»
Про що говорить населення окупованих територій із жителями звільненого Донбасу

ТЕМА НОМЕРА

- 18 Від ілюзій до війни
Як мрії про вільний кіберпростір обернулися протистоянням
- 20 Нічийна земля
Хто з ким воює на віртуальних теренах
- 22 Ще один фронт
Як Українська держава дбає про кібербезпеку
- 26 Привиди львівського метро
Про успішні операції українських хактивістів

СВІТ

- 28 Трамп і шпигуни
Як складається взаємодія між американськими політиками та спецслужбами
- 30 Більше обачності, більше Росії
Чого Європа сподівається від президентства Дональда Трампа

- 32 Юлія Шукан: «Мінські угоди з'явилися на світ із виробничим дефектом»
Французький політолог про небезпеку дипломатичних ігор із Росією

- 34 Політика на друзки
Які ризики несе фрагментація європейської партійної системи

- 35 Після Рафсанджані
Про політичний спадок одного з архітекторів Ісламської революції

- 36 Еволюція кросівок
Як Adidas змінює промислове виробництво

СПАДОК

- 38 Перша амазонка авангарду
Київ у житті й творчості Олександри Екстер

КУЛЬТУРА

- 42 Ліді Сальвер:
«Байдужість Європи в 1930-х роках до подій в Іспанії можна порівняти з байдужістю сучасної Європи до того, що відбувається в Україні»

Французька письменниця про європейські виклики, насильство та «маленьких людей»

- 44 Коктейль, що причаровує
Чим цікаві сучасні Тбілісі та Кутаїсі

ЩОДЕННИКИ

- 48 Незворотні процеси
Про пошуки особистого щастя під час окупації

- 49 Хворіти в «ДНР»
Новорічні пригоди донецького пацієнта

P. S.

- 50 ОНУХ про спадок Зиґмунта Баумана

Тиждень

№ 3 (479) 20 – 26.01.2017
Засновник ЕСЕМ Медіа ГмбХ
Видавець ТОВ «Український тиждень»
01030, Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3
Головний редактор Дмитро Крапивенко
Редакція Наталія Петринська,
Анна Корбут, Алла Лазарева,
Олександр Крамар, Ганна Трегуб,
Станіслав Козлюк, Юрій Макаров,
Роман Малко, Ольга Ворожбит, Андрій Голуб
Відповідальний за випуск номера
Віталій Столига

Відділ передплати та роздрібної торгівлі
тел.: (067) 407-10-96
e-mail: peredplata@tyzhden.ua
Відділ реклами тел.: (067) 407-10-89
e-mail: reklama@tyzhden.ua
Видається з 02 листопада 2007 року
Свідectво про державну реєстрацію друкованого
засобу масової інформації КВ № 18119-6919 ПР
від 30.08.2011 р.
Адреса для листування 01030, м. Київ, а/с 212
Адреса редакції
Київ, вул. Богдана Хмельницького, 36а, кв. 3

e-mail: office@tyzhden.ua
тел.: (044) 351-13-00
Друк ТОВ «НОВИЙ ДРУК», Київ, вул. Магнітогорська, 1
Свідectво суб'єкта видавничої справи
ДК № 1447 від 28.07.2003 р. № зам. 17-0101
Наклад 32 000
Номер підписано до друку 18.01.2017 р.
Виходить щоп'ятниці
Розповсюджується в роздрібній торгівлі
та за передплатою
Передплатний індекс 99319
Ціна договірна

НА ЧАСІ

Коли вирок?

Станіслав Козлюк

Суд у справі про вбивство людей 20 лютого 2014 року на вулиці Інститутській у Києві, певно, чи не найвідоміший з усіх, що пов'язані з подіями Майдану. Втім, не раз висувалися претензії щодо часу, впродовж якого тривають засідання. Найвідоміша теза, яку озвучували представники «стурбованої громадськості», звучала так: «Чому за три роки немає вироку? Чому так довго?».

Саме з таких причин, здається, деякі активісти зірвали щонайменше чотири засідання. Мовляв, суд може відпустити екс-беркутівців, у залі взагалі ледь не згущаються з потерпілих, а колишні спецпризначенці вільно почуваються, посміхаючись у своєму акваріумі. Після останнього зриву процесу родини загиблих спільно з адвокатами висловилися проти таких «перформансів» у залі засідань. І наголосили: вони за те, щоб громадськість стежила за процесом, але проти його зривів. Та й сам головуючий суддя Сергій Дячук вирішив вийти з низкою заяв на широкий загал. Суспільство врешті дізналося принаймні орієнтовні строки, у які можна буде отримати відповідь на запитання «Коли буде вирок?».

Варто зауважити, що цей судовий процес украй непростий. Адже від початку підсудних було лише двоє, а епізодів — менше. Проте в лютому минулого року вже наявне провадження Зінченка — Аброськіна об'єднали з іншим. Як пояснив головування, на такий крок пішли, щоб, по-перше, була одна загальна справа в суді, адже епізоди, у яких могли брати участь спецпризначенці, фактично ті самі. По-друге, щоб не створювати потертлим зайвих клопотів, адже за умови двох великих справ щодо екс-беркутівців їм довелося б розриватися між двома процесами, даючи майже одні й ті самі свідчення в різний час у різних судах. Утім, об'єднання справ мало й свої негативні наслідки. А саме повторний старт судового розгляду. Тобто з оголошення обвинувальних актів. Тож уся робота, виконана у справі Зінченка — Аброськіна, залишилася хіба що для історії. Єдине — родичів загиблих, яких раніше допитували, не так активно завалявали запитаннями, оскільки їхні історії вже відомі.

До того ж у справі додалося обвинувачень. Зокрема, колишнім беркутівцям інкримінували тероризм, тобто залякування протестувальників, аби ті припинили мітингувати в центрі Києва. Також додалося постраждалих: загалом 48 убитих і ще близько 70 замахів на вбивства.

ПІДСУДНІ Й ДАЛІ СИДЯТЬ ЗА ґРАТАМИ. ЯК І ВПРОДОВЖ ОСТАННІХ ТРЬОХ РОКІВ. ТОЖ НАЙБЛИЖЧИМ ЧАСОМ АКТИВНІЙ ГРОМАДСЬКОСТІ НЕ ВАРТО ХВИЛЮВАТИСЯ, ЩО АБРОСЬКІН І К° ПОКИНУТЬ ЛУК'ЯНІВСЬКЕ СІЗО

«У нас у справі більше ніж 80 томів доказів, кілька терабайтів відео. Щоб його переглянути без перерв, знадобилося б щонайменше два тижні. За сім місяців ми в суді дослідили 47 епізодів із 128, серед яких 24 вбивства. Допитали 60 потерпілих, фактично завершили дослідження балістики», — звів Дячук.

Щодо балістики ситуація також неоднозначна. Адже суд має кілька експертиз, які частково суперечать одна одній. Причини тут різні: і відмінні інструменти дослідження, і різний досліджуваний матеріал. Певно, найточнішою можна було б назвати експертизу, зроблену після отримання стволів, із яких стріляли екс-беркутівці. Утім, суд пішов іншим шляхом. Щоб усунути всі суперечності, він призначив комплексну балістику — дослідження всіх знайдених куль, гільз та уламків, які є речовими доказами у провадженні. Справа ця точно не на один місяць. Утім, суд очікує, що результати можна буде побачити у 2017-му. Як і отримати точну відповідь: коли ж можна буде почути вирок?

«Сподіваємося, що в 2017 році ми матимемо відповідь на запитання, коли ж закінчиться провадження. Я можу вас запевнити, що це не триватиме 10 років», — сказав Дячук.

Прокурори у своїх коментарях обережніші. Мовляв, усе залежить від суду й лише від нього. А прогнозувати якісь точні строки — справа невдячна.

«Я не казав би, що зараз усе залежить від комплексної балістики. Триває допит потерпілих. За

одним епізодом їх може бути кілька. Завершиться їх допит — суд перейде до свідків. Вони в суді ще не були. Хіба що як винятков опитали свідків захисту, зокрема Януковича. Так що зараз говорити про точні дати зарано», — пояснив прокурор Олексій Донський.

Що ж до «перформансів» у судовій залі, то Дячук попередив: якщо в майбутньому такі ситуації повторюватимуться, суд, попри «принципову позицію» щодо відкритості процесу, може зробити засідання закритими. «Якщо будь-яка зі сторін процесу подасть таке клопотання, суд буде змушений його розглянути. І треба бути готовим до того, що процес стане закритим. Зала засідань не місце для мітингів», — обурювався суддя.

Представники прокуратури запевняють: за жодних умов таке клопотання не підтримають, оскільки вільний доступ до зали засідань є принциповим.

Тим часом захист екс-беркутівців, як і в попередні роки, наполягає на зміні, а подеколи навіть і скасуванні запобіжних заходів для своїх підопічних. Мовляв, поведінка інших співучасників злочину не може впливати на затриманих. До того ж, за словами захисників колишніх спецпризначенців, їхні клієнти утримуються в СІЗО понад розумні строки. Тобто, наполягають вони, підсудні фактично вже почали відбувати покарання. Попри те що частина з них має дітей і сім'ї та служила в АТО. Щоправда, до цих тез адвокати звертаються щодав місяці, коли спливають терміни арештів. Так було й під час засідання 17 січня.

Натомість прокуратура посиляється на одні й ті самі причини для продовження ув'язнення: є ризик неяви в суд, переховування, впливу на свідків і потерпілих. Хоча цього разу присяжні дістали й потужніші аргументи.

Прокуратура звернулася до Генпрокуратури РФ із доволі цікавим запитом. А саме: чи отримували 18 розшукуваних Україною беркутівців російське громадянство. Відповідь надійшла щодо 12 з них. Як повідомили росіяни, громадянами РФ стало десятеро, ще двом надано тимчасовий притулок. На інші відповіді прокурори досі чекають.

Суд, зваживши наведені аргументи, лишився неблаганим: підсудні й далі сидять за ґратами. Як і впродовж останніх трьох років. Тож найближчим часом активній громадськості не варто хвилюватися, що Аброськін і К° покинуть Лук'янівське СІЗО. Єдина поступка, на яку пішли Дячук із присяжними, — доручили керівництву ізолятора «за згодою сторін» провести медичне обстеження екс-беркутівців, оскільки вони скаржилися на поганий стан здоров'я і не дістали медичної допомоги.

Наразі ж можна припускати, що, попри доволі високі темпи, а засідання відбуваються двічі на тиждень, судовий розгляд триватиме ще щонайменше два роки, якщо зважити на масив роботи попереду. І, певно, це чи не єдина справа, яка може похвалитися такою активністю. За іншими епізодами Майдану, зокрема щодо побиття автомайданівців у Кріпосному провулку, побиття студентів 30 листопада, викрадення та вбивства учасників протестів, ситуація значно гірша. І увага активної громадськості там точно не була б зайвою. ■

Пам'яті Шермана

Юрій Макаров

Хочете розважитися? Тоді розповім вам байку. Знову-таки один мій знайомий... Цього разу вважаймо, що я його вигадав, бо не хочеться гостей додому: можу покалічити, а недоторканості, як в одного відомого депутата, у мене немає. Тож один мій знайомий напередодні новорічних свят отримав подарунок: весь особовий склад компанії, яка займалася продажем і монтажем промислового устаткування, у повному складі звільнили. Оголосив це працівникам безпосередньо власник фірми — за сукупністю заслуг водночас засновник чималенького агрохолдингу, а ще колишній прокурор. Повідомив, що ніяких річних бонусів і навіть боргів із зарплати не виплатить, а кому це не подобається, до того можуть завітати його «хлопчики» (слід пояснити, що з його прокурорських часів, коли про тітушків ніхто й не чув, він тримає спортивний клуб швидкого реагування) — ви ж не забули, що будь-які збіги з реальними особами чи подіями цілком випадкові? Звільнені борці за технічний прогрес у вітчизняній промисловості ламали голову, чому самодур їх так кинув, адже компанія давала невеличкий, але стабільний дохід, клієнти не скаржилися, ри-

точніше квазіпідприємництва, весь дрібний і середній бізнес — це пил під ногами.

Чому «квазі»? Топ-менеджер однієї з найбільших компаній країни каже мені відверто: «Ти гадаєш, вони [магнати, яких ми за звичкою кличемо олігархами] ведуть свій бізнес заради прибутків? Інвестував, виробив продукт чи надав послугу, повернув інвестицію, знову вклав?.. Дзуськи! Все робиться тільки заради того, щоб вивести гроші з власної фірми на свої особисті рахунки! І сама фірма існує рівно доти, доки з неї можна виводити гроші...» Ну я так не абсолютизував би, але мій товариш знає, про що каже.

Олігархічна економіка небезпечна не тому, що провокує несправедливий розподіл із погляду «маленького українця», а тому, що спотворює всі параметри системи, отруює всю атмосферу в бізнесі й, ширше, суспільстві. Це неможливість чесної конкуренції, це пригнотування або залежність регуляторних, наглядових і каральних органів, зрештою, це специфічні цінності зразка пізнього феодалізму: ось моє, а те моє ж.

Власне, про цінності мова. Корупція як ексцес непереборна, міжнародна практика це доводить. Якщо підняти новини тільки останніх тижнів, у ній звинувачують Трюдо, Нетаньягу, Пак Кин Хе... Але ж ані в Канаді, ані в Ізраїлі, ані в Кореї, ані в жодній іншій країні умовно «першого світу» зловживання незалежно від масштабу не є нормою, за фактом визнаною суспільством. Солідарна згода терпіти упирів виростає з переконаності в тому, що «інакше не буває».

Деолігархізація — це не абстрактне гасло, не прояв одвічної заздрості знедолених мас. Це лише усвідомлення необхідності асенізації в економіці та соціумі. У констатації згаданої проблеми, як і багатьох інших, ми спізнилися на епоху. Джон Шерман, сенатор США, автор першого у світі антистрівського закону, позначив їй 127 років тому.

Суспільство має перейти від абстрактної класової ненависті до «Бріоні» та «Гелендвагенів» до тверезого розуміння справжньої природи небезпеки. Олігархічний капітал шкідливий для країни незалежно від його генези — чи то від комсомольського кооперативу 1980-х, чи то від банди рекетирів 1990-х. Ну а корупція як така — то вже наслідок, і, можливо, не найстрашніший. Монополія, у широкому сенсі, ніколи не орієнтована на розвиток, тільки на зміну правил гри на свою користь. Така її природа, і ніякий сніданок у Давосі їй не естетизує. Тим більше їй не змусиш рахуватися з національним інтересом: у неї свій інтерес. А в нас свій. Треба про нього не забувати, бо в нинішній конфігурації, ясна річ, нічого іншого нам не лишається. ■

ОЛІГАРХІЧНА ЕКОНОМІКА НЕБЕЗПЕЧНА НЕ ТОМУ, ЩО ПРОВОКУЄ НЕСПРАВЕДЛИВИЙ РОЗПОДІЛ ІЗ ПОГЛЯДУ «МАЛЕНЬКОГО УКРАЇНЦЯ», А ТОМУ, ЩО СПОТВОРЮЄ ВСІ ПАРАМЕТРИ СИСТЕМИ, ОТРУЮЄ ВСЮ АТМОСФЕРУ В БІЗНЕСІ Й, ШИРШЕ, СУСПІЛЬСТВІ

нок видавався неосяжним... Зрештою колективний розум дійшов висновку: для господаря прибуток здавався символічним порівняно з його гігантськими контрактами в основному бізнесі, а морокки з фірмочкою було чимало. Зокрема, за допомогою корпоративних телефонів кожен рух підлеглих відстежувався в режимі 24/7, усі розмови, есемески, геолокація фіксувалися й аналізувалися. Задовбешся! Краше ну його...

Коли намагаються збагнути, чому так повільно розвивається в країні реальний сектор, усе-таки обіцяне зростання виробництва на 2,5% поточного року радше символічне відносно попередньої глибини падіння, перераховують що завгодно: податки, бюрократію, законодавство, суди. Не говорять лише про шалену норму прибутку серед тих, хто визначає порядок денний, тобто лобіює реформи чи їхню відсутність, формує правила гри. Для кількох десятків членів «клубу обраних» українського підприємництва,

Забуті живі

Станіслав Івасик, юрист ГО «Юридична сотня»

Які права мають родини полонених і самі бранці після звільнення. Аналіз аспектів

ФОТО: УНАН

Не обміном єдиним. Державі варто подбати про соціальний захист родин полонених

За три роки війни через жахи полону пройшло 3080 осіб. Станом на 15 грудня 2016-го, за офіційною статистикою, у неволі в терористичних формувань перебувало 110 осіб. Офіційні цифри є зазвичай заниженими, але й ця кількість бранців велика, особливо коли врахувати, що вже довгий час діє так званий режим тиші, а питання заручників постійно обговорюють у Мінську.

Ще більш дивним здається те, що за весь час проведення АТО для полонених та їхніх родин не було створено жодних державних програм підтримки й соціального захисту. Не применшуючи зусиль, докладених Україною до звільнення незаконно утримуваних осіб, усе-таки слід констатувати, що система державної допомоги бранцям та членам їхніх сімей має низку порочних рис.

ЗВІСТКА ПРО НЕВОЛЮ

Однією з найбільших проблем для родичів є брак інформації про близьку особу в неволі. Це стосується не тільки часу, проведеного в полоні, а й відомостей про сам факт захоплення військовослужбовця, його місцеперебування. Згідно з Інструкцією з організації обліку особового складу Збройних сил України командири зобов'язані повідомляти рідних лише

про смерть бійця. Коли ж ідеться про полон, то повноваження командирів зводяться до сповіщення вищого керівного складу. Оскільки чинне законодавство прямо не покладає на військових начальників обов'язок сповіщати рідню військовослужбовця про його полонення, непоодинокими є випадки, коли члени сім'ї дізнаються про захоплення рідної людини від волонтерів, міжнародних організацій або навіть терористів. Цю ситуацію яскраво ілюструє досвід сім'ї полоненого бійця 3-го окремого полку спеціального призначення ЗСУ Сергія Глондара. Як розповідає його сестра Людмила, про перебування Сергія в полоні мати дізналася тільки після того, як їй зателефонували представники терористичних формувань.

БОРІТЬБА ЗА ВОЛЮ

Коли сім'я все-таки дізнається про полонення родича, перед нею постає завдання запустити процес звільнення.

Перше, що повинні зробити рідні захопленого в районі АТО, — звернутися до Об'єднаного центру з координації пошуку, звільнення незаконно позбавлених волі осіб, заручників та встановлення місцезнаходження безвісти зниклих у районі проведення

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЗВЕРНУТИСЯ

антитерористичної операції (далі Центр) при Службі безпеки України. Саме на цю установу покладено функції розшуку та звільнення заручників. Центр веде облік осіб, які були незаконно позбавлені волі, захоплені як заручники, зникли безвісти й загинули. Тому необхідно переконатися, що особа, яка перебуває в полоні, потрапила до цього реєстру.

Наступний крок для сім'ї бранця — добиватися проведення внутрішнього службового розслідування командиром військової частини, де служив полонений (якщо воно не було проведене раніше).

Це потрібно із двох причин.

По-перше, відповідно до абзацу 3 п. 12.2 Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам таке розслідування є передумовою видання коштів, призначених полоненому бійцеві, членам його сім'ї.

По-друге, службове розслідування повинне встановити, чи особа була захоплена в полон, чи потрапила до рук ворога із власної волі.

За добровільну здачу передбачена кримінальна відповідальність у вигляді позбавлення волі на строк від 7 до 10 років (ст. 430 Кримінального кодексу України).

Зазвичай службове розслідування проводиться протягом місяця, але за потреби може бути продовжене ще на один місяць (п. 1.6 Інструкції про порядок проведення службового розслідування у Збройних силах України). За його результатами командир частини видає наказ про оголошення військовослужбовця захопленим у полон або заручником. Цей наказ є підставою для виплати грошового забезпечення на користь членів сім'ї згідно з п. 12.2 згаданої Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення.

Після службового розслідування починається досудове слідство. Саме воно є наступною проблемною точкою в системі звільнення полонених. Річ у тому, що правоохоронні органи досі не мають спільної позиції щодо кваліфікації злочину, пов'язаного із захопленням та катуванням полонених.

За фактом потрапляння особи в полон територіальні управління Національної поліції відкривають на підставі заяви родичів кримінальні провадження відповідно до ст. 147 Кримінального кодексу України (далі ККУ). Вона передбачає позбавлення волі строком від 5 до 15 років за «захоплення або тримання особи як заручника з метою спонукання родичів затриманого, державної або іншої установи, підприємства чи організації, фізичної або службової особи до вчинення чи утримання від вчинення будь-якої дії як умови звільнення заручника».

Тим часом Головна військова прокуратура з осені 2015 року веде власне слідство в межах єдиного кримінального провадження за фактом скоєння військових злочинів проти України та її громадян, зокрема й пов'язаних із жорстоким поводженням із полоненими. У цьому провадженні розслідуються злочини за ст. 438 Кримінального кодексу, яка передбачає позбавлення волі строком від 8 до 15 років або довічне ув'язнення за жорстоке поводження з військовополоненими чи цивільним населенням.

Таким чином, два розслідування щодо полонених паралельно проводять Національна поліція за ст. 147 і Головна військова прокуратура за ст. 438 Кримінального кодексу. Проблема тут не так у відсутності єдиного

процесуального керівництва (що однозначно негативно впливає на ефективність слідчих дій), як у тому, що ст. 147 і 438 є концептуально взаємовиключними й застосовуються в різних випадках.

Ст. 147 ККУ не торкається бойових дій, її застосовують тільки щодо бандитської чи терористичної діяльності. Постраждалим за цією статтею є заручник. Вона криміналізує сам факт його поневолення як заборонений відповідно до Міжнародної конвенції про боротьбу із захопленням заручників.

На противагу їй ст. 438 ККУ застосовується у випадку бойових дій та збройних конфліктів. Вона захищає права військовополонених та цивільного населення. Злочином за ст. 438 є виключно жорстоке поводження з полоненим як таке, що порушує III Женевську конвенцію. Утім, сам факт узяття військовополоненого не є злочином, бо ані жоден міжнародний договір, ані український закон не забороняє захоплення військовослужбовців противника. Поневолення особового складу ворога є логічною частиною ведення бойових дій. Водночас бранці мають гарантії, як-от право на гуманне поводження; строк утримання їх не може перевищувати три місяці; крім того, вони мають право на листування з родичами та інші права, закріплені Женевськими конвенціями й додатковими протоколами.

Отже, те саме діяння неможливо кваліфікувати одночасно за ст. 147 і 438 Кримінального кодексу, бо вони мають різну сферу застосування. Невизначеність юридичної позиції правоохоронних органів України потенційно можуть використати злочинці, які катували наших полонених, для зменшення міри покарання, адже ст. 147 передбачає менший термін ув'язнення, ніж ст. 438.

За три роки війни через жахи полону пройшло **3080 осіб**.

Станом на 15 грудня 2016-го, за офіційною статистикою, у неволі в терористичних формувань перебувало **110 осіб**

Іще одним прорахунком ведення слідства є незадовільна робота з родичами бранця. Як було зазначено раніше, часто сім'ю не повідомляють навіть про полонення бійця. Не краща ситуація із процесом звільнення. Очікуючи визволення людини, рідні майже не отримують офіційно перевіреної інформації від органів державної влади: зазвичай їм не приходять сповіщення слідчого про ведення розслідування, з ними рідко контактує Центр визволення заручників при СБУ.

Відсутність офіційних даних оточує членів сім'ї інформаційним вакуумом, змушує шукати неперевірені відомості. Як наслідок — вони часто стають жертвами аферистів, котрі, прикидаючись терористами, що утримують полоненого, вимагають викуп. Насамкінець рідні не бачать іншого виходу, крім як вийти на акцію протесту чи самостійно вступити в переговори з незаконними збройними формуваннями.

ФІНАНСОВА ПОПОРА

Не забуваймо, що захоплення батька чи матері в полон означає не тільки безліч недоспаних ночей, а й різке погіршення фінансового становища: поки »

рідна людина перебуває в неволі, всі сили спрямовуються на боротьбу за її звільнення. Відповідно в такий нелегкий час родина потребує фінансової підтримки.

Єдине рішення, яке може запропонувати держава, — виплата грошового забезпечення полоненого військовослужбовця на користь членів сім'ї.

Донедавна законодавчо закріплена процедура виплати коштів родині полоненого мала низку юридичних прогалин. Зокрема, питанню видачі грошового забезпечення рідним бійця присвячено тільки невеликий розділ XII «Правила виплати грошового забезпечення у разі смерті (загибелі) військовослужбовців, якщо вони визнані безвісно відсутніми або оголошені померлими» Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам. Ці норми одночасно регулюють два питання: виплати в разі смерті військовослужбовця та розрахунку на користь родичів полоненого (заручника).

Незначний обсяг розділу XII і те, що в ньому йдеться відразу про дві абсолютно різні категорії військовослужбовців (зниклі безвісти або оголошені померлими та військовополонені), вказують на факт, що перерахунку грошового забезпечення на користь родичів полоненого на нормативному рівні приділено мало уваги.

ОЧІКУЮЧИ НА ВИЗВОЛЕННЯ ЛЮДИНИ, РІДНІ МАЙЖЕ НЕ ОТРИМУЮТЬ ОФІЦІЙНО ПЕРЕВІРЕНОЇ ІНФОРМАЦІЇ ВІД ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ: ЗАЗВИЧАЙ ЇМ НЕ ПРИХОДЯТЬ СПОВІЩЕННЯ СЛІДЧОГО ПРО ВЕДЕННЯ РОЗСЛІДУВАННЯ

Як наслідок — низький рівень нормативного регулювання в цьому питанні призводить до того, що багато моментів у процесі здійснення виплат залишено на розсуд військових чиновників.

Особливо гостро ця проблема проявляється у випадку, коли військовослужбовець, який потрапив у полон, отримував грошове забезпечення готівкою в частині, яка перебуває в районі АТО, й не оформлював банківської картки. За звичайною процедурою для одержання виплати родич має написати заяву до частини, де служив військовополонений. У ній член сім'ї може зазначити банківський рахунок, на який переказуватимуть гроші. Якщо частина дислокована на мирній території, то подати цю заяву просто, а от у випадку розташування в районі АТО виникають труднощі: самостійно поїхати до місця призначення складно й небезпечно, поштою надіслати заяву не завжди можливо і зовсім не факт, що з теперішнім рівнем бюрократії військовий чиновник не відмовиться розглядати папір, поданий не особисто заявником.

Ситуація дещо покращилася з набранням чинності Постановою Кабінету Міністрів від 30 листопада 2016 року № 884, яка вперше визначила єдиний порядок виплати грошового забезпечення сім'ям військовослужбовців, захоплених у полон, для всіх силових відомств і структур.

Нею затверджено перелік документів, які потрібно додати до заяви про отримання грошового забезпечення полоненого:

- копії сторінок паспорта повнолітніх членів сім'ї з даними про прізвище, ім'я та по батькові й реєстрацію місця проживання (перебування);
- довідка про реєстрацію місця проживання (перебування) членів сім'ї (у разі відсутності такої інформації в паспорті);
- копія свідоцтва про шлюб (у разі наявності);
- копії свідоцтв про народження дітей (у разі наявності);
- код платника податків.

Установлено чіткий строк, протягом якого командир військової частини повинен розглянути заяву родичів, — 15 днів.

Насамкінець закріплено виключний перелік підстав для відмови командира у виплаті грошового забезпечення на користь членів сім'ї:

- подання заяви особами, що не належать до членів сім'ї;
- подання не всіх документів;
- подання заяви після звільнення військовослужбовця з полону;
- якщо виявиться, що військовий добровільно здався у полон або самовільно покинув частину.

Загалом Постанова № 884 значно вдосконалила порядок виплати грошового забезпечення рідним полоненого.

Наступним кроком має стати внесення відповідних змін до згаданої Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України, що затверджена Міністерством оборони.

СПОЧАТКУ СЛІДСТВО, ПОТІМ ГРОШІ

Однак нова постанова Кабміну не вирішує всіх проблемних питань. Як уже було зазначено, відповідно до абзацу 3 п. 12.2 Інструкції про порядок виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам переказу грошового забезпечення на рахунок родича передусім службове розслідування, котре має встановити обставини, за яких особу полонили.

Тривалість службового розслідування — місяць. Однак за рішенням командира воно може бути продовжене на такий самий термін. Зазначимо, що узалягнення виплати грошового забезпечення від попереднього розслідування й затримка переказу коштів щонайменше на місяць не відповідають вимогам Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей». Ч. 6 ст. 9 цього закону встановлює, що виплата грошового забезпечення рідним здійснюється до повного з'ясування обставин захоплення бійця в полон. Таким чином, грошове забезпечення мало б виплачуватися з моменту поневолення і припинятися, якщо виявиться, що військовослужбовець здався добровільно.

Різку відмінність між нормою закону та практикою її реалізації Міністерство оборони пояснює просто: немає механізму повернення бюджетних коштів, які були безпідставно нараховані членам сім'ї, тому командир частини зобов'язаний переконатися, що військовослужбовець потрапив у бранці не зі своєї волі, і тільки тоді призначати виплати на рахунок родича.

Брак системи. Президент нерідко зустрічається зі звільненими бранцями та їхніми сім'ями, однак повноцінної державної програми реабілітації полонених досі не створено

ГРОШОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ: КОМУ, ЯК І СКІЛЬКИ

Окремо варто поговорити про механізм розподілу грошового забезпечення між членами сім'ї полоненого. Ст. 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» визначає, що кошти виплачуються в порядку черги: спочатку дружині (чоловіку) військовослужбовця; якщо її (його) немає — повнолітнім дітям, які проживають разом із військовим; якщо й таких немає — законним представникам (опікунам, піклувальникам) чи усиновлювачам неповнолітніх дітей; нарешті, якщо немає нікого з перелічених осіб — людям, які перебувають на утриманні бійця, або його батькам.

Якщо в межах однієї черги на грошове забезпечення полоненого претендують відразу кілька родичів, сума розподіляється між ними порівну.

Пріоритети, прописані у ст. 9, видаються як мінімум дивними, бо ж не враховують інтересів найменш захищених членів сім'ї — дітей.

У будь-якому випадку всі гроші отримує дружина, з якою військовослужбовець перебував у шлюбі на день полонення. А як діяти, коли жінка, шлюб із якою ще не розірвано, була позбавлена батьківських прав і мешкає окремо від дітей? Або що робити, коли військовослужбовець одружений повторно і в попередньому шлюбі є діти, на яких потрібно виплачувати аліменти? Закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» не враховує таких родинних нюансів.

Проблеми постають і при розрахунку суми, виплачуваної членові сім'ї бранця.

Нагадаємо, що система грошового забезпечення військовослужбовців складається з багатьох елементів, залежних від звання, посади, характеру обов'язків, які виконує військовий, тощо.

Водночас, відповідно до пп. 15 п. 116 Положення про проходження громадянами України військової служби у Збройних силах України військовослужбовці, які потрапили в полон або стали заручниками, звільняються з обійманих посад і переводяться в розпорядження відповідних командирів (начальників). Така процедура автоматично зменшує розмір зарплати, бо посадовий оклад та деякі інші види грошового забезпечення військовослужбовцям, які перебувають у розпорядженні, не виплачуються. Як наслідок — сім'я заручника отримує меншу суму, ніж рідні військовослужбовця, який продовжує службу й не перебуває в полоні.

Виправити таку несправедливість мав законопроект № 4878 від 1 липня 2016 року «Про внесення змін до статті 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (щодо забезпечення рівності прав військовослужбовців на грошове забезпечення)», котрий нині підписаний президентом і набрав чинності як Закон 1486-VIII від 6 вересня 2016-го.

У законі вказано, що родичам полоненого виплачується грошове забезпечення, яке включає посадовий оклад за останнім місцем служби. Таким чином, для бійців, яких утримують незаконні збройні формування, буде збережено обсяг зарплати навіть за умови, що їх звільнять із посади й переведуть у розпорядження. Іншим способом підтримки сім'ї бранця могло б стати державне нефінансове сприяння у формі пільг, привілеїв тощо.

НА ВОЛІ

Після визволення з полону військовослужбовець та члени його сім'ї і надалі потребують підтримки. Проте наслідки психологічних травм та проблеми зі здоров'ям доводиться долати самотужки, паралельно даючи раду фінансовим та побутовим негараздам, які накопичилися за час полону. А що в цій ситуації пропонує держава? Військовослужбовці мають право на отримання послуг реабілітації та санаторно-курортного лікування відповідно до законів «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту» та «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей».

Система реабілітації ветеранів АТО недосконала й не раз зазнавала критики. Наявні послуги реабілітації не враховуватимуть специфіки та особливих вимог інтеграції в мирне життя саме людей, які стали жертвами незаконного утримання.

Тому для створення ефективної системи реінтеграції колишніх полонених у мирне життя критично необхідно поряд з уже наявними постановами КМУ від 31 березня 2015 року № 221 та від 31 березня 2015-го № 179, які регулюють питання психологічної реабілітації і соціальної та професійної адаптації учасників АТО, ухвалити нові програми, що визначатимуть специфіку цих процедур саме для звільнених із полону. Окрім того, у порядку, передбаченому Законом «Про соціальні послуги», потрібно затвердити державний стандарт соціальної послуги реабілітації та адаптації колишніх полонених із метою запровадження єдиних вимог та нормативів у цій сфері.

У ПОЛОНІ ФІНАНСІВ

Не менш важливе питання фінансового забезпечення звільнених із полону. Очевидним є факт, що людина, яка нещодавно вийшла з казематів, не може через її медичний та психологічний стан відразу взятися до трудової діяльності. Як наслідок — протягом періоду реінтеграції в мирне життя колишній бранець потребує сторонньої грошової підтримки.

На сьогодні Закон «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» і Постанова КМУ від 25 грудня 2013 року № 975 гарантують виплату військовослужбовцям одноразової грошової допомоги у випадку інвалідності або часткової втрати працездатності без установлення інвалідності. Утім, знову ж таки ніяких грошових надбавок для

осіб, які постраждали за свою державу, перебуваючи в полоні, не передбачено.

Водночас різні держави світу надають компенсацію своїм захисникам, які потрапили в неволю. Найбільш поширеною є практика надання грошової допомоги, обсяг якої залежить від кількості днів, проведених у полоні: що довше особа перебувала в бранцях, то більшу суму зможе отримати, вийшовши на волю.

Така система одноразової допомоги не тільки дає шанс забезпечити повну реадaptaцію колишнього полоненого. Виплата грошей за кожен день полону є, окрім іншого, стимулом до роботи над звільненням громадян: державі не вигідно звільняти з визволенням бранців, бо кожен новий день їхньої неволі означає збільшення витрат із держбюджету.

ПОЛОНЕНІ БЕЗ СТАТУСУ

Окремо варто відзначити проблеми добровольців, волонтерів та цивільних громадян, які стали бранцями в районах проведення АТО.

За даними Української Гельсінської спілки з прав людини, цивільні особи (до яких належать мирні громадяни, волонтери та добровольці, що не ввійшли до офіційних військових формувань) становлять 48% загальної кількості бранців. Утім, хоч ця група осіб є половиною всіх ув'язнених, її соціально-правовий захист лишається невизначеним.

Як наслідок — для таких людей узагалі не передбачено реабілітаційних програм.

Єдиний виняток — волонтери та добровольці, які стали в районах проведення АТО інвалідами й мають право на статус інваліда війни відповідно до Закону «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту».

Однак що робити, коли ти не підпадаєш під дію жодного із цих законів? Вітчизняне законодавство не дає на це запитання відповіді. Виходить, полонений сам винен, що, перебуваючи в неволі, не дістав інвалідності?

Надати цивільним хоч якісь права на реабілітацію повинен був Закон № 1609-VII, ухвалений іще 2014 року. Він уможливив отримання технічних та інших засобів реабілітації мирними громадянами, які проживали в районах проведення АТО, за умови, що ті не вчинили кримінальних правопорушень. Утім, характер цього закону радше точковий, а не комплексний. До технічних та інших засобів реабілітації належать засоби пересування, медичне оснащення тощо. Перелік не включає таких потрібних колишнім бранцям видів реабілітації, як психологічна, соціальна, професійна і трудова.

Схожа ситуація щодо трудових та соціальних прав цивільних осіб, звільнених із полону.

Ст. 119 Кодексу законів про працю України гарантує військовослужбовцю збереження робочого місця й середнього заробітку на час служби (що включає період полону). Такої гарантії для добровольців та цивільних бранців немає — роботодавець може їх звільнити за прогул, і юридичні норми цьому не заважають.

Аналогічна ситуація із кредитними зобов'язаннями. Ч. 15 ст. 14 Закону «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» установлює, що для військових протягом усього періоду проходження служби штрафні санкції, пеня та відсотки за користування кредитом не нараховуються.

Знову ж таки для цивільних і добровольців ця гарантія відсутня.

Вирішити проблеми соціального захисту добровольців та цивільних полонених допомогла б їх інтеграція в систему соціальної підтримки з поширенням на них правових статусів, передбачених законом.

ПОЗИТИВНИЙ ДОСВІД

За три роки збройного конфлікту вітчизняне законодавство так і не було адаптоване до умов воєнного часу та до потреб усіх постраждалих від бойових дій. Тому необхідно вносити швидкі, але водночас ефективні та обдумані законодавчі зміни.

При цьому вигадувати нову систему соціального захисту полонених та членів їхніх сімей не потрібно — достатньо лише поглянути на досвід інших країн, що воювали.

Так, протягом 2014–2015 років у Сполучених Штатах Америки було розроблено кардинально нову систему звільнення незаконно утримуваних осіб, яка передбачає наявність окремого органу, відповідального за роботу із сім'ями військовополонених, залучення їх до процесу визволення рідних, а також надання психологічної допомоги через спеціально підготовлених професіоналів.

КОМАНДИР ЧАСТИНИ ЗОБОВ'ЯЗАНИЙ ПЕРЕКОНАТИСЯ, ЩО ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЕЦЬ ПОТРАПИВ У БРАНЦІ НЕ ЗІ СВОЄЇ ВОЛІ, І ТІЛЬКИ ТОДІ ПРИЗНАЧАТИ ВИПЛАТИ НА РАХУНОК РОДИЧА

Крім того, Департамент у справах ветеранів США створив спеціальні координаційні центри у своїх регіональних відділеннях, які надають консультації сім'ям полонених та звільненим особам щодо їхніх прав, гарантій, державних програм, а також громадських організацій і недержавних ініціатив у царині підтримки та реабілітації жертв війни. Колишнім бранцям виплачують грошову допомогу, деякі види якої залежать від тривалості полону.

Цікавою є норма щодо встановлення зв'язку втрати здоров'я з фактом перебування в неволі. На відміну від українського законодавства, яке змушує визначити чіткий причинно-наслідковий зв'язок між травмою та її наслідками, у США діє правило: якщо колишній бранець утратив працездатність на 10% і більше, його звільняють від обов'язку доводити, що ушкодження здоров'я було спричинене саме перебуванням у руках ворога.

Схожа система функціонує і в Канаді. Там військовополоненим надають свої послуги спеціальні соціальні працівники, а також виплачується щомісячна грошова допомога в обсязі, котрий вираховують як відсоток установленної законом базової пенсії (1293,75 канадського долара відповідно до чинного закону про пенсію). Він варіюється від 5% до 50% залежно від часу перебування в полоні.

Україна як держава, що перебуває у стані війни, мала б перейняти хоч дещо із цього позитивного іноземного досвіду й інтегрувати його у вітчизняне законодавство та бюджетні програми. ■

Осідлати хвилю

Олександр Крамар

Які шанси влади та опозиції скористатися виходом України з кризи для зміцнення власного становища і чому потрібно формувати якісно нову проукраїнську політсилу

Долю країни 2017-й може визначити принаймні на кілька років уперед. Відчайдушні спроби опозиційних сил підвищити градус політичного протистояння протягом 2016-го й особливо восени, у 2017-му, ймовірно, дістануть драматичне продовження. Адже пришвидшення економічного зростання, яке стає дедалі чіткішим, та пов'язані з ним можливості для поступового відновлення рівня життя громадян змушуватимуть і владу, і опозицію змагатися за право осідлати хвилю — скористатися плодами мало залежного від них об'єктивного процесу й завадити зробити це опонентам.

НА ШЛЯХУ ДО ВІДНОВЛЕННЯ

Ознаки економічного зростання дедалі чіткіші. За підсумками 11 місяців 2016-го порівняно з аналогічним періодом попереднього року обсяги виробництва в обробній промисловості збільшилися на 3,4%, у сільському господарстві — на 4%, оборот роздрібної торгівлі додав 3,7%, автомобільні перевезення — 9,5%, будівництво — 14,1% (зокрема, у секторі комерційної нерухомості — 19,6%). У IV кварталі почався підйом експорту товарів: порівняно з тим самим періодом 2015-го приріст становив 7,4% за обрахунку в доларах та 9% — у євро.

Значно поліпшився фінансовий стан бізнесу. Зокрема, за підсумками трьох кварталів серед великих та середніх підприємств частка збиткових зменшилася від 44,2% у відповідний період 2014-го та 39,8% 2015-го до 32,8% у 2016-му (в обробній промисловості 27,7%, у сільському господарстві 12,2%). Прибуток прибуткових фірм зріс від 233,2 млрд грн до 270,5 млрд грн, а збитки збиткових зменшилися у 2,2 раза — від 417,1 млрд грн до 188,5 млрд грн. За перші три квартали в країну надійшло \$3,8 млрд прямих іноземних інвестицій (ПІІ; водночас було вилучено \$0,46 млрд) порівняно з \$2,55 млрд (відповідно \$0,53 млрд) за аналогічний період рік тому.

2016-й став також роком стабілізації у валютно-фінансовій сфері. Долар справді значно подорожчав відносно гривні, однак це відбувалось і щодо більшості інших грошових одиниць світу. Водночас на тлі, наприклад, єдиної європейської валюти гривня протягом року залишалася порівняно стабільною, попри коливання в різні періоди. Як свідчать дані спеціалізованих інтернет-ресурсів, на руках (на чорному ринку) євро можна було придбати в середині січня 2017-го за 30,1–30,3 грн проти 28,2–28,4 грн у середині січня 2016-го. Тобто за рік відносно гривні воно подорожчало менш ніж на 7%, що бачиться цілком помірною девальвацією в контексті двозначних

показників зростання цін та номінальних доходів українців. При цьому на піках минулого року євро коштувало в лютому 30,4 грн, а влітку сезонно дешевшало до 27,2 грн.

Золотовалютні резерви станом на 29 грудня 2016 року сягнули \$15,6 млрд проти \$13,3 млрд на кінець 2015-го та \$5,6 млрд на час їх перебування на мінімальній позначці в останніх числах лютого 2015-го (коли було завершено активну фазу збройного конфлікту на Донбасі). Врешті, навіть наприкінці лютого 2014 року, після повалення режиму Януковича та на початку російської агресії, вони становили менше — \$15,46 млрд. Зменшився й валовий зовнішній борг, який на початок 2014 року дорівнював \$142,1 млрд, а на початок жовтня 2016-го — \$116 млрд.

За підсумками трьох кварталів серед великих та середніх підприємств частка збиткових зменшилася від **44,2%** у відповідний період 2014-го та **39,8%** 2015-го до **32,8%** у 2016-му (в обробній промисловості **27,7%**, у сільському господарстві **12,2%**)

Тож найкритичніший період внутрішньої турбулентності пройдено. 2017 року тенденція до оздоровлення економіки має всі підстави не лише дістати продовження, а й увиразнитися. Фактором розквітання може стати хіба що геополітична дестабілізація чи/та серйозна ескалація на Сході. Однак він, своєю чергою, здатен зіграти на руку якраз владі, а не її опонентам. У критичний для країни час розквітання ситуації всередині непопулярне.

Водночас за відсутності серйозної ескалації поточна тенденція до заморожування конфлікту «за умовчанням» та поступового, хоч і надто повільного згорання контактів із окупованими територіями також відповідає настрою більшості суспільства. Організоване наприкінці листопада 2016 року соціопитування Центру Разумкова засвідчило, що в разі проведення референдуму 53,6% його учасників підтримали б визнання окупації цих територій та їх ізоляцію до повернення туди української влади. І лише 29,6% виступило б за надання їм особливого статусу, проведення виборів до відновлення контролю України над ними та амністії бойовикам.

РІВЕНЬ ЖИТТЯ

Рівень життя у 2016-му хоч і залишався низьким, однак проти 2015-го здебільшого не лише припинив падати, а й почав тією чи тією мірою відновлюватися після глибокого обвалу в 2014–2015-му. Цього року така тенденція має всі підстави не лише тривати, а й для низки категорій громадян значно увиразнитися.

Протестний провал. Проросійські сили роблять ставки на соціальний бунт, однак далі за проплачені мітинги справа не рухається

Інфляція в гривні у грудні 2016-го відносно грудня 2015-го становила 12,4%. При цьому харчові продукти подорожчали тільки на 3,2%. Значно більше — хіба що різна молочка (на 20–30%) та олія (9,4%), а овочі навіть помітно подешевшали (на 28,6%). Оскільки євро за той самий період додало в ціні відносно гривні 8,4%, то в єдиній європейській валюті споживчі ціни в Україні зросли тільки на 3,7%, а більшість продовольчих товарів суттєво подешевшала (за винятком молокопродуктів та олій).

При цьому «біла» середня зарплата за листопад (яку українці витрачали в грудні) піднялася проти листопада 2015-го не лише в гривні — на 20,2% (від 4498 грн до 5406 грн), а й у єдиній європейській валюті — на 10,9%. Це чи не найвищий темп на континенті (попри незначний номінальний обсяг). Зокрема, у сільському господарстві — на 24,2% у гривні (до 4193) та відповідно 14,6% у євро; у промисловості — на 23,4% у гривні (до 6206 грн) та 13,9% у євро; у торгівлі — на 23,2% у гривні (до 6073 грн) та 13,6% у євро. Мінімальна пенсія у грудні 2016 року також була вища на 16,1% у гривні й на 7,1% у євро проти грудня 2015-го.

Незначне зростання за 2016 рік середніх зарплат у гривні в освіті (на 8,7% — до 3723 грн) та медицині (на 9% — до 3453 грн) призвело до суттєвого зменшення купівельної спроможності зайнятих у відповідних секторах. Однак заплановане на нинішню зиму підвищення оплати тим, хто працює на державу, має виправити ситуацію. І вже в I кварталі 2017-го ці люди, ймовірно, відчують суттєве поліпшення купівельної спроможності своїх заробітних плат. Адже від січня в гривні вони будуть більші, ніж рік тому, на 60–64% в учителів і на 44% в решті бюджетників. За умови збереження близького до нинішнього курсу євро це означатиме їхнє зростання принаймні на 35–50% за рік навіть у єдиній європейській валюті.

Ще виразнішим поліпшення рівня життя буде 2017 року в тих найбідніших громадян, які отримую-

ли у 2016-му заробітну плату, близьку до мінімальної (1,4–2 тис. грн за місяць). Їхні реальні доходи навіть з урахуванням інфляції (або за обчислення в євро) 2017-го мають усі підстави бути принаймні в 1,5–2 рази більшими, аніж рік тому. Завдяки збільшенню в січні 2017-го порівняно із січнем 2016-го мінімалки у 2,32 раза.

Попри неоднозначне ставлення експертів до відповідної ініціативи влади та її критику опозиційними політиками, рішення про різке підвищення мінімальної заробітної плати громадяни загалом сприйняли позитивно. Результати згаданого дослідження Центру Разумкова свідчать: більшість опитаних вважають, що підняття мінімалки не позначиться на їхньому матеріальному становищі (44,1%) або вплине на нього позитивно (33,9%). І лише 13,1% побоюються, що цей крок матиме для них негативні наслідки.

До речі, 2017 року мінімальна заробітна плата навіть за обрахунку в євро має всі шанси значно перевищити показник, зафіксований напередодні повалення режиму Януковича та на початку російської агресії, яка призвела до різкого обвалу рівня життя в Україні. Нагадаємо: у лютому 2014 року мінімалка становила 1218 грн, що за тогочасним курсом дорівнювало близько €100. Середній заробітній платі для відновлення в євро того рівня, який був на час повалення режиму Януковича та початку російської агресії (3,2 тис. грн, або €263 за курсом лютого 2014-го), досить сягнути 8 тис. грн, що також не виключено у 2017-му (**див. Тиждень, № 46/2016**), хоча, найімовірніше, станеться це вже ближче до кінця року.

ФАЛЬСТАРТ ОПОЗИЦІЇ?

Показово, що на тлі економічної стабілізації та початку відновлення рівня життя тенденція до посилення розчарування нинішньою владою зупинилася ще на початку 2016 року. За даними досліджень Центру Разумкова, відсоток громадян, які повністю чи частково довіряють президентові (24,3% у квітні 2016-го та 24,4% у листопаді), уже давно залишається сталим, хоча порівняно з березнем 2015-го (43,6%) чи тим більше травнем 2014-го (коли за нього проголосували 54% громадян) ці показники й різко погіршилися. Ще позитивнішою є динаміка для уряду: у листопаді 2016-го рівень довіри до нього був суттєво вищим, аніж у квітні (17,5% проти 15,8%), хоч і значно нижчим, аніж у березні 2015-го (28,7%). Разом із ситуацією в країні ці показники можуть і надалі поліпшуватися.

«Непідйомні тарифи» так і не стали фактором дестабілізації, бо не були такими від початку. Майдану на цій основі не вийшло в листопаді 2016-го і поготів не вийде навесні. Політика субсидій надто щедро, аж надміру, захистила більшість тих, для кого нові тарифи справді були непосильними. А соціальні ініціативи уряду від початку наступного року поліпшать самопочуття значної частини бідніших громадян.

Традиційне для України впродовж десятиліть недоволення основної маси громадян напрямком, у якому рухається держава, ймовірно, залишатиметься на вже нині високому рівні, а може, і посилюватиметься. Однак людей, готових до радикальних дій для зміни влади, найімовірніше, меншатиме.

У цих умовах владі важливо будь-що відтермінувати час перевиборів і показати себе електоратіві не лише з негативного, як це було в умовах падіння рівня життя впродовж кількох попередніх років, а й із позитивного боку. Якщо вдасться втриматися протягом 2017-го, шанси досидіти терміни в кріслах у нинішньої правлячої еліти різко зростуть. А вибори до 2019 року стануть можливими хіба що внаслідок якогось непередбаченого наразі форс-мажору або з ініціативи самої влади, якщо вона з якогось дива вирішить, що дострокові перегони їй вигідніші.

Для тих опозиційних політичних сил, які мають значно вищий рівень електоральної підтримки, аніж фактичного представництва у владі, критично важливо домогтися дострокових виборів, доки поліпшення ситуації в країні та поява нових конкурентів іще не позбавили їх шансів опинитися біля керма. Причому, що не менш істотно, вони повинні сісти у високі крісла вчасно — на початку хвилі відновлення. Адже це дасть змогу видавати її об'єктивні переваги за досягнення власної політики, навіть коли між цими явищами буде мало спільного.

Тому і для Тимошенко, і для Саакашвілі та інших позапарламентських опозиціонерів не проведення виборів у 2017 році означатиме загрозу фальстарту. Цей феномен в українській політиці з її хронічним запитом на нові обличчя та ідеї свого часу вже зле пожартував із Яценюком під час президентських перегонів 2009–2010-го та із Кличком у 2013–2014-му. Відтермінування виборів до 2019-го збільшує ризик утоми від завчасно засвічених проєктів та втрати ними підтримки на користь нових, що будуть розкручені ближче до реальних перегонів. Тому їм так важливо спровокувати перезавантаження влади саме у 2017 році, бо потім стане запізно.

«МОЛОДОУКРАЇНСТВО»?

На тлі ймовірного фальстарту популістської опозиції у 2017–2018 роках з'являється простір для появи нових політичних сил. Нинішня опозиція, як і влада, — це породження старого політичного дискурсу, який не відповідає ані новим реаліям усередині сучасної України, ані тим геополітичним і геоекономічним викликам, що дедалі чіткіше формуються у світі. Нові «антикорупційні» політичні ініціативи також видаються лише їх удосконаленням «додатком», який підміняє мету засобом. Адже не може боротьба з корупцією бути кінцевою чи принаймні довгостроковою метою конструктивної, творчої політичної сили чи ідеології. Вона хіба що один із засобів розблокування суспільного потенціалу для досягнення серйозніших цілей розвитку.

Тому назріла потреба у виході на політичну авансцену модернізаційної, «молодоукраїнської» політики, для якої мінімізація умов існування корупції (а не боротьба з нею) стала б лише однією зі складових програми побудови нової України. Політсили, яка запропонувала б ідеологію розвитку з опорою на власні сили, правоцентристську платформу в соціально-економічній сфері та національну консолідацію на українському культурному ґрунті (див. *Тиждень*, № 27/2012). Позбавленою євромантізму в умовах прагматизації міжнародної політики, але при цьому чітко прозахідно геополітично зорієнтованої (див. *Тиждень*, № 12/2016). Сили, яка змогла б потіснити радикальні та вишиватницькі серед притомної

частини суспільства, але насамперед поклати б край паразитуванню на патріотичному електоральному полі технологічних олігархічних проєктів і була б здатна інтегрувати до свого складу «нових патріотів», народжених опором російській агресії в колісї індивідуентних до національної ідеї середовищах.

В останні роки на тлі боротьби з агресією РФ на другий-третій план у політичному дискурсі відійшла проблема загроз українській культурній та мовній ідентичності. Відтак небезпечні тези про нібито недоречність активнішої українізації, табу на порушення мовних та інших начебто «дражливих» тем поволі підкладають «бомбу уповільненої дії» під довгострокову перспективу української державності й ідентичності.

Безперечна наявність російськомовних у побуті українських патріотів зробила надто популярною отруйну тезу про необхідність відкладення в довгий ящик тем консолідації суспільства на основі української мови, проведення дерусифікації країни. Попри те що насправді проукраїнськи (а не лише антипутінськи) настроєні російськомовні в побуті громадяни незалежно від їхнього етнічного походження зазвичай не мають жодних застережень щодо необхідності українізації та коректної дерусифікації України.

РЕАЛЬНИМ Є РИЗИК ЗАГРУЗНУТИ В БОЛОТІ, ЯКЕ ЛИШЕ РЕФЛЕКТУВАТИМЕ НА ВНУТРІШНІ Й ЗОВНІШНІ ПОДРАЗНИКИ БЕЗ НАЯВНОСТІ ЧІТКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ, СТРАТЕГІЧНОЇ МЕТИ РОЗВИТКУ КРАЇНИ ТА ПЛАНУ ЇЇ ДОСЯГНЕННЯ

Сили й люди, для яких це є подразником насправді, або індиферентні до української ідеї, або й більш чи менш акцентовано до неї ворожі. Тому їхнє несприйняття не варто розглядати як контраргумент щодо потреби в українській основі національної консолідації, інакше остання ризикує піти не менш небезпечним, аніж російська окупація, шляхом перетворення України на «другу», «кращу», «демократичну», «проєвропейську», «ліберальну», «ринкову», але Росію.

Без реінтеграції ОРДЛО й Криму проросійські реакційні сили в Україні уже навряд чи дістануть шанс прийти до влади. Однак реальним є ризик загрузнути в болоті, яке лише рефлексуватиме на внутрішні й зовнішні подразники без наявності чіткої національної ідентичності, стратегічної мети розвитку країни та плану її досягнення. Такий сценарій є найнебезпечнішим як для розвитку України, так і з погляду її вразливості до російського чи будь-якого іншого маніпулювання.

Країна гостро потребує консолідуючої ідеї та проактивної влади як для внутрішньої модернізації, так і для проведення суб'єктної політики на міжнародній арені. А згода на роль об'єкта геополітики, заиклиленість внутрішньополітичного контексту на «мишачій гризні» за перерозподіл власності й владних крісел як самоціль, а не засобу реалізації креативної політики загрожує перетворенням України на територію напівколоніального типу зі спіраллю деградації в соціально-економічній сфері. ■

«Колись мене пошили в дурні»

Елизавета Гончарова, Бахмут

Про що говорять мешканці окупованих територій, коли опиняються на підконтрольному Україні Донбасі

З кожним днем протистояння на Донбасі із загального для всіх все більше стає окремим для тих, хто мешкає по різні боки лінії фронту: у нас уже різні часові пояси, валюта і, наприклад, назви вакцин для щеплення дітей. Люди при звичаються, приймають правила виживання. Хтось живе в окупації, хтось у «новій молодій республіці», хтось чекає тиші, хтось визволення. Як бачать майбутнє ті, хто потрапив у вир військових та політичних дій, з'ясувати дуже важко, бо про це майже не говорять, а якщо й дискутують, то єдиного вектора все одно не знаходять. Але штрихи, які малює саме життя, кажуть про важливе.

Колись мене пошили в дурні. Тобто таке траплялося в житті не раз, але саме той випадок чомусь запам'ятався, бо зачепив. Шахрай наобіцяв продати дещо за не дуже велику ціну, а я повелася, бо потріба була для благодійності, хотілось отримати якнайбільше. Але товару, як і грошей, які він отримав заздалегідь, так і не побачила. Тоді в мене забракло сміливості кричати про це вголос, мовляв, мене надурили, хапай грабіжника! Чи принаймні комусь розповісти. Бо було дуже соромно, що я дозволила себе надурити. Тому просто змовчала...

Так почувається багато простих мешканців Донбасу. Неважливо, чи вони живуть на окупованій території, чи їхнім містам пощастило бути звільненими. Зараз мова не про ті науково обумовлені активні 20% населення, які в усіх ситуаціях та країнах мають чітку позицію: половина з них на Донбасі віддані

Україні, від самого початку боролися з «руським миром», пішли в добробати, волонтери, активісти. Інша частина — це ідеологічні супротивники, адепти всіляких «новоросій» чи просто проросійськи налаштований народ, у багатьох випадках «інтелігентствуючий» у першому поколінні. До речі, готували цих дуже давно і якісно. З активними все просто: за роки війни вони майже не змінили свого ставлення до того, що відбувається. Бо мають чітке уявлення про причини, ворогів та цілі, які в них протилежні.

А прості бухгалтери чи виховательки, трактористи чи металурги (до речі, не тільки на Донбасі) були налякані масштабами змін, які на очах розгорталися на Майдані. З острахом почали зачиняти вікна та двері: нехай вони собі там щось майданять, а ми тут відсидимося. Багаторічна кремлівська «методичка» спрацювала чітко: на Донбасі трудяться, а ледачі мітингують, ми за стабільність, зміни — це від диявола, нехай крадій, але ж свій тощо. «Вишенькою на торті» були славнозвісні «Однокласники»: вірю, що колись психіатри та соціологи захищатимуть кандидатські та докторські про майстерність створювати істерію через цю соціальну мережу. Яскраві картинки з недолугими підписами, страшні історії про «племінника сусідки другого чоловіка моєї сестри», який вернувся з Майдану наркоманом, фото «закатованих» беркутівців швидко перетворили страх на ненависть. Усіх проукраїнських активістів, яких було багато в містах і селах Донеччини та Луганщини, миттєво зарахували до «інших». «Хто? Він розумний? Та в нього в машині

Непримарний кордон. Шопінг-тури лишаються головним засобом комунікації між окупованим і звільненим Донбасом

жовто-синя стрічка!»... Риторика місцевої еліти, яка побоювалася втратити теплі та хлібні місця, підкидала дровенят у багаття: тремтять, після «бідних беркутівців» убивати прийдуть вас! А коли побачили п'яти «свого президента», зрозуміли, що стіни, вікна та двері не захистять: зміни будуть. І чомусь вереск керівника області про ешелони бандерівців, що вже виїхали на Схід, нікого не насмішив — він знає, що каже! Бо йому є за що боротися. А можливість понабудувати свої барикади, зовсім як у Києві, багатьом здалася своєрідною сатисфакцією: ми ж не раби, раби не ми! Голосування на «ксероксному» референдумі (бо бюлетені розмножувалися просто на ксероксі, тому ніколи не кажіть мені, що «весь Донбас проголосував» — чи у ксероксів є паспорти?) для когось просто ультиматум Києву: ти дивись, не чіпай, а то ми й грюкнути дверима можемо. Дехто навіть вірив, що самостійність регіону приведе до економічного дива: скільки ж грошей у замовні статті та сюжети про це було вбухано! А для інших надія на безболісне приєднання до Росії (читай до СРСР), як Криму. Ніхто, навіть бабуся, яка тримала плакат «Путин, введи войска!», на війну не чекав. Ось такий парадокс. А зараз велика частина тих, хто через постійний гуркіт пропаганди та артилерії зміг відчутися якусь правду, просто почувається ошуканою. А коли питаєш про ставлення до того, що відбувається зараз у нашому домі, чуєш: «Спитай краще про особисте життя». Десь від страху, а десь від сорому...

«Я сподіваюся тільки на те, що в мене вийде якось продати свою квартиру в Горлівці. Зараз там жодного вікна, другий рік без опалення. Приїхала, сіла посеред колись рідних речей, заплакала. Вийшла на вулицю, а там усе вже не моє, чуже та відразливе. Сусіди шепочуться: зрадники повернулися. І попереджають: квартиру до черги на ремонт не внесли. Бо ми тут більше не живемо. А я навіть не уявляю, як серед них тепер жила б, навіть якби було де», — каже Юля, яка виїхала з Горлівки разом із маленькою донькою на початку війни. Такі настрої в багатьох переселенців. Ті, хто поїхав, уже не мають бажання пристосовуватися до нових реалій із комендантськими годинами, «захарчатами» в школі та млинцями на лопатах, навіть якщо там не буде чути обстрілів.

Але реальність, у якій люди живуть уже понад два роки, — це вже їхня реальність. Діти приносять зі школи російські підручники, новонародженим і померлим видають свідоцтва, що навіть схожі на справжні документи. З'являються паспорти та автомобільні номери — нічого, що з ними навіть у «ЛНР» не потрапиш! Життя триває, і навіть ті, хто вважав усе це карикатурним і тимчасовим, замислюються: а чи не назавжди? Бо чіткого меседжа від України вони не отримують: чи звільнять, коли, як... Чи вже немає вибору й треба пристосовуватися до будь-яких змін.

Зараз уже не зустрічаю тих, хто хизується досягненнями на окупованій території. Раніше можна було почути щось таке: «Ми тільки стаємо на ноги, треба потерпіти, все в нашій молодій республіці буде ха-ра-шо!». А зараз тільки, може, про «залізну» дисципліну кажуть, бо через військові патрулі, які без суду та слідства можуть побити, або ногу прострелити, або запроторити в підвал (щоб потім отримати гроші від родичів), не побешкетуєш! Інколи про концерти на площі Донецька з російськими зірками — із задоволенням. А ось про інші покращення — ні. Бо, мабуть, це якось незручно робити з повними сумка-

ми харчів, що закупаються в бахмутських магазинах. Жодна пропаганда не спрацьовує: якби виплати були великими, харчі дешевими, а роботи багато, не їздили б люди на «продовольчі тури» через КПВВ, де потрібно ще відстояти багатогодинні черги. Ну, може, для того, щоб з'їсти всі продукти, щоб карателям не лишилось. Але, мабуть, холодильник значно переконливіший, ніж телевізор. Добре, що хоча б не голодують зовсім, як було ще рік тому. Про майбутнє теж міркують по-різному. Що з цим робити, не знають не тільки Порошенко чи Обама (чи вже Трамп?). Нещодавно чула, як пенсіонери переоформлювали будинок у місті, контрольованому українською владою, та одне одному: «Невідомо це, які прапори тут будуть завтра. Бо мольфари по телевізору сказали, що й ми до Росії відійдемо. І знову доведеться переоформлювати».

Хтось вірить мольфарам, хтось — Путіну, але вже значно менше, ніж на початку війни. Кажуть, якби хотів, уже були б ми Росією. Така сама риторика навіть у керівництва псевдореспублік. Ще лишилися ті, хто вірить їм, новій, але звичайній корумпованій «еліті Донбасу», яка наполягає на самостійності та незалежності. А чому б ні? Ті, хто пережив падіння СРСР, одного разу вже починали жити в новій країні за новими правилами. Але, на жаль, відчуті її своєю Батьківщиною так і не змогли. Тому й намагаються знайти її зараз. У «ДНР» чи «Новоросії». Досвід Придністров'я чи Абхазії не здається їм таким уже жахливим, бо хоч і невизнані, але ж горді!

ЗАРАЗ ВЕЛИКА ЧАСТИНА ТИХ, ХТО ЧЕРЕЗ ПОСТІЙНИЙ ГУРКІТ ПРОПАГАНДИ ТА АРТИЛЕРІЇ ЗМІГ ВІДЧУТИ ЯКУСЬ ПРАВДУ, ПРОСТО ПОЧУВАЄТЬСЯ ОШУКАНОЮ

Є ті, для кого єдиний шанс для Донбасу — Ахметов, Бойко чи ще якийсь спаситель, що стане президентом України й швидко наведе лад. Тобто ми Україна, але за нашими правилами. Часто доводиться чути, як просто від відчаю кажуть: «Нехай відведуть війська. Усі». Але сперечаються, куди їх відводити: чи то за «поребрік», чи то за Дніпро. Але багато хто вважає: ми не потрібні вже нікому. Чи не більшість...

Як жити далі? Тітка Валя з Єнакієвого, яка регулярно закупає житомирські шкарпетки на базарі в містах біля лінії фронту, бо це її маленький бізнес, зізнається, що вони тепер як імпортери, мають ще більший попит. Вона каже «у нас» та «в Україні», але не має жодної претензії чи злості: «Це ж життя — хтось воює, хтось торгує. Якось воно буде».

Колись у коридорі установи, де приймають переселенців, літній чоловік дуже завзято сперечався зі своїм сусідом у черзі. І раптом, коли, мабуть, скінчилися аргументи, він вскочив зі стільця й почав голосно читати свої простенькі вірші українською: про рідну землю, про любов, про тугу, яка в нього накопичилася в серці. Люди, ошелешені, мовчали, а він читав і читав. Із кабінетів повиходили чиновники, бо він заважав їм працювати. Але спіткнулися. Я бачила сльози на очах тих, хто сидів у тому затісному коридорі, чекаючи дозволу отримати свою пенсію. Бо, мабуть, пропаганда й маніпуляції діють тільки на поверхні. Щось глибше вони навіть зачепити не можуть. ■

Кібербезпека

Від ілюзій до війни

Дмитро Крапивенко

Колись моя бабуся краєм вуха прочула про комп'ютерні віруси, неабияк занепокоїлася їхнім існуванням і почала переконувати, мовляв, менше б ти сидів за машиною, а то ще якусь екзотичну хворобу підчепиш. Це було років 15–20 тому, я реготав. Сьогодні ці застереження не видаються аж такими сміховинними. Заподіяння фізичної шкоди через комп'ютер іще й досі скидається на фантастику, але небезпеки, які виринають із кіберпростору, стають дедалі масштабнішими.

Віртуальні хробаки здатні втручатись у роботу так званих об'єктів критичної інфраструктури: електростанцій, транспортних мереж тощо. І це лише одна з ділянок сучасного кіберфронту. Відстежувати і знешкоджувати віруси — більш-менш зрозуміла робота, і тут є вже чималий досвід боротьби. Інша річ — розмаїті leaks, зламані паролі до електронної пошти і, як наслідок, інформаційні «зливи», здатні істотно вплинути на громадську думку, а також, як підтвердив недавній американський досвід, навіть на хід і результат виборчої кампанії. До такої війни, треба визнати, мало хто виявився готовим. І створені порівняно недавно в різних країнах департаменти кібербезпеки — це лише перші кроки, про успіхи чи хибні кроки яких іще говорити зарано.

У добу постправди швидко руйнуються мрії ідеалістів про те, що новітні засоби комунікації зроблять світ кращим і досконалішим, інформаційні технології послужать благим намірам. І попервах справді скидалося на це: на зміну мега-приходили то кіло-, то гіга-, то терабайти, пристрої «розумнішали» і ставали дедалі доступнішими. У найрозвиненіших країнах повним ходом почало впроваджуватись електронне врядування. Заперечувати науково-технічний прогрес на початку ХХІ століття могли хіба що якісь украй епатажні персонажі або прибічники різних «духовних скреп», але й ті не гребували соцмережами.

А потім усе стало нагадувати шлях ядерних технологій, тільки у зворотному порядку. Спочатку була надпотужна зброя масового знищення, а лише потім з'явився «мирний атом». Ті, хто в 1950–1960-х роках висловлював захоплення новітньою енергетикою, вповні розуміли її смертоносне походження, та й сама вона не раз нагадувала про це: Трі-Майл-Айленд, Чорнобиль, Фукусіма... Доба digital почалася з мирних ініціатив хлопчиків із ситих країн, в окулярах і светриках на виріст, а нині йдеться про зрощування спецслужб, урядів, зловмисників-хакерів і ще бознакого. Навряд чи хтось уявляє, де «прорве» завтра. Але як у реальному, так і у віртуальному просторі доволі серйозними є очікування великої війни. Наразі

скидається на те, що великий економічний і військовий потенціал іще не гарантує успіху в цьому протистоянні: країни, де на безпеку витрачають мільярди доларів, змагаються з терористичними угрупованнями, які через безплатні акаунти в соцмережах рекрутують до себе нових і нових прихильників, і банальна пропаганда насильства виявляється дієвішою за складний комплекс гуманної західної освіти. Нетехнологічна Росія, де досі не вичерпав себе гужовий транспорт, але працюють могутні спецслужби, здатна здійснювати серйозні хакерські атаки. Адепти цифрового майбутнього говорили про те, що успіх чекає лише на відкриті країни, а закритий Китай у сучасній кібервійні зовсім не пасе задніх: ба більше, готовий не лише боронитись, а й атакувати.

У ДОБУ ПОСТПРАВДИ ШВИДКО РУЙНУЮТЬСЯ МРІЇ ІДЕАЛІСТІВ ПРО ТЕ, ЩО НОВІТНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ ЗРОБЛЯТЬ СВІТ КРАЩИМ І ДОСКОНАЛІШИМ, ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ СЛУЖИТИМУТЬ БЛАГИМ НАМІРАМ

Як у політичному, так і у віртуальному вимірі постає наболіле запитання: чи варто жертвувати свободою заради безпеки? І готової відповіді, схоже, немає ні в кого. Хтось квапиться захищати архів власних селфі надскладними паролями, а хтось може сплутати агента держбезпеки із пранкером і знехтувати додатковою інформаційною гігієною впливової політичної партії.

Україну кіберпротистояння не оминуло: російські хакери втручаються в роботу наших обленерго, про DDoS-атаки на сайти урядових структур годі й говорити. І як у реальній війні, так і на віртуальному фронті в нас задіяні й офіційні державні установи, й волонтери. Перші «формується функцією» і намагаються перелаштуватися відповідно до сучасних викликів: маємо кіберполіцію і відповідні департаменти в СБУ та РНБО. Законодавство традиційно не встигає за електронними швидкостями. А невідомі віртуальні добровольці, об'єднані в Український кіберальянс тим часом не втомлюються проводити контратаки й передавати вітання із «львівського метрополітену» на ворожих інтернет-ресурсах, викривати фейки російської пропаганди й доводити присутність військ РФ на окупованому Донбасі. Можливо, ми навіть трохи краще підготовлені до битв на цьому фронті, аніж мешканці країн ЄС, де ще досі марять електронними аналогами свободи, рівності й братерства. ■

Нічийна земля

Ольга Ворожбит

Поки США та інші країни Заходу намагались установити правила існування в кіберпросторі, Росія та Китай посіяли в ньому хаос

Нині вже покійний сенатор-республіканець Тед Стівенс у 2006 році охарактеризував інтернет висловом, що згодом став відомим мемом: «Це не вантажівка. Це система тунелів». Попри свою, хоч і не зовсім позбавлену сенсу, комічність, ця сентенція відображає проблему як ніколи актуальну саме тепер: надто важко визначити, що таке кіберпростір і які в ньому правила гри. Це й надалі ускладнює законодавче регулювання відповідної сфери та міжнародний контроль за нею.

На одній із конференцій на тему кібербезпеки, 2012 року у Вашингтоні, тодішня очільниця Департаменту внутрішньої безпеки США Джанет Наполітано заявила: «Ви тільки не смійтесь, але я взагалі не користуюсь e-mail». Кажучи це, вона мала на увазі передусім, що електронна пошта не є для неї корисною, а не міркування безпеки. Наполітано не єдина у своєму скептичному ставленні до технологій: 2013 року суддя Верховного суду США Елена Каган заявила, що вісім із дев'яти суддів ВС не послуговуються e-mail і є з огляду на свій вік технологічно відсталими. За її словами, вони досі не зовсім розуміють, що таке Facebook чи Twitter, і комунікують одне з одним через «записки на цупкому папері кольору слонової кістки». Така ситуація доволі небезпечна, особливо тому, що це люди, від яких залежить законодавче регулювання відповідної сфери. Бо поки що кіберпростір залишається по *man's land*, майже без жодних правил гри.

Водночас скандал із проникненням на сервери Національного комітету Демократичної партії США та доступом російських хакерів, за якими стоять кремлівські спецслужби, до пошти керівників передвиборчої кампанії демократів є закономірним. Коли у вересні 2015 року, через два місяці після перших зафіксованих вторгнень на сервери НК Демократичної партії, агент ФБР Едріен Гокінс зателефонував туди із тривожним повідомленням, його відразу з'єднали з командою підтримки. Однак той дзвінок не зрушив з місця рішення проблеми. Як пише The New York Times, Яред Тамін, відповідалний у штаб-квартирі демократів за кібератаки, перевіряв че-

рез Google, хто такі The Dukes (а про цих хакерів американські спецслужби знали вже протягом останніх двох років, бо ж відбивали їхні атаки на поштові системи Білого дому, Держдепу й навіть Об'єднаного комітету начальників штабів, чию мережу вважають чи не найбільш захищеною у США). Відтак не надто уважно переглянувши систему Національного комітету Демократичної партії на предмет таких проникнень і просто знехтувавши повідомленнями Гокінса, хоч той дзвонив іще не раз. Пояснюючи пізніше свою байдужість, Тамін зазначав, що не був упевнений і не мав змоги перевірити, чи дзвінки від Гокінса не розіграш. Тамін та його команда вперше сам на сам із ФБР зустрілись аж у березні 2016-го. Тоді ж таки домовилися про співпрацю, але в цій ситуації настав новий, серйозніший виток подій. Тоді, вдаючись до фішингу, хакери зламали скриньки й дістали доступ до електронних листів керівників кампанії демократів, зокрема, саме тоді проникнули у скриньку Джона Подести. Найцікавіше в історії з останнім те, що він був автором звіту про кіберконфіденційність для президента Обами у 2014 році. Його gmail-скриньку, що містила безліч робочої кореспонденції за останні 10 років, зламали класичним хакерським методом фішингу. На e-mail Подести надійшов лист-сповіщення про те, що хтось намагався вторгнутись у його пошту, з лінком для зміни паролю. Посилання, втім, вело не на сторінку безпеки Google, а на сайт кіберзлочинців. Ввівши свої дані там, політик надав їм доступ до своєї кореспонденції.

Зрештою отримана інформація із серверів штаб-квартири демократів та особистих електронних скриньок представників їхньої партії була оприлюднена хакерами Guccifer 2.0 та сайтом DCLeaks, за котрими, як зазначають у своєму звіті американські спецслужби, стоїть російське ГРУ. До цього веб-ресурсу причетна також інша хакерська група Fancy Bear, яка й проникла на сервери Національного комітету Демократичної партії США. Згідно з інформацією

спецслужб та п'яти великих американських компаній, що займаються технологіями кібербезпеки (CrowdStrike, Fidelis Cybersecurity, Mandiant, ThreatConnect та SecureWorks), за цим колективом також стоїть російська військова розвідка. Згадана кібероперація не перша на рахунок Fancy Bear, хоча інші були значно менш масштабні й не мали таких серйозних наслідків. Від грудня 2014 року ці хакери півроку атакували сайт Бундестагу й методом фішингу здобували доступ до електронної пошти депутатів. Вважається, що вони стояли й за кібернападами на французьку телемережу TV5MONDE та сайт Всесвітньої антидопінгової асоціації.

2010 року комп'ютери в різних країнах інфікував вірус одного походження. Утім, найбільше (понад 60%) їх було уражено саме в Ірані, і це наштовхнуло на думку, що хробак Stuxnet (так називався вірус, який псував електроніку, що працювала на операційній системі Windows) був спрямований проти однієї жертви. Як припускають тепер, він був націлений на ядерну програму Тегерана й розроблений спільно ізраїльськими та американськими хакерами. Stuxnet зрештою досягнув своєї цілі через ноутбуки та зовнішні карти пам'яті інженерів, що займалися цими нуклеарними розробками. Вірус понад рік «гуляв» мережею Ісламської Республіки, а жертва навіть не розуміла, що заражена, вважаючи, ніби перемої в роботі не пов'язані з якимось зовнішнім чинником.

Майже одночасно із застосуванням Stuxnet починають свою історію спеціалізовані кіберпідрозділи в межах міністерств оборони багатьох країн. Зокрема, у 2009 році запрацювало Кіберкомандування США, хоча прагнення його створити озвучували ще у 2006-му. Тоді ж такі схожі підрозділи в межах військових відомств з'явилися у Південній Кореї, Німеччині та Великій Британії. Окрім того, у 2010 році свою Базу інформаційної безпеки, яка не тільки відбиває кібератаки, а й сама здійснює акти кібершпівонажу, заснував Китай. Досі точаться дискусії щодо ефективності таких підрозділів, але потрібність цієї складової урядів у новому інформаційному світі не викликає ні в кого сумнівів. Так, у листопаді уряд Німеччини, на яку цього року також чекають вибори і яка, на думку багатьох експертів, імовірно, теж потерпить від російських хакерських атак, ухвалив нову стратегію кібербезпеки. Вона має на меті створення мобільних груп швидкого реагування в межах Федерального офісу інформаційної безпеки, поліції та спецслужб, які могли б швидко реагувати на можливі кібернапади, спрямовані проти урядових інституцій та інфраструктурних об'єктів. Ця стратегія цілком співзвучна з американською. Франція, зважаючи на російську загрозу та вибори, що, як і в ФРН, мають відбутися там цього року, також прагне розширити свою армію «цифрових солдатів». Міністр оборони країни Жан-Ів Ле Дріан недавно заявив, що Париж збирається подвоїти кількість цих «бійців», довівши її до 2600, і найняти додатково до 2019 року ще 600 експертів. За словами посадовця, Франція торік захистила себе завдяки цьому підрозділу від 24 тис. несанкціонованих втручань.

Однак ані те, яким чином діяв Stuxnet і що мали на меті його автори, ані навіть кібератаки китайських спецслужб не порівняти з тим, що роблять нині їхні російські колеги. Адже останні тепер не просто псують роботу операційних систем та мереж чи дістають потрібні їм дані (як це було з атаками на Естонію у 2007-му чи Грузію у 2008 році). Вони «продають» потрібну їм інформацію у відповідній обгортці. Такого раніше не було. Китайські хакери також атакували учасників виборів-2008 у США, діставши тоді доступ до внутрішніх документів та переписки кампаній Обама й Маккейна, але вони не оприлюднювали цих документів, на відміну від росіян. «І тоді виникає незручне відчуття, що тебе використовує іноземна супердержавка», — написала у своїй колонці редакторка The New York Times Ліз Спейд. — Це акт іноземного втручання в американські вибори такого рівня, якого ми ніколи досі не бачили, але він так само довгий час висвітлювався через медіа, зокрема The New York Times». Усе це

НОВІ ПРАВИЛА СПІВІСНУВАННЯ КРАЇН У КІБЕРПРОСТОРІ БУДУТЬ ЗНАЧНОЮ МІРОЮ ЗУМОВЛЕНІ НАСЛІДКАМИ НИНІШНЬОГО ПРОТИСТОЯННЯ В НЬОМУ МІЖ СПОЛУЧЕНИМИ ШТАТАМИ ТА РОСІЄЮ

підкріплюється неправдивими новинами від російських ботів у соцмережах, пошуком альтернативи, утомленими звичною риторикою мейнстримних ЗМІ громадянами та політиками, які хочуть здобути їхню підтримку й чіпляються на гачок постправди, а заодно і Кремля.

Автор книжки «Кібербезпека та кібервійна. Що варто знати кожному» Пітер Зінгер у своїй нещодавній статті для журналу Wired, зокрема, стверджує, що діяльність російської фабрики тролів та ботів у соціальних мережах, які поширюють пропаганду й неправдиві новини, порушує правила користування інтернетом і має стати приводом для відповідної реформи. Окрім того, він закликає до перегляду тих складових, які прийнято вважати критичними для проведення чесних виборів. Важливо, крім того, усунути складнощі в комунікації між партійними структурами та спецслужбами, адже, якби Яред Тамін, відповідальний у штаб-квартирі демократів за кібербезпеку, відразу повірив агентів Гокінсу, результати виборів могли б виявитися радикально іншими.

Нові правила співіснування країн у кіберпросторі будуть значною мірою зумовлені наслідками нинішнього протистояння в ньому між Сполученими Штатами та Росією. Помилки уже й так зроблено достатньо, адже й Адміністрація, й особисто президент США знали про постійні російські атаки на сайти американських державних органів та спецслужб, але не казали про це публічно, оскільки боялися, що то зірве переговори стосовно Сирії. Питанням залишається хіба що те, як із цим упорається новий господар Білого дому, котрий досі висміював свої спецслужби й відкидав факт впливу кібератак на результати американських виборів. ■

Ще один фронт

Юрій Лапаєв, Андрій Голуб

Як Україна відповідає на виклики, що постали у віртуальному просторі

У грудні 2015 року відбулася масштабна хакерська атака на Прикарпаттяобленерго. За словами представників компанії, тоді без струму тимчасово залишилося близько 200 тис. споживачів. Подія зацікавила більшість іноземних ЗМІ, адже раніше збоїв такого масштабу через віруси в системі не фіксували.

«Це перший випадок, коли ми маємо доказ і можемо пов'язати шкідливу програму та конкретний збій у роботі системи», — пізніше наголосив у коментарі Reuters старший дослідник японського розробника систем захисту інформації Trend Micro Кайл Вілоїт.

ЧОРНА ЕНЕРГІЯ

Згодом стало відомо, що для атаки використали вірус типу BlackEnergy Malware. Цікаво, що новину про це дав Департамент національної безпеки США, а не відповідальні українські відомства. Американська IT-компанія iSight Partners пов'язала напад із російською групою хакерів, відомою як «піщаний хробак» (Sandworm).

СБУ, своєю чергою, прямо звинуватила в нападі РФ, однак не розкрила подробиць. Також у ві-

домстві заявили, що не тільки Прикарпаттяобленерго стало жертвою атак на енергетичні об'єкти в грудні 2015 року. За інформацією СБУ, в інших випадках суттєвої шкоди вдалося уникнути. Відомо, що знеструмлення через атаку хакерів наприкінці 2015-го відбулося також у Київській та Чернівецькій областях.

Шкідливе програмне забезпечення сімейства BlackEnergy відоме з 2007 року, однак хакери досі з успіхом використовують різні його модифікації. Особливістю цього вірусу є те, що він роками може перебувати на зараженому пристрої, жодним чином себе не видаючи. Зловмисник активує його лише у визначений момент.

Саме тому про масштаби кібератаки проти українських компаній та на об'єкти інфраструктури судити зарано. Ще у 2014-му фахівці ESET повідомили, що комп'ютери близько половини всіх виявлених жертв вірусу BlackEnergy містяться в Україні та Польщі. «Серед них низка державних організацій, різних підприємств, а також цілі, які ми не змогли визначити», — йшлося в повідомленні. Скільки шкідливих програм станом на 2017-й досі перебуває в «режимі сну», лишається хіба що здогадуватися.

Після зламу енергомереж у 2015-му відбулася ще низка атак. У січні 2016-го вірус BlackEnergy виявили на одній із робочих станцій в аеропорту «Бориспіль». Інфікований комп'ютер ізолювали від електронної інфраструктури аеропорту, а про завдану шкоду нічого не повідомили.

Після цього хакери здійснили серію атак, спрямованих на завдання шкоди передусім в інформаційному просторі. У березні відбувся масований напад на сайт електронних петицій до президента. За 11 хв зафіксували 738 тис. підписів переважно на підтримку петиції про відставку Міхеїла Саакашвілі з посади голови Одеської ОДА. На День Незалежності невідомим удалося зламати сторінки в соцмережах Міноборони та Нацгвардії. Згодом аналогічні атаки здійснили на сайт інформаційно-аналітичного центру РНБО та сторінку прес-центру штабу АТО у Facebook. І перелік таких випадків можна продовжити. Майже завжди на сторінках залишали повідомлення на підтримку терористів «ДНР/ЛНР» або антиукраїнські заклики.

Рівно за рік після кібернападів на обленерго знову відбулася масштабна атака, ймовірно, з використанням модифікації BlackEnergy. У грудні її жертвами стали Мінфін, Держказначейство та Національний банк. Незважаючи на те що прямих доказів причетності Росії до названих нападів досі не надали, їхній характер свідчить саме про це.

Передусім слід звернути увагу на обраний для активації шкідливих програм час. Знеструмлення у 2015 році сталося взимку — у найхолоднішу пору

року, коли населення найбільше потерпає через відсутність опалення. Атаки на фінансові установи саме напередодні новорічних свят могли спровокувати чергову хвилю невдоволення та протестів через затримку соціальних виплат. Схожу тактику Кремль застосовував під час кількох газових війн проти України. Тоді Москва йшла на загострення та відключала постачання палива до Європи в період найбільших морозів. Незалежні від держав хакери зазвичай намагаються завдати жертвам (переважно великим корпораціям) економічного збитку, натомість у всіх згаданих випадках в Україні йдеться про соціально-політичну спрямованість атак.

НОВИЙ ТЕАТР ВОЄННИХ ДІЙ

Україна поступово намагається налагодити систему відповіді на агресію в кіберпросторі. У березні 2016-го указом президента було схвалено Стратегію кібербезпеки України. Такий нормативно-правовий документ країна отримала вперше за часів незалежності. Влітку того самого року запрацював Національний координаційний центр кібербезпеки при РНБО України, вдалося нормативно визначити об'єкти критичної інфраструктури та порядок формування їх переліку.

Однак через значне відставання від лідерів у сфері операцій у кіберпросторі Україні слід рухатися з подвоєною швидкістю. Наприклад, у згаданий вище Стратегії зазначено, що «кіберпростір поступово перетворюється на окрему, поряд із традиційними «Земля», «Повітря», «Море» та «Космос», сферу ведення бойових дій, у якій все більш

активно діють відповідні підрозділи збройних сил провідних держав світу». Визнання факту на рівні держави цілком доречне. Однак, для порівняння, ще у 2009-му було створено Кіберкомандування армії США, а у 2010-му президент Барак Обама ще проголосив цифрову інфраструктуру своєї країни «стратегічним національним надбанням». У Китаї із січня 2016-го офіційно існують Стратегічні сили підтримки — окремий вид військ армії КНР, відповідальний за операції в кіберпросторі. Спеціальні підрозділи для ведення кібервійни давно створили у Великій Британії та Ізраїлі. Інші країни, наприклад Росія та Іран, постійно заявляють про наміри створити такі підрозділи. Неофіційно там уже функціонують цілі армії хакерів на службі влади.

На думку керівника Служби з питань інформаційної безпеки РНБО Валентина Петрова, зараз українські інформаційні ресурси вже не легка здобич для хакерів. Є певні зміни, насамперед в усвідомленні проблеми. За його словами, раніше питання кібербезпеки були для державного керівництва таким собі різновидом фантастики. Факти масштабних атак на Естонію та Грузію ігнорували. Влада залюбки слухала доповіді та рекомендації спеціалістів, проте далі розмов справа не йшла. Бракувало коштів, а ще більше політичної волі.

Також, каже Петров, Україні вдалося налагодити координацію між головними захисниками кіберпростору: Кіберполіцією, СБУ та ДССЗІ (Держслужбою спецв'язку та захисту інформації). Раніше на заваді ставала конкуренція відомств за

ПІДТРИМАЙ РОЗВИТОК НЕЗАЛЕЖНОГО
РАДІО НА BIGGGGIDEA.COM

громадське радіо
слухайте. думайте.

славу та нагороди. Часто-густо вони намагалися першими доповісти про виникнення кризової ситуації, заважаючи їй вирішенню. Ця тенденція почала змінюватися на краще з появою Національного координаційного центру кібербезпеки, що покликаний мінімізувати негативні наслідки кібератак. Окрім того, вже розроблено рекомендації для запобігання їм.

Водночас в Україні безліч невирішених проблем, серед яких відсутність державної системи зв'язку, уразливість програмного забезпечення та застаріла законодавча база. Перша проблема гостро постала ще на початку АТО, коли через брак штатних засобів зв'язку командири українських підрозділів активно стали використовувати мобільні телефони, незахищеністю яких скористався ворог. Нині в ДССЗІ працюють над створенням національної телекомунікаційної мережі, яка матиме й мобільний компонент, але про терміни завершення цієї роботи досі не повідомили.

Чи не найвідоміший приклад зі сфери програмного забезпечення — російські системи бухгалтерського обліку, якими користується більшість підприємств. Заборонити їх зараз неможливо, оскільки це на тривалий час паралізує фінансову звітність. Водночас аналіз атаки на Держказначейство підтвердив, що на більшості комп'ютерів були встановлені російські програмні продукти, які могли полегшити злам системи загалом.

Щоб уникати таких ситуацій, Україна має створити умови для виходу на свій ринок міжнародних виробників програмного забезпечення та розвитку власних. Однак підтримувати вітчизняний ІТ-сектор слід без сліпого надання переваг, щоб не повторити «хвороби» лобіювання автопрому.

ПОТРІБЕН КІБЕРЛІКНЕП

Застарілі норми деяких законів також значно ускладнюють і гальмують процес розвитку. Крім того, в Україні досі немає дієвого механізму притягнення до відповідальності за порушення вимог безпеки в інформаційному просторі. Значно обмежені можливості державних органів у розслідуванні кіберзлочинів. За словами Петрова, цей недолік можна усунути насамперед імплементацією Конвенції Ради Європи про кіберзлочинність. Головне — дотримати балансу між необхідними обмеженнями та збереженням свободи громадян, щоб не перетворитися на Росію з її сумнівними «законами Ярової».

При цьому згідно з вимогами законодавства всі сервери, на яких зберігається інформація державних органів, фізично містяться в Україні. Тож фізично вилучити бази даних органів влади України противник не зможе. Разом із тим система державних закупівель ProZorro наразі міститься в хмарному сховищі.

Окрім загальних питань, що потребують вирішення на законодавчому рівні, гостро постає також кадрове. Особливістю атак із застосуванням BlackEnergy стало використання методів соціальної інженерії. Зловмисники створили листи, зміст яких важко ігнорувати. Пошту надсилали нібито від імені одного з підрозділів Верховної Ради, а в тексті обіцяли списки депутатів-сепаратистів або вимагали від керівників надати прізвища мобілізованих

працівників. Жертва завантажувала прикріплений файл, після чого її комп'ютер ставав зараженим.

За таких умов на перший план банально виходить комп'ютерна грамотність персоналу підприємств та організацій. У серйозних приватних компаніях працівникам принаймні раз на місяць нагадують про елементарні принципи інформаційної гігієни, за порушення яких передбачені серйозні санкції аж до звільнення. Серед найпростіших рекомендацій — завжди виходити з акаунтів після завершення роботи на пристрої, використовувати складні паролі, не надсилати паролі та внутрішні посилання на сайт через електронну пошту тощо.

В УКРАЇНІ БЕЗЛІЧ НЕВИРІШЕНИХ ПРОБЛЕМ, СЕРЕД ЯКИХ ВІДСУТНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ МОБІЛЬНИХ ОПЕРАТОРІВ, УРАЗЛИВІСТЬ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ, ЗАСТАРІЛА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА ТА НЕДОСТАТНІЙ РІВЕНЬ ОСВІЧЕНОСТІ КАДРІВ

Водночас на українських державних підприємствах часто працюють люди старшого віку, які тільки недавно почали користуватися комп'ютером і клацають на все підряд. У багатьох випадках не розуміють проблеми й керівники установ. Про тренінги та підвищення комп'ютерної грамотності в таких умовах не йдеться. Навіть органи безпеки України, зокрема СБУ та МВС, ще у 2015 році в розпал агресії РФ використовували російські поштові сервіси mail.ru, yandex.ru тощо. Аналіз грудневих атак на Держказначейство, Мінфін та НБУ засвідчив, що мінімального успіху зловмисники досягли в Нацбанку, де керівництво зосередило найбільшу увагу на питаннях кібербезпеки.

Ще один вимір кадрової проблеми — зарплати, які пропонують у державних органах. Фахівець у ДССЗІ отримує 3,5 тис. грн за місяць, кіберполіцейський — близько 11 тис. грн. Водночас у приватних ІТ-компаніях зарплати фахівця сягають 30 тис. грн і вище. Як у таких умовах залучити якісні кадри для роботи на державу — запитання без відповіді. Частково можуть допомогти іноземні партнери. Якщо не із зарплатами, то принаймні з програмним забезпеченням та освітою наявного персоналу. Йдеться про спеціальні трастові фонди НАТО. Завдяки американському фонду реалізується масштабна програма реформування системи військових комунікацій та управління. Інший, яким керує Румунія, займається розвитком технічних засобів захисту для СБУ. Цей проект дасть змогу вже найближчим часом створити потужний моніторинговий центр для виявлення підозрілої активності на державних інформаційних ресурсах. Відкрито численні навчальні курси та стажування для українських фахівців.

Кожна витримана атака в кіберпросторі надає досвід для відбиття нападів у майбутньому. Однак спеціалісти антивірусної лабораторії McAfee та Команди реагування на комп'ютерні надзвичайні події (CERT-UA) дійшли висновку, що рівень організації грудневої атаки на фінансові органи України низький. Можливо, це була лише розвідка, і справжні бої ще попереду. ■

23–29 січня

чекаємо Вас на таких заходах
у Книгарнях «Є»

Київ (вул. Лисенка, 3):

23 січня, 18:30 — презентація антології «Атом у запряжі» в межах проекту «Наші 20-ті». Учасники: Ярина Цимбал, Олександр Стукало. Спільно з видавництвом «Темпора».

24 січня, 18:30 — презентація книжки Геннадія Естрайха «Культура мовою їдиш. Україна, перша половина ХХ століття». Учасники зустрічі: Леонід Фінберг, Тетяна Батанова, Ярослава Стріха та Геннадій Естрайх (Скуре). Спільно з видавництвом «Дух і Літера».

26 січня, 18:30 — лекція Юрія Полюховича «Розгадуючи загадки цивілізації: про що розповідають написи стародавніх майя».

27 січня, 18:30 — церемонія нагородження переможців книжкового рейтингу «ЛітАкцент року-2016». Спільно із порталом літературної критики «ЛітАкцент».

Київ (вул. Спаська, 5):

25 січня, 16:30 — зустріч літературної студії для підлітків «Творці 2.0». Модерує Юлія Джугастрянська. Спільно із сайтом літературної критики «ЛітАкцент».

Львів (просп. Свободи, 7):

23 січня, 17:30 — звіт діяльності Львівського туристичного офісу «Пріоритети 2017». Спільно з Управлінням туризму Львівської міської ради. Модерує Галина Малець.

24 січня, 18:30 — презентація книжки Андрія Содомори «Афористичні етюди». Спільно з видавництвом «Апріорі». Модерує Василь Габор.

25 січня, 18:30 — розмова «Що для нашого міста роблять безпритульні люди?». Спільно з письменницею Галиною Вдовиченко, спільнотою взаємодопомоги «Емаус-Оселя» та ГО «Екоспільнота Львів».

26 січня, 18:30 — засідання клубу «Стосунки PRO»: «Прийняття іншого починається зі сприйняття себе». За участю психологів Олени Баркової та Руслана Москальчука.

Вінниця (вул. Соборна, 89):

24 січня, 18:00 — презентація роману Яни Дубинянської «Свій час». Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Олександр Вешелені.

26 січня, 18:00 — розмова з доктором історичних наук Тетяною Кароевою «Вулиці Вінниці: з історії декомунізації». Спільно з Вінницьким історичним товариством і Подільською агенцією регіонального розвитку. Модерує Олександр Федоришен.

Дніпро (вул. Глінки, 15):

25 січня, 18:30 — перегляд романтичної різдвяної комедії Міті Окорна «Листи до М.-2» («Listy do M.-2») (Польща, 2015, 120 хв).

Івано-Франківськ (вул. Незалежності, 31):

24 січня, 18:00 — презентація роману Максима Дупешка «Історія, варта цілого яблуневого саду». Спільно з видавництвом «21».

Луцьк (вул. Лесі Українки, 30):

24 січня, 18:00 — зустріч із Дзвінкою Матіяш. Спільно з Видавництвом Старого Лева. Модерує Ганна Луцюк.

Рівне (вул. Короленка, 2):

28 січня, 12:00 — дитяча субота для дітей віком 4–7 років. Читання книжки Лариси Ніцой «Зайчикове щастя» (видавництво «Чорні вівці») та майстер-клас зі створення фетрового зайчика.

28 січня, 14:00 — дитяча субота для дітей віком 8–12 років. Читання книжки Володимира Аренєва «Місто тисячі дверей» та майстер-клас зі створення тематичної листівки.

29 січня, 18:30 — третя зустріч книжкового клубу «Маленька рівненська книгарня». Обговорення книжок Ярослава Мельника «Маша, або Постфашизм» (Видавництво Старого Лева) й Адама Джонсона «Син начальника сиріт» (видавництво «Клуб Сімейного дозвілля»).

Суми (вул. Соборна, 44):

24 січня, 19:00 — зустріч із Мішелем Терещенком — нащадком династії меценатів Терещенків, міським головою Глухова, автором книжок «У пошуках скарбу родини Терещенків» і «Перший олігарх».

28 січня, 17:00 — лекція співзасновника спільноти «АстроСуми» Володимира Сулима на тему «Що обіцяють зірки: чого чекати в цьому астрономічному році?».

Тернопіль (вул. Валова, 5–9):

24 січня, 18:00 — проект «ЛітСвіт». Розмова з перекладачем та видавцем білоруськомовної літератури Юрієм Завадським. Модерує Юрій Матевощук.

26 січня, 18:00 — презентація книжки Катерини Липи «Теорія архітектури. Містика та війна». Спільно з видавництвом Laurus. Модерує Володимир Мороз.

Харків (вул. Сумська, 3):

26 січня, 18:30 — дискусія «Громадяни обличчям до держави: довіра, безпека, відносини з силами правопорядку в Україні» в межах щорічної міжнародної акції «Ніч ідей-2017». Учасники: Юлія Шукан, Денис Кобзін. Спільно з «Альянс Франсез» у Харкові.

27 січня, 19:00 — розмова на тему «The Power of Positive Thinking» («Сила позитивного мислення»). Спільно з проектом WAU (World Around Us). Англійською мовою без перекладу.

Хмельницький (вул. Проскурівська, 2):

29 січня, 18:00 — перегляд та обговорення документального фільму «Герої України. Крути. Перша Незалежність» (Україна, режисер Сніжана Потапчук, 2014, 55 хв).

Привиди львівського метро

Юрій Лапаєв

Як українські хакери тримають кібернетичний фронт

До війни це були звичайні інженери та айтишники. Утративши дім чи рідних, вони перетворили свої знання на потужну й водночас непомітну зброю. Війна на Сході ставала дедалі масштабнішою і вимагала більших зусиль. Відповіддю патріотів на російську агресію стало виникнення таких розвідувальних проєктів, як «Миротворець» та InformNapalm. А інформацію останнім надавали, зокрема, і численні хакерські групи.

Починалося все з виникнення невеликих спільнот «Українські кібервійська», «Кіберсотня», FalconsFlame та RUH8.

На відміну від більшості добровольчих збройних підрозділів чи українських політиків хакери змогли домовитися про спільні дії. І вже навесні 2016 року на базі спільнот RUH8, FalconsFlame й Trinity було створено Український кіберальянс (УКА). Спільнота InformNapalm організувала потужну медіа-підтримку, що сприяла популяризації ідей українського хактивізму в усьому світі. Його цілі — Російська Федерація та її поплічники в невизнаних «республіках» на пострадянських теренах чи в будь-якій іншій точці світу.

«Ми як рій розлючених бджіл, до яких у вулик удерся дурний ведмідь. Для нас немає кордонів — ми дістанемо його хоч у Москві, хоч у Сирії», — каже спікер УКА Шон Таунсенд, єдина більш-менш публічна персона альянсу.

І «бджоли» вже показали свої жала. 2016-й можна назвати переможним для спільноти. Хоча більшість операцій лишаються засекреченими, про найцікавіші вже можна розповісти. Минулий рік українські хакери розпочали з масштабного зламу sms-листування сотні тисяч росіян. Продовжуючи пошук уразливих місць у мобільних телефонах, вони дісталися до особистих фотографій одного зі співробітників російської Федеральної служби виконання покарань. Послугуючись EXIF-даними цих фото та відеозаписами, вдалось установити незаперечну участь спецпризначення в бойових діях на Сході України. Завдяки звичці російських військових робити селфі хакери довели застосування терористськими військами станції РЕБ Р-330Ж «Житель» під час боїв за Дебальцеве. Вона є виключно російської розробкою і ніколи не продавалася за кордон.

Навесні були зламані сайти «міністерства закордонних справ» терористичної організації «ДНР». Крім того, у межах операції #OpDonbasLeaks групи FalconsFlame та Trinity провели близько 100 успішних зламів сторінок і поштових скриньок бойовиків, пропагандистів та їхніх кураторів. Наприклад, архів пошти організації «Союз добровольців Донбасу» (яким опікувався колишній «прем'єр-міністр ДНР» Александр Бородай) містив анкети й копії документів найманців та російських військовослужбовців. Знаковою подією були злам та дефейс (зміна дизайну сторінки) сайта проросійського пропагандистського

каналу ANNA News. Українці не просто вивели інфо-ресурс із ладу, а ще й підготували креативну відповідь «рупорам Кремля». Відеозвернення, яке було розміщено на головній сторінці веб-ресурсу, заклиало до консолідованої боротьби проти РФ. Цей «привіт із львівського метро» від FalconsFlame та Trinity зажив неабиякої популярності: ролик був перекладений шістьма мовами, мав більш ніж 270 тис. переглядів на YouTube і навіть був трансльований окремими українськими телеканалами.

Завдяки діяльності хактивістів у загальному доступі з'явилася низка дуже цікавих документів північних сусідів: оборонне держзамовлення РФ, проєкт доповіді щодо державної регіональної політики, накази про застосування штатних російських військових безпілотників для ведення розвідки й коригування роботи артилерії проти України.

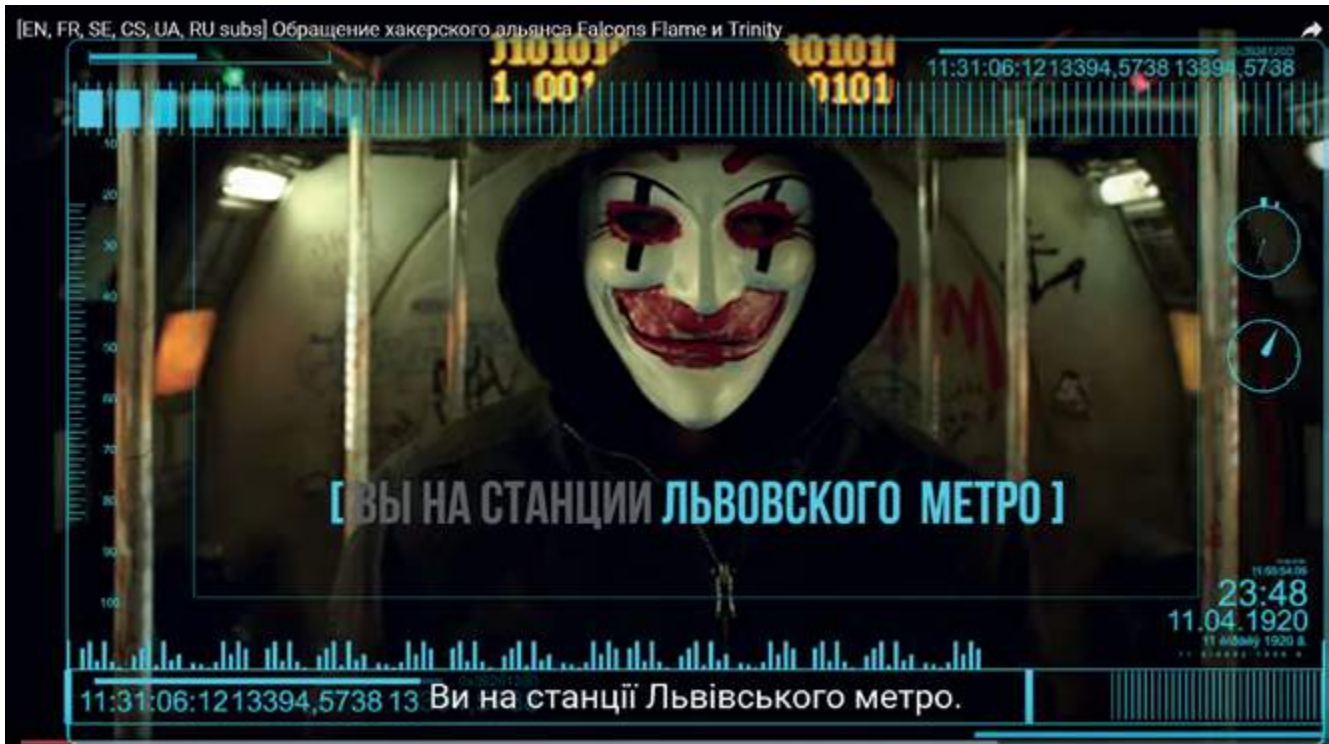
**«МИ ЯК РІЙ РОЗЛУЧЕНИХ БДЖІЛ,
ДО ЯКИХ У ВУЛИК УДЕРСЯ ДУРНИЙ ВЕДМІДЬ.
ДЛЯ НАС НЕМАЄ КОРДОНІВ — МИ ДІСТАНЕМО
ЙОГО ХОЧ У МОСКВІ, ХОЧ У СИРІЇ»**

Звичайно, українські хакери не залишають поза увагою і відомих персон гібридної війни. Цікавим виявилось листування одіозного командира терористського батальйону «Призрак» Олексія Мозгового. З'ясувалося, що напередодні своєї ліквідації Мозговий був цілковито залежний від наказів агента з позивним Дева. Великий ажіотаж у мережі викликали sms та відео з телефона іншої «зірки» терористів Арсена Павлова (Мотороли). Кількість переглядів цих матеріалів уже сягнула півмільйона.

Перехоплення кореспонденції бойовика терористичної організації «ЛНР» із позивним Гром допомогло запобігти підготовці провокації у Львові на День Незалежності України. Своєю чергою, хакери відповіли окупантам із характерним почуттям гумору: 24 серпня 2016 року було здійснено дефейс 25 сайтів проросійських організацій та «офіційних» порталів терористичних угруповань «ЛНР-ДНР» і розміщено на них привітання з річницею державності України. А в межах операції #Op256thDay, присвяченої Дню програміста, лише за одну ніч було знищено понад 30 сайтів противника або ж проведено їх дефейс. На багатьох пропагандистських медіа-ресурсах хактивісти вбудували відео InformNapalm із демонстрацією доказів воєнної агресії Росії проти України.

Однак справжньою сенсацією стала операція #SurkovLeaks. Дані, добуті хактивістами з поштових скриньок приймальні Апарату помічника президента Російської Федерації Владіслава Суркова, викликали

U.TYZHDEN@UKR.NET
ЮРІЙ ЛАПАНОВ

Гість з львівського метро. Кадр відеозвернення Українського кіберальянсу, яке розроблялося за допомогою волонтерів InformNapalm

значний міжнародний резонанс. Публікації про злами його канцелярії вийшли на сторінках всесвітньо відомих ЗМІ, серед яких BBC, TIME, Daily Mail, The Times, Radio Free Europe/Radio Liberty, The Guardian та ін. Якість проведеної роботи навіть змусила деяких західних експертів помилково приписати #SurkovLeaks спецслужбам США. Своєю чергою, українська медіа-спільнота майже проігнорувала це розслідування, адже було викрито забагато незручних подробиць співпраці вітчизняних політиків та журналістів із російським агресором.

Наприкінці року хактивісти порадували ще одним сенсаційним зломом. Цього разу під приціл кіберальянсу потрапив заступник директора Інституту країн СНД, прес-секретар Союзу православних громадян Кірілл Фролов. Завдяки операції #FrolovLeaks стало відомо про факти підготовки агресії Росії проти України задовго до 2014 року. Згідно із цими матеріалами інтервенція проводилася на вищому рівні через Московський патріархат за участю ряду завербованих українських політиків вищого ешелону й активістів, яких координували куратори з РФ.

Крім «класичної» діяльності УКА займається й більш нестандартними завданнями в інфопросторі. Було організовано провокації серед терористів «ДНР», що спричинили справжню паніку в лавах окупантів. Доходило до кумедного: ватажки російсько-терористських підрозділів розпочинали полювання на відьом, шукали зрадників і писали доноси у ФСБ на власних бійців.

Добуваючи масиви даних, УКА активно співпрацює з іншими волонтерськими групами. За словами одного зі співзасновників міжнародної розвідувальної спільноти InformNapalm Романа Бурка, саме завдяки кіберколегам був отриманий величезний архів листування

російських журналістів. Зокрема, вдалось установити, що апетити пропагандистів із РФ не обмежуються лише Україною чи темою сумнозвісного Boeing MH17. Розкрито цікаві подробиці роботи журналіста і пропагандиста державного «Первого канала» РФ Сергія Зеніна, а також його взаємодію з Russia Today, спрямовану на дискредитацію Агентства національної безпеки США. Завдяки можливостям InformNapalm інформація, здобута УКА, досягає найвищого міжнародного рівня. Альянс ділиться інформацією і з державними організаціями. Військові секрети потрапляють до розвідників Міноборони, дані щодо зрадників та ворожих агентів — до СБУ. І хоча, наприклад, у США чи деяких країнах ЄС є практика залучення хакерів до тестування національних систем безпеки, УКА не бере участі в розбудові вітчизняної моделі кіберзахисту, зосередившись виключно на атакуванні агресора. Трудячись над досягненням спільної мети, українські хактивісти все-таки прагнуть незалежності й анонімності. Водночас навіть у такого успішного проекту, як УКА, залишаються певні проблеми. Головна — відсутність ресурсів. Кількість операцій збільшується, з ними зростає і обсяг добутої інформації. Для її обробки нерідко бракує часу та людей. Залишаючись поза системою, вони скаргаються на відсутність однозначної позиції найвищого керівництва у питаннях інформаційної та кібернетичної безпеки. І наголошують: війна точиться вже третій рік, а Україна досі не має єдиної доктрини щодо наступальних дій у кіберпросторі. Усвідомлюючи труднощі, воїни непомітного фронту не опускають рук. Навпаки, поступово набуваючи досвіду, вони планують перейти до повномасштабної війни проти окупантів. «Ми є український народ і згідно зі 17-ю статтею Конституції України робимо все, що в наших силах, для захисту країни», — підкреслюють хактивісти. ■

Трамп і шпигуни

Едвард Лукас, Лондон

Як Адміністрація нового президента США працюватиме з американською розвідкою

Недостатньо уваги. Посадовці, відповідальні за національну безпеку США, у багатьох питаннях — від Росії та Близького Сходу до тероризму — відчували прохолодний, відсторонений підхід Адміністрації Обами

Відносини служб, які займаються розвідкою та безпекою, з політичним керівництвом рідко бувають безпроблемними. У Дональда Трампа старт виявився узагалі страхотливим. Новообраний президент США підозріло не знаходить часу для брифінгів американської розвідки. Натомість звинувачує спецслужби в некомпетентності й необ'єктивності, ба навіть порівнює їхню роботу з діяльністю Гестапо.

І ще гірше: він приязно говорить про Владіміра Путіна й легковажно відмахується від доказів (узагалі-то доволі серйозних) того, що російські шпигуни втручалися у виборчу кампанію в США. Довкола Трампа люди, що мали неоднозначні зв'язки з колишнім Радянським Союзом. Чи не найбільше хвилює те, що гральний і будівельний бізнес Трампа міг стикатися з діяльністю російської мафії в Нью-Йорку чи Нью-Джерсі.

З'єднавши всі ці точки, можна легко дійти висновку, що нова Адміністрація зіткнеться з во-
рожим, навіть бунтівним, середовищем в особі

спецслужб. Ті вважатимуть її загрозою, а не керівництвом для себе. Їхні ключові повідомлення посадовцям, що відповідають за ухвалення рішень, будуть глушитися або ігноруватися. Випадків зливу інформації в публічний доступ буде чимало.

Але правда значно складніша. Почати треба з того, що величезна машина американської розвідки — це, зокрема, багато людей, які тільки побіжно цікавляться політикою своєї країни. Коли твоя робота полягає в тому, як розшифрувати склад металу в стволі конкретної китайської рушниці, як зламати шифри на розпізнавачі відбитків пальців у iPhone або як розтлумачити вплив смерті експрезидента Рафсанджані на відносини Ірану із Саудівською Аравією, то вашингтонські метушні й маневри здаватимуться тобі дуже далекими. Ти просто, як і завжди, виконуватимеш свою роботу, а від політики всіх рівнів тебе оберігатиме багато шарів засекреченості й офіційних правил.

Працюючи над протидією російській дезінформації (в аналітичному центрі СЕРА), я багато

спілкуюсь із представниками бюрократичної машини спецслужб у різних країнах. Мене незмінно вражають глибина й зосередженість їхньої роботи, але дуже рідко — широта погляду на політику (і це стосується будь-якої країни).

Понад те, американські спецслужби недолюблюють і Адміністрацію Обами (до того ж небезпідставно). Одна причина того — Росія. Розвідувальне управління Департаменту оборони США роками застерігало стосовно нарощування сил Кремля в Західній Європі, особливо стосовно загрози такої діяльності для держав Балтії та Польщі. Росія дислокувала наступальні сили високої мобільності у Пскові (через кордон від Латвії) і розбудовує арсенал тактичної ядерної зброї. Регулярно проводить «позачергові» навчання з її застосуванням; їх організовують у терміновому порядку й режимі секретності. Тим часом Адміністрація Обами, одержима ідеалістичною метою — світом, вільним від ядерних озброєнь, не виявляла бажання обговорювати цю загрозу, а тим більше розглядати контрзаходи. Особливо хвилюють можливості Росії в гібридній війні, тобто в поєднанні військової сили (або загроз) із диверсіями, пропагандою, цілеспрямованим підкупом та кібератаками. Такі прийоми дуже ефективно застосовували проти України у 2014-му.

Американські розвідники (як і європейські) чітко це бачать. Але Адміністрація довго не слухала їх і не діяла. Тепер НАТО, хоч і запізно, дислокувало стримувальні сили у прифронтових державах і перетворює їх на такий собі еквівалент «лежачих поліцейських». Однак ці сили ще не досить потужні. Якби Росія хотіла, то могла б завдати нищівного військового удару по Альянсу в дуже короткі строки.

Непокояться й ті, хто стежить за Піднебесною. Стрімке нарощування нею мілітарної потуги, зокрема розбудова баз свого флоту в Південно-Китайському морі, а також задобрювання союзників та викрадення даних із американських корпоративних і урядових мереж — усе це не викликало особливої реакції команди Барака Обами.

Стосовно низки інших проблем — Близького Сходу, Північної Кореї, тероризму — посадовці, відповідальні за національну безпеку, теж відчували той прохолодний, відсторонений, прагматичний підхід Адміністрації, який надто часто тільки послаблював Америку.

Багато хто має враження, що державне керівництво жертвувало цілями розвідки й безпеки заради тактичних політичних вигод. У ФБР мисливці за шпигунами досі лютують через те, як у 2010 році до Росії було вислано Анну Чапман та її колег-агентів. Таким чином, заради дружнього жесту з нагоди (нині давно забутого) візиту до США тодішнього російського президента Дмитрія Медведєва влада пожертвувала понад 10-річною роботою розвідки.

Комп'ютерники й хакери з Агентства національної безпеки не пробачили Адміністрації Обами зливу інформації про кібератаку Stuxnet на комп'ютерні системи іранських центрифуг зі збагачення урану. Вихвалення цієї технічно складною операцією дало Білому дому короткий період розмов про успіх. Але

водночас викрило цінні таємниці — і це розлютило спецслужби.

Професійні хранителі секретів не менше розлючені тим, наскільки недбало Гілларі Клінтон ставилася до офіційної електронної пошти. У світі розвідки неправильне поводження із засекреченими даними вважається тяжким злочином. За це втрачають посади й потрапляють до в'язниці, а не балотуються на президента, заливаючи кампанію нерезонними виправданнями.

Дві з найгірших в історії американської розвідки пробоїн з'явилися саме за Адміністрації Обами. Одна — коли рядовий працівник Агентства національної безпеки Едвард Сновден украв мільйони засекречених документів і втік до Москви. Друга — коли китайці вдерлися до комп'ютерних систем неякісно захищеного адміністративного тилу спецслужб (Офісу управління персоналом) і викрали особисту інформацію про більш ніж 20 млн федераль-

ДВІ З НАЙГІРШИХ В ІСТОРІЇ АМЕРИКАНСЬКОЇ РОЗВІДКИ ПРОБОЇН — ЗЛИВИ СНОВДЕНА Й ВИКРАДЕННЯ ДАНИХ ПРО ПРАЦІВНИКІВ СПЕЦСЛУЖБ США КИТАЄМ — З'ЯВИЛИСЯ САМЕ ЗА АДМІНІСТРАЦІЇ ОБАМИ

них службовців, зокрема про сумнівні й слабкі місця в біографії цих чиновників, зафіксовані під час проходження ними перевірки придатності для фахової роботи. Це дасть змогу китайським силовикам, що виявляють шпигунів, тримати на мушці ціле покоління представників американської розвідки.

На цьому тлі самозаспокоювання, провалів, короткозорості й слабкості крики Трампа про захист американської величчч можуть бути сприйняті не так уже й погано. Навіть його необізнаність і помпезність справляють не найгірше враження. Його різкі нападки на світ розвідки спрямовані проти політичних призначенців нагорі, яких він вважає упередженими й некомпетентними, а не проти кар'єрних посадовців спецслужб.

Щоправда, і його вибір кандидатів на заміну не найкращий. Майкл Флінн, який має очолити Агентство нацбезпеки, раніше вкрай неефективно керував Розвідувальним управлінням Департаменту оборони США. Натомість вибір очільників ЦРУ й — чи не найважливіше — Національної розвідки адекватний і якісний. Рекс Тіллерсон минулого тижня на сенатських слуханнях для підтвердження своєї кандидатури на посаду державного секретаря США говорив про Росію обережно, але адекватно. Навіть сам новообраний президент знехотя визнав, що Москва втручалася в американські вибори і що це погано. Він хоче, щоб стан і стратегію національної кібербезпеки переглянули протягом 90 днів.

Звісно, можливістю катастрофічних гамбітів і прорахунків нехтувати не варто. Але з'являється дедалі більше ознак того, що нова Адміністрація у США працюватиме зі спецслужбами не гірше за попередників. А в дечому, може, навіть краще. І для багатьох мешканців шпигунського світу це вже плюс. ■

Невідома складова

Майкл Бініон, Лондон

Чого Європа очікує від президентства Дональда Трампа

Європа ошелешено спостерігає за подіями у Вашингтоні. Резонансні новини про інтимні походження новообраного президента США, обурення та спростування ним інформації розвідслужб, ЗМІ та політичних опонентів, а ще сварки та розгубленість щодо російського питання серед тих, кого Трамп збирається призначити в Адміністрацію, — усе це віщує безлад у період його президентства, що тільки починається. Якщо Європа спочатку сподівалася на старт обережних відносин із новим очільником США, то тепер узагалі не уявляє, з чого почати.

Сенсаційне повідомлення про те, що російська розвідка нібито має на Трампа компромат із московського готелю, збентежило союзників США. Адже ця новина затьмарила тему втручання росіян у президентські вибори в Сполучених Штатах (західні уряди гуртом його засудили, а європейські, особливо німецькі, політики непокояться, що Москва може застосувати таку тактику вже цього року й у Європі).

Свіжий поголос про «компрогат» на Трампа — це не просто сенсація. Нібито докази, представлені в ньому, видаються аматорськими й повними розбіжностей, а це кидає тінь сумніву на всю історію.

Люди, яким відомі брудні методи російської розвідки, що не змінилися від радянських часів, впізнають тут стандартний прийом кремлівської машини дезінформації. Західні розвідки підкидають справжні матеріали впереміш із сенсаційною та недоведеною інформацією, у якій багато неправди. Коли західна громадськість довідується про те, що в цьому компроматі були помилки, дискредитується вся історія про втручання РФ у вибори й Москва може правдоподібно заперечувати всі закиди проти себе.

Здається, саме так і вийшло у випадку з Трампом. Але ця історія все одно присоромила Захід, а надто Велику Британію. Адже людина, яку названо джерелом інформації про Трампові сексуальні пригоди, — екс-працівник британської розвідки МІ6 Крістофер Стіл. Британська влада не може публічно захищати свого колишнього офіцера чи коментувати, як політичні опоненти Трампа в США використали британця для пошуку матеріалів, що компрометують відносини новообраного президента з Росією. Бо цим розлютила б його. Хоча ніхто у Великій Британії не вірить Трампові, який категорично заперечує будь-які каверзи росіян. Британську розвідку непокоять його випадки проти американських спецслужб, що є опорою безпеки всієї Західної Європи.

Велика Британія опинилася на лінії кремлівського вогню: країну звинувачують у розпалюванні ворожості до Росії та спробах завадити бажанню

Трампа налагодити ліпші відносини з Москвою. Завзяті спроби уряду Терези Мей пом'якшити попередні зневажливі ремарки стосовно Трампа, зроблені під час президентської кампанії, тепер видаються наївними та корисливими і британцям, і самому Трампові.

Інші країни теж не збагнуть, як будувати відносини з непередбачуваним новообраним президентом. Більшість із них відмовилися коментувати останні звинувачення проти самого Трампа. Проте їх стурбувало, що у відповідь на закиди він виказує вразливість, обурюється та не контролює риторику. Той факт, що Трамп порівнював американську розвідку з нацистами чи звинувачував CNN в оприлюдненні «фейкових новин», найбільше зачепив Німеччину. У канцлера Ангели Меркель є серйозні підстави прагнути, щоб він змінив думку про Путіна. Адже вона побоюється, що російський лідер спробує дискредитувати і її уряд напередодні парламентських виборів у Німеччині цього року.

ПОЗИЦІЇ Й АВТОРИТЕТ ТРАМПА СУТТЄВО ПОХИТНУЛИСЯ. У ДЕНЬ ЙОГО ІНАВГУРАЦІЇ ОЧІКУЮТЬСЯ МАСОВІ ПРОТЕСТИ. ЧЕРЕЗ УСЕ ТЕ ВІН СТАНЕ НЕПРОСТИМ І НЕПЕРЕДБАЧУВАНИМ ПАРТНЕРОМ

Меркель, як і Обама, була одним із найпалкіших критиків дій Путіна в Криму та Україні. Москві до цього не байдуже, бо Німеччина — це не тільки найсильніша європейська держава, а й найбільший торговельний партнер росіян у Європі. Подією, Путін хоче помститися Меркель за її непохитну позицію стосовно України. РФ не може самотужки вплинути на результати німецьких виборів. Проте може і, ймовірно, буде таємно поширювати інформацію на підтримку правої партії «Альтернатива для Німеччини», розпалювати серед народу невдоволення у зв'язку з напливом сирийських біженців і сіяти сум'яття, щоб Меркель втрачала популярність.

Франція теж готується до втручання Росії у вибори. Річ у тім, що лідерка правої сили «Національний фронт» Марін Ле Пен позичала в РФ гроші на партійні потреби й закликає до кращих відносин із Москвою. Така ж риторика і у головного кандидата від консерваторів Франсуа Фійона. Їхні опоненти очікують, що Москва кине всі зусилля на допомогу одному з них на виборах.

Як Європі домогтися того, щоб Трамп серйозно поставився до її тривоги стосовно Путіна, коли він вважає всі розмови про брудну тактику Москви

ФОТО: REUTERS

Важкий старт. Європейці переймаються тим, чи зможуть розраховувати на солідарність нового президента США, якщо виявлять втручання Росії у свої вибори й захочуть покарати її за це санкціями

грою його опонентів у США? Як Європі переконати нову Адміністрацію, що треба налагодити співпрацю з європейськими союзниками, коли в команді Трампа бракує згоди у справі Росії?

Ще більше непокоїть те, що позиції й авторитет Трампа суттєво похитнулися. У день його інаугурації очікуються масові протести. Складається враження, ніби президентіві можуть оголосити імпичмент ще до того, як він заступить на посаду. Через усе те він стане непростим і непередбачуваним партнером. А ще треба розуміти, що це людина, яка більше не визнає звичних правил дипломатії.

Трамп наполягає, що проти нього ведуть підступну гру демократи та інші опоненти в США, але аж ніяк не росіяни. Однак він визнав, що Москва могла зламати файли демократів під час передвиборчої кампанії. Щоправда, на його думку, атака ніяк не вплинула на результати виборів.

У британській та європейській пресі багато пишуть про те, як росіяни використовують компромат у політичних цілях. Журналісти нагадують читачам про численних західних дипломатів, які потрапили в «солодкі пастки», а ті пізніше використовувалися для шантажу. Це популярний метод росіян, націлений на дискредитацію опонентів режиму. Торік державне телебачення Росії показало відеозапис з московської квартири Михайла Касьянова. На відео колишній прем'єр-міністр і запеклий критик Кремля був оголений у товаристві коханки.

Перш ніж очолити державу, Путін на посаді керівника ФСБ брав участь у розробці кампанії,

покликаній очорнити ім'я Юрія Скуратова — ген-прокурора, який розслідував справу про корупцію в Кремлі. Тоді теж на державному телеканалі показали Скуратова, який нібито розважався з двома проститутками.

Які ж уроки слід засвоїти європейським лідерам? Перший: очевидно, до нового президента США доведеться підходити дуже обережно. Слід бути готовими до серйозного зсуву американської політики в бік Росії.

Якщо він запропонує скасувати санкції через дії Росії в Україні, чи візьмуть європейці з нього приклад?

Другий урок: усім слід готуватися до того, що Москва використає майстерно опановані методи дезінформації та сіятиме невпевненість і нестабільність у НАТО та ЄС саме тоді, коли обидва утворення переживають скруту. Путін давно вважає ці союзи загрозою для Росії. Що більше безладу, то менше загроз, сподівається він. Саме тому російський лідер підтримує Brexit. І прагне послабити міцний антимосковський фронт у Європі.

Отже, Європу непокоїть розвиток подій як на захід від неї, так і на східному фланзі. Європейська розвідка вже перевіряє, чи готуються російська пропаганда й агенти впливу підривати вибори, заплановані на цей рік у Європі. Але проблема в тому, що навіть якщо вони й виявлять змови росіян, то чи зможуть розраховувати на нового американського президента та його солідарність у санкціях проти Москви за такі її дії? ■

Юлія Шукан:

«Мінські угоди з'явилися на світ із виробничим дефектом»

Тиждень поспілкувався з французьким соціологом, викладачем паризького університету Сорбонна про незавершеність української революції, ставлення західних політиків до війни в Україні та про неминучі зміни у світовій політиці у зв'язку з приходом до влади в США Дональда Трампа та в перспективі німецьких і французьких виборів.

Ваша нова книжка «Покоління Майдан» є соціологічним портретом учасників подій 2013–2014 років в Україні. Ви регулярно відвідуєте країну, були і на Майдані, і досить близько від окупованих територій. Три роки, що відділяють нас від тих буремних подій, дають змогу вже зробити висновок: чим був, на вашу думку, Майдан? Народним повстанням проти несправедливої влади, мобілізацією за європейське майбутнє України, чимось іншим?

—Думаю, суто з політичних позицій Майдан можна кваліфікувати як революцію, революційний процес у тому сенсі, що це справді було повстання проти несправедливості, проти корупції,

Спілкувалась
**Алла
Лазарева,**
Париж

проти репресивної системи режиму Януковича. У революції взяла участь велика кількість громадян, які мобілізувалися по всій країні, далеко за межами Києва — не лише на Заході, а й на Сході та Півдні України. У Києві люди або залишалися на певний термін, постійно, або періодично приїздили підтримати протест. Майдани постали в багатьох інших містах.

Цей рух заторкнув широкий суспільний спектр. Але революція не здобула революційних наслідків у політологічному сенсі слова, відповідно до визначення Шарля Тіллі. Революційні наслідки характеризувалися б радикальними змінами. Мова про зміни системи, політичних практик та еліт. У такому контексті існує певна тяглість, бо Майдан — і ми це бачимо як у розчаруванні частини учасників, так і в наявності старих політичних практик в Україні — процес незавершений.

Можемо це також констатувати за численними акціями громадянської пильності, у яких учасники Майдану й далі вимагають змін за тими напрямками, які влада лишила поза увагою. Наприклад, мова про боротьбу з корупцією, люстрацію... Я не скажу, що нічого не було зроблено, прогрес є, але процес не доканий і не дає учасникам народної мобілізації відчуття втілених прагнень.

Як ви оцінюєте політику Європейського Союзу та конкретно Франції стосовно спочатку Майдану, а потім збройного конфлікту на Сході України? Чи була ця політика, на вашу думку, виправданою та оптимальною? Чи є альтернатива «нормандському формату»?

—Почнемо з Майдану. У європейських, а також і українських політиків існує звичка, прив'язаність до інституційної політики. Придивившись до дій як західних європейців, так і української на той час опозиції, ми бачимо, що вони воліли загнати протестний рух в інституційні рамки. Українські опозиціонери вели тоді переговори з режимом Януковича, який відмовлявся від будь-яких поступок і давав порожні обіцянки. Європейські політики також прибули до Києва 20–21 лютого, у дні потужної мобілізації, щоб спільно з представниками опозиції та режиму знайти інституційне рішення і покласти край силовому протистоянню. Настрої політиків не збігалися з очікуваннями простих учасників протестів. Врешті, у ті дні лютого забезпечити інституційність не видавалося можливим, хоч би до якого тиску

ФОТО: СЕРГІЙ КЛЕМЕНТ

Юлія Шукан народилася 1977 року в Мінську. 2000-го отримала диплом паризького Інституту політичних досліджень. 2006-го захистила докторську на тему «Криза та перебування при владі. Комуністи в українській та білоруській політиці». З 2011-го — викладач пострадянських студій у Сорбонні. У 2016-му вийшла її книжка «Покоління Майдан».

вдавалися європейці, що брали участь у переговорах. Європейські політики не відчували цієї суттєвої відмінності в очікуваннях і настроях. У ті дні я була в Україні, і для мене це очевидно. Але для політика інституційний формат — те, що він найкраще знає та намагається запровадити.

Стосовно збройного конфлікту, то я почала б із лютневих угод від 2015 року. Шлях до миру був тоді зовсім вузьким. Кожен хотів покласти край бойовим діям на Сході. Європейці не воліли брати на себе жодних інших зобов'язань, окрім дипломатичних, переговорних. Очевидно, що ніхто не бажав у той чи інший спосіб виступати проти Росії. Такими були структурні рамки переговорів. Тому угода з'явилася на світ із виробничим дефектом: Росія є водночас і учасником збройного конфлікту, і замирювачем відповідно до параметрів «нормандського формату», у якому беруть участь Київ, Москва, Париж та Берлін. На мою думку, саме це неймовірно ускладнює справу. Російський інтервенціонізм заперечити неможливо. Цього ніхто не робить, але ніхто також не називає речі своїми іменами. Здійснювати повноцінні ефективні переговори в таких умовах вкрай важко. Думаю, що з погляду європейців нічого іншого не може бути, бо вони не готові просуватися далі в конфронтації з Росією.

Яке майбутнє, на вашу думку, чекає на окуповані території в короткій та середньотерміновій перспективі?

— Я вважаю, що передумова безпеки, на якій наполягає Україна для проведення місцевих виборів, виправдана. Цей аргумент видається логічним, думаю, для всіх. Щодо майбутнього цих територій, то станом на сьогодні ми перебуваємо у фазі великої непевності. Щойно відбулися вибори в Сполучених Штатах. Ми ще не знаємо, яку політику провадитиме Адміністрація Трампа щодо Росії, чи піде мова про зняття санкцій, про пом'якшення тону... У нинішніх умовах надто важко робити прогнози. Якщо американська непевність швидко зникне, існує інша — стосовно Франції, яка бере участь у переговорах за «нормандським форматом». Франсуа Фійон, у якого чималі шанси стати наступним президентом, має репутацію прихильника як Росії, так і перспективи скасування санкцій. Може статися, що РФ дістане більшу свободу дії й зможе активніше тиснути, щоб домогтися реалізації своїх інтересів: реінтеграції Донбасу на умовах, які суперечать національним інтересам України.

Натомість вимоги Києва полягають виключно в захисті своєї територіальної цілісності. Донбас — українська територія, яка не може бути реінтегрована інакше, як відповідно до українських законів, а не як землі, підконтрольні Росії.

У контексті зміни влади в США, Франції та, не виключено, у Німеччині чи бачите ви ресурс, який був би здатний ефективно протистояти експансіонізму Росії?

— Нині ми чуємо багато прогнозів, зокрема стосовно Трампа. Хтось каже, що він повністю антисистемний, хтось, навпаки, прогнозує, що він неминуче розчиниться в мультисистемі, бо система стара, надійна, працює добре... На мою думку, якісь обґрунтовані прогнози робити рано, допоки ми не знатимемо, якою буде політика нового американського президента. Якщо придивитися до призначень, то можна констатувати, що справді прийшло чимало людей, прихильних до Росії. Але водночас є Республіканська партія, що має більшість в обох палатах парламенту, і тут традиційно поширені антиросійські, як раніше антирадянські, настрої. Хто визначатиме зовнішньополітичний курс? Персонально президент чи, як це передбачає американська Конституція, Конгрес і надалі матиме суттєвий вплив? На мою думку, варто трохи почекати й побачити, якими будуть перші реальні кроки американського політикуму щодо Росії.

РОСІЯ Є ВОДНОЧАС І УЧАСНИКОМ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ, І ЗАМИРЮВАЧЕМ ВІДПОВІДНО ДО «НОРМАНДСЬКОГО ФОРМАТУ», У ЯКОМУ БЕРУТЬ УЧАСТЬ КИЇВ, МОСКВА, ПАРИЖ ТА БЕРЛІН. НА МОЮ ДУМКУ, САМЕ ЦЕ НЕЙМОВІРНО УСКЛАДНЮЄ СПРАВУ

Французький політолог Ніколя Тензер в інтерв'ю Тижню висловив думку, що, оскільки ООН спаралізована правом вето в Раді Безпеки, яким зловживає Росія, потрібно шукати нові альянси, нові коаліції, щоб зупинити експансіонізм Кремля. Що ви про це скажете?

— Цей концепт також просуває чимало українських дослідників і політиків. Вони кажуть про те, що в інтересах України було б об'єднати зусилля з Польщею, країнами Балтії, можливо, з Румунією, щоб сформувати альянс на захист від Росії. Можливо, у цьому є свій сенс. Але виникає питання реального оборонного потенціалу згаданих держав. Наприклад, країни Балтії відчувають очевидну недовіру до Москви та почувуються не в змозі самостійно забезпечити свій захист... Імовірно, на випадок можливої агресії народний спротив був би потужним. Проте наскільки військові цих країн здатні чинити ефективний опір? Суто на дипломатичному рівні ця та інші ідеї можуть, безперечно, обговорюватися. ■

Політика на друзки

Більше партій — це краще представлення виборців, але менш ефективне управління

Після двох місяців і трьох турів невдалих переговорів в Ісландії нарешті з'явився уряд. 10 січня лідер Партії незалежності Б'ярні Бенедіктссон оголосив про домовленість із двома іншими правоцентристськими силами. Однак його прем'єрство може виявитися коротким. Опозиційні політики вже закликають оголосити вотум недовіри й провести нові вибори. Навіть якщо зараз коаліція втримається, то навряд чи надовго, бо має жалюгідну більшість в один голос. Проблеми зі створенням коаліцій не лише в Ісландії. Політика по всій Європі стає дедалі більш фрагментованою; складніше формувати уряди. Виринають менші політсили, зокрема популістичні й партії «одного питання», які крадуть електорат у традиційних політичних сил. На початку 1980-х кількість сил, що на кожних виборах набирали більше ніж 1%, обмежувалася сімома. Тепер їх дев'ять. А частка електорату партії-переможця зменшилася в середньому з 37% до 31% (див. «Лінія розколу»).

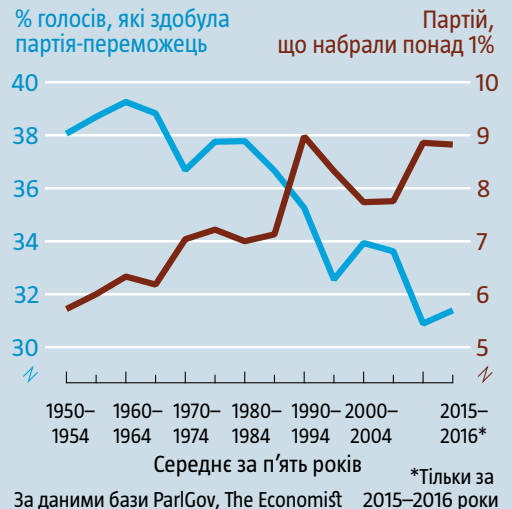
Багато в чому партійне розмаїття — це добре. Воно дає змогу чути більше голосів, активніше залучати громадян до політики. Та є й недоліки. Найочевидніший — коаліційні війни, на які марнується час. У жовтні 2016-го Народна партія Іспанії ледве зліпила уряд меншості. На це знадобилося десять місяців політичного застою і двоє виборів. Бельгійці після головування 2010-го прожили без уряду 589 днів.

Уряди коаліцій, сформованих із подібними проблемами, зазвичай не так довго втримуються при владі, як ті, що мають менше партій і чіткіший мандат. Із 1970 року однопартійні уряди більшості в багатьох європейських країнах працювали приблизно впродовж 1100 днів. Коаліції меншості — удвічі коротший термін. Коаліціям, сформованим із надто різних партій, складно ухвалювати закони. 2015-го в чинному парламенті Фінляндії, що складається з двох правоцентристських партій і популістської націоналістичної сили «Істинні фіни», депутати мало не билися через запропоновану реформу охорони здоров'я. Згоди досягли в грудні 2016-го, після понад року переговорів і погрози з уст прем'єра розпустити законодавчий орган. Це загальна тенденція: що більше партій у коаліції або що більше між ними ідеологічних розбіжностей, то менше законів вони ухвалюють. Коаліційним урядам доводиться годувати більше ротів, а отже, на них більше витрат. Політологи Кетлін Бон і Франс Розенблут дослідили видатки на державний сектор 17 країн Європи у 1970–1998 роках. З'ясувалося, що кожна додаткова партія в коаліції обходиться в 0,5% ВВП. Для країн із сильною економікою та невеликим державним боргом (скажімо, для Нідерландів) це не проблема, а от Греції й Італії складно.

Одна з причин розмноження партій — поглиблення нерівності в суспільстві, пояснює Саймон Гікс із Лондонської школи економіки. Із середини 1980-х до 2008-го чистий прибуток 10% найзаможніших європейців із переважно багатих країн ОЕСР збільшився майже втричі, тим часом приріст при-

Лінія розколу

Парламентські вибори в Європі, у середньому

бутку найбідніших 10% набагато повільніший. На тлі зростання цього розриву симпатії виборців поляризуються: заможні підтримують статус-кво, а бідні протестують проти нього. Цінності містян дедалі більше відрізняються від цінностей селян. Розколи створюють чітко окреслені групи виборців, до яких можуть апелювати менші партії. Ще один чинник — послаблення лояльності до партій. У 1960-х майже 10% британців були членами політичних партій. Нині лише 1%. Те саме спостерігається в усій Європі. Провідні ЗМІ колись підтримували одну з двох політичних сил і висвітлювали теми дуже вибірково. Нині політика може бути більш персоналізованою. Прихильник зелених може читати тільки екологічні новини й ділитися ними з однодумцями в соцмережах. Виборчі системи деяких країн побудовані так, щоб не допускати до влади малі партії. Це запобігає фрагментації в політиці. Але нині ті механізми діють не так ефективно. Греція дає партії-переможцю бонус із 50 місць у парламенті. Однак правляча ліва СІРІЗА досі не сформувала більшості в парламенті після виборів, що відбулися ще 2015 року. Навіть Велика Британія, де діє мажоритарна система, з огляду на результати виборів 2010-го була змушена сформувати коаліційний уряд.

Один зі способів боротьби з фрагментацією — формування широких коаліцій за участю лівих і правих партій. Такі коаліції нині керують Німеччиною, Австрією та Нідерландами. Проте за цих умов часто поглиблюються розколи: виборцям набирає безбарвний центризм урядів, і вони схилиються в той чи інший бік радикальних ідеологій. З одного (світлого) боку, це дає більше політичного розмаїття. З другого, темного боку політичної фрагментації, Європі просто доведеться з ним жити. ■

Після Рафсанджані

Як вплине смерть колишнього президента на життя Ірану?

Люди прийшли прославити його і поховати. Ті, кого він колись завзято критикував, сиділи в перших рядах і співали йому дифірамби. Вони називали Акбара Гахемі Рафсанджані архітектором Іранської революції, який захистив країну під час ірано-іракської війни і врятував від подальшої економічної облоги. Верховний лідер Ірану аятола Алі Хаменеї, якому Рафсанджані протистояв протягом 20 років, назвав померлого «старим другом і товаришем», прочитавши останню молитву під час прощальної церемонії. Поховання Рафсанджані було найпишнішим від часів похорону аятоли Хомейні. Йому дістався золотий надгробок поруч із Хомейні та обіцянки назвати на його честь вулицю. У день похорону школи не працювали, а церемонію транслювали наживо. За повідомленнями, попрощатися з померлим колишнім лідером прийшло понад 2 млн іранців.

Прихильники жорсткого курсу сподіваються, що тепер нарешті Алі Хаменеї справді буде верховним правителем. Уже маючи нагоду тішитися дедалі більшою присутністю Росії в регіоні та можливістю перемоги в Сирії, вони також здобудуть контроль над Радою доцільності, яку Рафсанджані очолював протягом 28 років, стоячи їм уперек дороги. Служби безпеки подбали, щоб замінити Рафсанджані було нікому. Мір-Госсейн Мусаві і Мегді Каррубі — кандидати в президенти, яких він підтримував на протидію антизахідному Магмудові Агмадінежаду, — загрози не становлять, бо перебувають під домашнім арештом.

Змусили замовкнути й Могаммада Хатамі — прихильного до реформ наступника Рафсанджані на посаді президента. ЗМІ заборонено згадувати ім'я Хатамі, йому не дозволили відвідати похорон. Нинішній президент Ірану Гасан Ругані (теж протеже Рафсанджані) надто обережний. Як колишній агент розвідки, він сумлінно виконує обов'язки й не наважиться самотужки кидати виклик істеблїшментові. Під пильним оком аятоли Хаменеї це буде безризикова кандидатура на переобрання у травні.

Тим часом Рафсанджані мав шкідливу звичку публічно відхилятися від офіційної позиції режиму. 2009 року на плацу Тегеранського університету він закликав владу прислухатися до волі народу, поки та фальсифікувала вибори на користь Агмадінежада й обстрілювала протестувальників. «Нам потрібне відкрите суспільство, де люди можуть висловлювати, що мають на думці, — виголошував він. — Нам не слід кидати людей за ґрати».

Вісім років потому прихильники Рафсанджані підхопили ті слова, хоча їхній лідер уже в труні. На тому самому плацу залунали гасла незгоди. Хтось надягнув зелені нарукавні пов'язки та футболки із символікою опозиції і скандував: «Слава Хатамі!». Хтось замість мантри прихильників жорсткого курсу «Смерть Америці!» вигукував: «Смерть Росії!». Те саме лунало й 2009 року, коли президент РФ першим

День без чвар. Смерть авторитетного політика на короткий час об'єднала різні групи в Ірані. Але підтримувати цю єдність без провідника їм буде нелегко

серед іноземних лідерів привітав Агмадінежада з переобранням. Зрештою, звукотехніки заглушили крики жалобною музикою.

Певною мірою обидва реквієми по Рафсанджані виявилися доречними. Він був водночас і опорою теократичного істеблїшменту Ірану, і його найзапеклішим критиком. Підживлював критику режиму і все-таки притлумлював її, аби вона не виходила за прийнятні межі. Якби не його маневри, чимало обу-

**ЯКБИ НЕ МАНЕВРИ РАФСАНДЖАНІ,
ЧИМАЛО ОБУРЕНИХ ІРАНЦІВ МАХНУЛО Б РУКОЮ
НА НЕЧЕСНІ ВИБОРИ Й ШУКАЛО Б ІНШИХ
ЗАСОБІВ ПРОТЕСТУ**

рених іранців махнуло б рукою на нечесні вибори й шукало б інших засобів протесту. Бізнесмени втратили б надію на нормальну торгівлю із Заходом. А духівництво священного міста Кум, що намагається розмежовувати іслам і політику, затьїтіше оскаржувало б легітимність Ісламської Республіки. «Ми сподівалися, що він забезпечить перехід країни до більш поміркованого прозахідного режиму», — каже один із відвідувачів похорону, якого шокувала смерть лідера.

На якусь мить смерть Рафсанджані об'єднала різні угруповання Ірану. Усі ринули на його похорон, і прощання пройшло мирно, що для Близького Сходу рідкість. Та зберігати єдність без провідника буде нелегко. Тепер можновладців і підданих мало що стримує. Невдоволені можуть завзятіше вимагати звільнення лідерів опозиції; прихильники твердого курсу — подумати, що в них розв'язані руки для придушення незгодних. Рани, які допомагав загоювати Рафсанджані, можуть відкритися. ■

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

Еволюція кросівок

Високотехнологічна фабрика Adidas повертає виробництво до Німеччини

Мода на швидкість. Комп'ютери на новій фабриці Adidas у німецькому Ансбаху не тільки шитимуть чи друкуватимуть кросівки, а й у перспективі розроблятимуть дизайн і тестуватимуть нові моделі

У баварському містечку Ансбах без зайвого галасу зводять нову фабрику. Роботи й новітні методи виробництва на зразок адитивних технологій (тобто 3D-принтерів), які там діятимуть, не дивина для Німеччини, котра підтримує інноваційні розробки в промисловості. Фабрика унікальна тим, що випускатиме не автомобілі, літаки чи електроніку, а кросівки та інше спортивне взуття. Раніше цю галузь, що дає \$80 млрд за рік, вивели за кордон — здебільшого до Китаю, Індонезії та В'єтнаму. Повертаючи виробництво додому, фабрика може вдихнути в індустрію нове життя.

Speedfactory — так називається фабрика в Ансбаху — належить Adidas, великій німецькій компанії, що спеціалізується на спортивних товарах. Будувати допомагає Oechsler Motion — місцевий виробник промислового обладнання. Фабрика запрацює в середині 2017 року, спершу неквапом, а згодом планують випускати 500 тис. пар спортивного взуття за рік. Adidas будує другу Speedfactory для американського ринку біля Атланти. Якщо робота піде добре, відкриють іще й інші фабрики деінде.

Названі цифри мізерні, як на компанію, що випускає близько 300 млн пар щороку. Проте в Adidas переконані, що Speedfactory допоможе змінити під-

хід до продукування кросівок. Технології, розроблені для проекту, можна буде запустити на нових або вже наявних фабриках, зокрема в Азії, де попит на спортивний і повсякденний одяг збільшується завдяки покращенню купівельної спроможності споживачів.

Нині кросівки виробляють переважно вручну на величезних підприємствах, що часто розміщені в країнах Азії. Робітники збирають компоненти, кроють, з'єднують чи зшивають матеріали. Оскільки регіон розвивається, ручна праця, делегована туди із заможних країн, дорожчає. Очікується брак робочої сили. Деякі посади вимагають фахових навичок, які має дедалі менше людей. Нині більшість намагається уникати брудної або одноманітної праці.

Однак відкриття Speedfactory в Adidas мотивують не тільки вартістю робочої сили. Люди хочуть купувати модне взуття вже й зараз, а ланцюги постачання не встигають за цими запитами. «Наші підприємства працюють у розріз із потребами споживачів», — каже Герд Манц, керівник із питань технологічних інновацій Adidas.

Робочий процес — від першого ескізу нової пари кросівок, виготовлення й тестування прототипних моделей, замовлення матеріалів, багаторазового пересилання зразків, переоснащення й організації ви-

© 2017 The Economist Newspaper Limited. All rights reserved

робництва до відправлення готових товарів у крамниці — може тривати аж півтора року. Тим часом зо три чверті нових кросівок нині продається менш ніж за рік. Якщо надходить замовлення поповнити запаси ходової моделі, скажімо, популярних у 2015–2016 роках NMD R1, взуття потрапить у продаж мінімум за три місяці. Єдиний спосіб пришвидшити це — переправляти товар не морськими шляхами в контейнерах, а літаками у вантажних відсіках. Останнє потребує величезних витрат.

НА СТАРТ, УВАГА...

Головна перевага Speedfactory — скорочення ланцюга постачання, а отже, і часу подорожі кросівок після остаточного затвердження дизайну до крамниць, менш ніж до тижня, ба навіть дня. Власне, і процес створення дизайну дедалі більше відбувається в цифровому форматі. На комп'ютері не тільки малюють ескізи кросівок, а й випробовують функціональність готових моделей. Для пришвидшення роботи Speedfactory матиме цифрового близнюка — віртуальну комп'ютерну модель, на якій можна імітувати виробництво нових кросівок. Коли процес розробки завершується добре, цифровий продукт переводять у фізичне виробництво.

Adidas запевняє, що нова виробнича система буде надзвичайно швидкою і гнучкою. Подробиці наразі не розголошуються. Проте відомо, що замість того, щоб замовляти компоненти для нової пари кросівок, Speedfactory самотужки вироблятиме більшу частину деталей із таких вихідних матеріалів, як пластик, волокна та інші первинні продукти.

Обладнання, на якому виконуватимуть цю роботу, буде високоавтоматизованим і використовуватиме такі технології, як комп'ютеризована в'язка, роботизоване розрізання й адитивне виробництво, що передбачає формування моделей шар за шаром. Промислові 3D-принтери з'являються в різному вигляді й можуть обробляти дедалі більше матеріалів. Програмовані в'язальні машини і 3D-принтери виконують команди, отримані безпосередньо від комп'ютерної програми, тому швидко переключаються з однієї деталі на іншу, не зупиняючи продукування. Тим часом на переобладнання традиційних

машин та інструктаж працівників може знадобитися кілька днів.

Звісно, не всі процеси на Speedfactory будуть автоматизовані. Із деякими завданнями, зокрема із заключним моделюванням кросівок, роботи справляються повільніше, і точність у них нижча. Тому кожна Speedfactory забезпечить 160 робочих місць, тоді як на звичайному підприємстві в Азії працює тисяча й більше робітників. Щоб оперувати новим обладнанням, потрібні більш кваліфіковані спеціалісти. Adidas хоче, щоб нові підприємства радше доповнювали азійські, ніж конкурували з ними. Однак розвиток інноваційної промисловості, поза сумнівом, призведе до зменшення шаленого попиту на аутсорсинг в Азії.

Фанати кросівок тішитимуться. «Таким чином з'являться товари іншого вигляду й функціональності», — каже Манц. Відмова від ручних методів виробництва дасть змогу Adidas вигадувати оригінальні форми й оформлення. Він уже експериментував із матеріалом Biosteel — синтетичним шовком від німецької біотехнологічної компанії AMSilk. Крім того, вироблятимуться більш індивідуальні моделі, може, навіть кросівки на замовлення, сконструйовані на комп'ютері відповідно до того, як ходить чи бігає клієнт.

Коли йдеться про такий конкурентний і залежний від моди ринок, одне можна сказати напевне: головний конкурент Adidas компанія Nike не сидітиме склавши руки. Американський суперник німецького виробника так само потерпає від подорожчання праці в Азії і так само намагається скоротити час, необхідний для постачання нових моделей на ринок.

Одна з інноваційних ініціатив Nike — комп'ютеризована в'язка для виготовлення верхніх елементів кросівок Flyknit, що нагадує плетіння шкарпеток. До того ж Nike створила Центр розробки інноваційної продукції в головному офісі в Бівертоні, штат Орегон, де вивчають інші методи автоматизованого виробництва, зокрема із застосуванням 3D-принтерів. Компанія вже використовує ці технології у виготовленні взуття на замовлення для відомих спортсменів. Перегони між найбільшими у світі виробниками кросівок набирають обертів. ■

ГОЛОВНІ
РОЗСЛІДУВАННЯ
КРАЇНИ

ЩОНЕДІЛІ 21.30

ІСТОРИЧНА ПРАВДА

з Вахтангом Кініані

Перша амазонка авангарду

Тетяна Філевська

Найбільше значення в житті Олександри Екстер мали два міста: Київ і Париж. Але саме в Києві вона прожила найдовше

Елегантність і хист. Олександра Екстер у Києві, 1910-ті

Вперше в історії мистецтва жінки так сильно проявили себе саме в мистецькому авангарді початку XX століття. Київський поет Бенедикт Лівшиць у своїх знаменитих спогадах «Півтораокий стрілець» («Полутораглазый стрелец») називає найвидатніших із них й охрещує «амазонками, скіфськими наїзницями»: Олександра Екстер, Наталія Гончарова, Любов Попова, Ольга Розанова, Варвара Степанова і Надежда Удальцова. Екстер завжди перша з них. По-над те, сам Лівшиць бував гостем її знаменитої київської студії.

18 січня амазонці авангарду Олександрі Екстер виповнилося 135 років. Навряд чи з цього приводу в Україні з'явиться премія її імені, відкриється виставка робіт чи навіть буде встановлена меморіальна дошка на будинку, де вона жила в Києві. Тим часом у Нью-Йорку в Музеї сучасного мистецтва (МоМА) відкрилась епохальна виставка «Револьюційний імпульс: сходження російського авангарду», у якій список видатних митців авангарду очолює саме Екстер. У короткій довідці вона позначена як російська художниця, попри те що в Росії прожила лише близько трьох років. Найважливішими в її житті були два міста: Київ і Париж, але саме в Києві вона прожила найдовше.

Витончена інтелектуалка, що володіла кількома мовами, подорожувала всім світом та спілкувалась у колі найвизначніших митців свого часу: Пікассо, Браком, Леже, Аполлінером, Соффічі, Марінетті. Вона була мостом між світом україн-

ського й російського авангарду та новітнім мистецтвом Західної Європи. Привезла кубофутуризм до України, навчила Пікассо користуватись яскравими барвами, реформувала світову сценографію і поєднала авангардне мистецтво з народними українськими вишивками.

КИЇВСЬКИЙ ФУНДАМЕНТ

Олександра Олександрівна Григорович народилася 18 (5) січня 1882-го в місті Білосток Гродненської губернії (нині територія Польщі). Її батько Олександр Абрамович Григорович — білорус, мати — грекиня. Коли їй було два роки, сім'я переїхала до Сміли. Незабаром батько отримав роботу в Києві, і на 35 років це місто стає рідним для Олександри Олександрівни. Вона закінчила Ольгинську гімназію, навчалась у Миколи Пимоненка в Київському художньому училищі разом із Олександром Богомазовим та Олександром Архипенком, приватно відвідувала студію Сергія Світославського. Цікаво, що сам Пимоненко не сприймав нового мистецтва, але всі його учні перебрали в нього любов до національного колориту та буйство фарб, властиве народному мистецтву. Спостерігаємо це в Екстер, Богомазова, Архипенка й Малевича, який ймовірно відвідував його студію ще в підлітковому віці.

Ще в 1903 році вийшла заміж за київського адвоката Миколу Екстера і з його німецьким прізвищем здобула світову славу. З 1905-го до 1920-го київською адресою Екстер незмінно буде будинок 27 на вулиці Фундуклеївській (нині Богдана Хмель-

САМЕ ЕКСТЕР ПОЄДНАЛА ІДЕЇ КУБІЗМУ З АБСТРАКТНИМИ МОТИВАМИ ТА ЯСКРАВИМИ ВІДКРИТИМИ КОЛЬОРАМИ, ЗАПОЗИЧЕНИМИ З НАРОДНОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА

ницького). У подружжя не було дітей. Весь свій час Олександра Олександрівна приділяла мандрам і мистецтву. До того ж київське провінційне життя не задовольняло енергійну та допитливу мисткиню. З 1907-го починаються її мандри Європою.

У 1907-му вона вперше потрапляє до Парижа й завдяки Аполлінеру знайомиться з Пікассо і Браком, таким чином опинившись у самому серці європейського мистецтва. Пікассо щойно програвив «Авіньйонськими дівчатами», і кубізм відходить від дійсності до абстракції. Олександрі Екстер захоплюють ідеї кубізму та кардинально змінюють

ую її подальшу творчість, але вона не відразу наважується дотримуватися цих ідей у своїх роботах. Розповідає про пошуки Пікассо і Брака у своїй київській студії, де збирались усі творчі люди міста. Навколо Екстер гуртуються молоді митці.

«ЛАНКА» І «КІЛЬЦЕ»

Виставкове життя в Києві на початку 1900-х не вирізнялося великим розмаїттям. Це був переважно живопис салонного типу без особливих експериментів. Тому виставка нового мистецтва «Ланка» («Звено»), організована Олександром Екстер і Давидом Бурлюком на Хрещатику в 1908-му, стала надзвичайною подією. Вона входила до циклу виставок у Москві, Петербурзі та Херсоні. Серед учасників — Екстер, брати Бурлюки, Ларіонов, Лентулов та ін. Але провінційний смак киян 110 років тому виявився непереборним. Виставку дуже погано відвідували, до того ж потрібно було платити за вхід. Критики не стримували злослів'я, і захід отримав лише кілька позитивних відгуків. Під час виставки Давид Бурлюк розповсюджував свої листівки «Голос імпресіоніста на захист живопису» — один із перших маніфестів нового мистецтва. Хоча це був маніфест одного художника і не всі учасники виставки могли погодитися з його формулюваннями. «Ланка» увійшла в історію світового мистецтва, але так і не стала важливою подією для киян.

Олександра Екстер наполегливо ознайомлювала Київ із новітніми пошуками мистецтва й у 1914 році знову на Хрещатику разом з Олександром Богомазовим відкрила виставку «Кільце». І хоча про новітнє мистецтво в місті говорили вже значно більше (відбулися диспути поетів-футуристів із Москви й Петербурга, Михайль Семенко оголосив про появу групи «Кверо»), але це не наблизило багатьох до розуміння та прийняття художніх експериментів. Тому «Кільце» теж не викликало ажіотажу в публіки, а от критики й цього разу скористалися нагодою потренувати своє зубоскальство. На виставці були представлені лише київські художники: Екстер, Богомазов, Денисова та учасники гуртка «Мистецтво» при Київському політехнічному інституті. Очевидно, що виставка була дуже нерівною: частина робіт належала митцям-початківцям й аматорам із КПІ. Це також одна з причин негативних критичних відгуків, хоча про новаторство такого підходу та його педагогічні переваги годі сперечатися.

ТЕАТРАЛЬНИЙ КОНСТРУКТИВІЗМ, РЕЖИСУРА СВІТЛА ТА БОДІ-АРТ

Олександра Екстер увійшла в історію мистецтва насамперед завдяки своїм реформаторським ідеям у сценографії. Вона вперше запропонувала замість плоских розмальованих декорацій використовувати складні багатоярусні конструкції, займаючи таким чином увесь простір сцени, а не лише її підлогу. Друге театральне новаторство — костюми.

Лише три вистави в Камерному театрі забезпечили їй усесвітнє визнання як реформатора сценографії та театрального костюма: «Фаміра-кіфаред» (1916), «Саломея» (1917), «Ромео і Джульєтта» (1921). Поєднання

Під небом Франції. Олександра Екстер, «Міст. Севр», 1914. Колекція НХМУ

художнього досвіду кубізму, футуризму, супрематизму та нової пластичної драми полтавчанина Олександра Таїрова назавжди змінили уявлення про театр. На жаль, із різних причин ця співпраця не продовжилася, хоча Екстер працювала й над іншими виставами. Мистецтвознавець Абрам Ефрос називав її декорації «урочистим парадом кубізму». Образи, створені костюмами Екстер, надмірно виразні, шалено темпераментні, неначе доведені до крайньої межі, сповнені підкорюючої сили. Цікаво, що саме у Камерному театрі Олександра Екстер запропонувала розмальовувати обличчя акторів як доповнення до костюмів. Разом із епатажами Ларіонова і Бурлюка ці спроби стали протоформами боді-арту.

На початку 1920-х Екстер працювала над костюмами для екранізації Яковом Протазановим «Аеліти», але її ескізи лишилися нерелізовані. Режисер втілював власні ідеї, у яких, проте, відчувається вплив Екстер.

У Києві Екстер створювала декорації для балетів Броніслави Ніжинської — сестри відомого прем'єра дягільєвського «російського балету» Вацлава Ніжинського, який сам тут народився. Крім того, Олександра Олександрівна звертає увагу на освітлення як об'єкт драматичної дії і запрошує електромонтера до співпостановки п'єс. Не виключено, що

Вакханка. Ескіз костюма «Фаміра-кіфаред» Інокентія Анненського
Художник
Олександра Екстер
Режисер Олександр Таїров
Камерний театр,
Москва, 1916

Заховане в спецфонді. Олександра Екстер, «Три жіночі постаті», 1909–1910. Колекція НХМУ

саме Київ є місцем народження світлових ефектів та перетворення освітловача на режисера світла. Зрештою, не дарма Екстер називали «Пікассо сценографії».

КИЇВСЬКА СТУДІЯ

1918 рік став доленосним для Олександри Екстер, як і для мільйонів інших. Після сенсаційної московської прем'єри «Саломея» Екстер повернулася додому на свята, але її приїзд затягнувся до середини 1920-го. Не лише через проголошення УНР, різанину Муравйова та подальші політичні драми, розіграні на київській землі. Дуже захворів чоловік Микола Євгенович і вже ніколи не одужав. Це «приземлило» її на деякий час. І завдяки тому відкрилася Київська студія Олександри Екстер.

У неї була здатність розкривати творчий потенціал в інших, проявляти талант, відкривати художника в художнику. «Школа Екстер» була не просто традиційною школою із системною освітою, це ще й місце зустрічі творчих особистостей, спілкування, споглядання за роботою майстра, творення мистецького життя. Більшість колишніх учнів (Вадим Меллер, Олександр Тишлер, Анатолій Петрицький, Олександр Хвостенко-Хвостов, Ісаак Рабинович, Климент Редько, Павел Челіщев та ін.) так і не позбулися ніколи її впливу — «екстерівщини». Її київська студія була «місцем зустрічі поетів». Анна Ахматова писала, що з майстерні Екстер «вийшли всі ліві художники Києва». І поява української версії

кубофутуризму завдячує саме їй. Та й саме явище українського авангарду, як ми його сьогодні називаємо, почало формуватися в її студії.

Окрім власне занять із живопису Олександра Екстер з учнями брала участь в оформленні вулиць Києва до перших більшовицьких святкувань. Їй дістався Хрещатик, на якому вона двічі не дуже вдало проводила виставки нового мистецтва в 1908 і 1914 роках. Агітаційна діяльність Екстер доповнилася в червні того самого 1918-го культуротворчою, коли під час Всеукраїнського з'їзду художніх організацій на запитання про завдання сучасного українського мистецтва вона відповіла: «Якомога більше вільної творчості та якомога менше провінціалізму». Хоч як прикро, але це твердження Екстер актуальне й для сучасного українського мистецтва. До речі, уряд гетьмана Павла Скоропадського в 1918-му розробив програму розвитку мистецтва в Україні, якої в сучасній Україні не існує.

Студія працювала не лише для дорослих, а й для дітей. Екстер казала, що діти близькі до авангарду своїм лаконізмом і відкритим кольором, а ще емоційністю та життєвим поривом. Вона читала дітям казку, а потім давала папір, пензлі, фарби, ножиці, клей і просила не стримувати себе ні в чому. Результати вражали навіть зрілих художників.

Студія існувала до 1919 року. Після захоплення більшовиками влади в Києві Екстер втікає до Одеси, де також викладає.

ВИШИТИЙ АВАНГАРД

У 1910-х роках освічені заможні жінки Анастасія Семиградова, Наталя Давидова, Наталія Яшівіль, Варвара Ханенко влаштовують по селах артлі та відродження української народної вишивки. Вони запрошують Олександру Екстер та Євгенію Прибильську очолити артлі в селі Вербівка (нині Кам'янський район Черкаської області) та Скопці Полтавської губернії (тепер Веселинівка Баршівського району Київської області). Художниці створюють ескізи для вишивок самі або ж запрошують інших митців. Олександр Екстер пізніше замінить Казимир Малевич. Вишивки з великим успіхом експонувалися в Києві, Москві, Парижі, Берліні, Мюнхені та Нью-Йорку. Ними оздоблювали одяг, використовували для декорування сумочок, шаліків, подушок, поясів тощо. Народні майстри запозичили в авангардистів динаміку, а митці вчилися в них використовувати відкриті яскраві кольори.

У 1915 році виставка вишивки в Москві демонструвала перші суперматичні роботи Казимира Малевича. Ще за кілька місяців до знаменитої виставки «0,10» у грудні кілька робіт були вишиті народними українськими майстринями.

Екстер дружила з народною майстринею Ганною Собачко, виставку якої організувала в Києві у 1918 році. На відкритті Олександра Олександрівна сказала: «Молоді слов'янські народи віддають перевагу радісним ясным кольорам». Ці самі слова вона говорила своїм паризьким друзям Пікассо та Браку.

Іспанський танок.
Ескіз костюма
Художник — Олександра Екстер
Балетмейстер — Броніслава Ніжинська
Студія Броніслави Ніжинської «Школа руху», Київ, 1918

Сцена по-новому. Як і її сучасники, зокрема Малевич та Пікассо, Екстер не боялася експериментувати з оформленням театрального простору

БАРВИСТИЙ КУБОФУТУРИЗМ

Екстер дотримувалася ідей кубізму й футуризму майже в усьому, крім кольору. Мисткиня не могла погодитися з другорядною роллю кольору, адже творці кубізму й футуризму вважали, що він має ледь не останнє місце в живописі, й послуговувалися дуже бідною палітрою суто пастельних тонів, монохромно. Саме Екстер поєднала ідеї кубізму з абстрактними мотивами та яскравими відкритими кольорами, запозиченими з народного українського мистецтва. Вона ж надихнула Пікассо на використання барвистих кольорів у кубізмі. Після спілкування з Екстер засновник кубізму різко розширює свою палітру та сміливо вживає всю гаму кольорів, не оминаючи й контрастів.

Відкритий і яскравий колір Екстер запозичила з народного українського мистецтва, хоча серед її робіт не знайдеться жодного наслідування мотивів чи сюжетів традиційного народного мистецтва. Як і в народженої в Одесі парижанки Соні Делоне, в Екстер вплив українського мистецтва був на рівні світовідчуття. Якщо на першу вплинули дитячі враження від сільського українського весілля, як, до речі, й на Казимира Малевича, то в другій вплив народного мистецтва був свідомим — через співпрацю й дружбу з народними майстрами-вишивальницями артілі із села Вербівка. До речі, власне обидві художниці належать до засновниць стилю ар-деко, характерними рисами якого є орнаментальність та барвистість.

ОСТАННІЙ ПАРИЖ

У середині 1920-го Екстер покине Київ назавжди. До 1923-го вона кілька років провела в Москві, коли на прохання наркома освіти Анатолія Луначарського, єдиного в радянській владі поціновувача авангардного мистецтва, вона їде до Венеції та Парижа для підготовки виставок радянського мистецтва. До

Союзу вона більше ніколи не поверталася. Останнім містом для життя обрала Париж.

У Парижі було непросто. Вона чекала, що її запросить Броніслава Ніжинська поставити балет саме в Дягілева вже в Парижі, що Таїров покличе її знову до Камерного театру. Але нічого не відбувалося. Проте Олександра Олександрівна без діла сидіти не могла: шила одяг, розписувала керамічний посуд, створювала маріонетки, робила авторські книжки *Les Livres manuscrits* у кількох примірниках на зразок старовинних манускриптів. Але Екстер не вміла щось робити погано. Всі зроблені нею речі довершені.

У цей час вона також викладала в Академії сучасного мистецтва в Парижі на запрошення Фернана Леже. Студенти згадували, що вона «блискуче викладає, але дратує тим, що часто згадує Україну, яку ніхто не знає». У Париж разом з Олександром Екстер поїхала її київська покоївка Аннушка, що приховувала із собою українські глиняні горщики, у яких пригощала французьких гостей борщем.

Зв'язок із Союзом завершився з початком війни. Останні роки Екстер прожила самотньо в передмісті Фонтене-о-Роз, де померла 1949 року.

ГЕОМЕТРИЯ ЖИТТЯ

Екстер не вела щоденників, не писала мемуарів, майже не залишилося її листів. Але все життя можна прочитати через її діяльність: вона весь час займалася творчістю або викладанням. У неї не було сумнівів у власному призначенні, і ніякі життєві обставини не впливали на якість її творінь. У мистецтві Екстер немає й сліду її буремного життя. Вона наче знаходила прихисток від життєвих ураганів у стабільності живопису. Її життя як синусоїда: періоди злету чергувалися з кропіткою майже невидимою назовні працею.

Вона не домагалася визнання, не самостверджувалася, як це робили інші авангардисти, переймалася створенням найкращого та найновітнішого. Тому її ім'я не стало легендою ще за життя. Екстер не прагнула першості чи переваги над іншими. Найбільший дослідник її творчості Георгій Коваленко пише: «Екстер мужньо слідувала своїй долі, тому що не могла зрадити своєму характеру».

РЕКОНСТРУКЦІЯ

У 2008 році в Національному художньому музеї України відбулася перша ретроспективна виставка Олександри Екстер в Україні. Експозиція з понад 50 робіт художниці була доповнена колекцією української дизайнерки Лілії Пустовіт за мотивами творчості Екстер. За життя Олександри Олександрівни не відбулося жодної персональної виставки на Батьківщині, тоді як більшість інших авангардистів регулярно виставлялись у Москві, Петербурзі та Києві. Сама ж Екстер двічі організовувала виставки нового мистецтва на Хрещатику, з боку Бессарабської площі. Кілька років тому з ініціативи мистецтвознавця Тетяни Кара-Васильєвої відбулася реконструкція вишивок з артілей Вербівки та Скопці, зокрема й серія вишивок за ескізами самої Олександри Екстер. Виставки серії «Вишивка авангарду» періодично відбуваються в Києві та інших містах. ■

Постать із кинджалом.
Ескіз костюма
«Ромео і Джульєтта»
Вільям Шекспіра
Художник — Олександра
Екстер
Режисер — Олександр Таїров
Камерний театр, Москва,
1921

ФОТО: АНДРІЙ ЛОМАКІН

Ліді Сальвер:

«Байдужість Європи в 1930-х роках до подій в Іспанії можна порівняти з байдужістю сучасної Європи до того, що відбувається в Україні»

Спілкувалася
Ганна Трегуб

Про потребу сучасної рецепції та переосмислення громадянської війни в Іспанії 1936–1939 років як ліки від пасивності та застереження для сучасної Європи, наслідки щоденного непомітного насильства для особи й суспільства та літературу як один з інструментів надання голосу «маленьким людям» **Тижню** розповіла лауреатка Гонкурівської премії Ліді Сальвер.

Для низки письменників середини минулого століття події громадянської війни в Іспанії стали поштовхом до створення їхніх найвідоміших романів. Зокрема, мова про «По кому подзвін» Ернеста Гемінґвея. Як саме ці історичні події повертаються в літературу сьогодні, переосмислюються нею?

— Гемінґвей справді не єдиний, хто художньо описав події громадянської війни в Іспанії. Є низка інших цікавих книжок, які розповідають про той досвід. Наприклад, «Надія» Андре Мальро, «Шана Каталонії» Джорджа Орвелла, твори лауреата Нобелівської премії з літератури 1985 року Клода Сімона, Клода Бернаноса. Останній написав роман «Великі цвинтарі під місяцем», одну з найжорстокіших, найкривавіших книжок, яка відкриває майже всі аспекти іспанського терору по війні 1936–1939 років і яка мене вразила, дала поштовх для того, щоб написати щось своє, своєрідну відповідь Бернаносу, подискутувати з ним.

Він намалював реалістичну, жорстоку картину репресій генерала Франко супроти республіканців. Клод Бернанос справді неймовірно сміливий і незалежний у тому, про що писав. Ця темна історія породила в мені бажання показати трошки іншу історію, але також стосовно громадянської війни в Іспанії, досвід моїх батьків, які на той час були молодими. Мій роман «Не плакати» значно світліший, ніж твір Бернаноса, щирий, життєвий, сповнений надії. Мої батьки народилися в Іспанії. Коли в 1936 році там почалася війна між республіканцями та франкістами, вони лишалися у своїй країні. Виїхали до Франції в лютому 1939-го, вже по війні. Вони були молодими іспанськими республіканцями, які вірили, що все ще можна змінити й що потрібно боротися. Мені було важливо, щоб не забули про силу життя і свободи, які народилися під час республіканського повстання. Може, найсвітліших елементів, які в ньому були.

Клод Сімон, Гемінґвей, Бернанос, Мальро, ті згадані вище відомі письменники були сучасниками або майже сучасниками подій громадянської війни. Вони знали про неї водночас і більше, і менше за мене. На відміну від них я дивлюся на ті події з дистанції, не так, як безпосередні учасники, маю зовсім інший досвід їх переживання. Я дуже чутлива до того, як події, що відбулися в Іспанії в 1936–1939-му, позначаються на сьогодні. Факт, що під

час воєнних протистоянь усі пристрасті радикально загострюються. Це історична константа, коли хочете. Релігійний фанатизм іспанців 1936 року — чи можна його порівняти з тими процесами, які відбуваються в релігійній царині сьогодні, у наші дні? Чи ту жорстокість і політичну ненависть тодішніх політичних промов ми можемо знайти в нашому сьогоденні, у дописах соцмереж? Байдужість Європи в 1930-х до подій в Іспанії, заплісування очей на те, що насправді відбувалося, здається, можна порівняти з байдужістю сучасної Європи до того, що відбувається на її теренах, в Україні. Оце заплісування очей не дало розгледіти початок великої трагедії, яка торкнулася всієї нашої частини континенту. Коли підписали Мюнхенські угоди в 1938-му, розділили Чехословаччину, потисли одне одному руки й думали, що жодних наслідків це за собою не потягне. Чи не знаходимо ми в наш час той самий прецедент?

Одним із лейтмотивів книжки Клода Бернаноса, з яким я дискутую в моєму романі, є думка про те, що Європа добровільно сама себе засліплює, не хоче дивитися на проблеми, визнавати їх. Він пише, що для Старого світу це класична ситуація, відверто погана. Але чи не бачимо ми сьогодні те саме? Так, це політика. Але куди від неї дітися?

У Франції суспільство дослухається до голосу публічних інтелектуалів, зокрема письменників. Чи є якийсь зворотний зв'язок, принаймні чи цікаво вам як письменниці відстежувати не так думки, як настрої своїх сучасників?

— У Франції зараз ідеться про зростання хвилювання і неспокою середнього та бідного прошарків суспільства. По них доволі сильно б'ють економічний фактор, криза, прірва між бідними й багатими, що лише розширюється. Цей неспокій, тривога породжують страх перед потенційно можливою конкуренцією. Конкретно бояться мігрантів, які можуть прийти й забрати в них шматок хліба. У філософа Баруха Спінози був такий термін, як «сумні пристрасті». Той сум, якщо подивитися на нього відносно певної країни чи великої спільноти, часто призводить до тиранії, приходу тирана до влади. На противагу цьому пристрасті радісні ведуть до того, що люди стають відкритішими, толерантнішими, демократичнішими. Йдеться про проблеми на рівні емоцій, які б'ють по нас значно сильніше, ніж ті, які мають стосунок до сфери раціонального. Мораль у тому, що не завжди варто грати роль жертви, коли стикаєшся з важкими життєвими обставинами.

У своїх книжках ви торкаєтеся теми щоденного, начебто непомітного насильства. У що конкретно воно виливається в результаті для суспільства, яке не переймається такою проблемою і не докладє зусиль до того, щоб її подолати?

— Коли пишу, то в мені письменниця долає психіатра. Але професія є професія. Коли я працювала психіатром-педіатром в Аржантеї, побачила, наскільки насильство в сім'ї породжує подальші проблеми не тільки тієї конкретної дитини, мого юного пацієнта, а й людей довкола неї. До певного моменту я не підозрювала, що саме насильство без усіляких прикрас могло бути причиною

Ліді Сальвер народилася в 1946 році на півдні Франції в родині іспанських емігрантів, які втекли від режиму Франко в 1939-му після поразки республіканців у громадянській війні. Здобула ступінь бакалавра із сучасної літератури в Тулузькому університеті, далі вступила на медичний факультет і пройшла інтернатуру з психіатрії. Дитячий психіатр із багаторічною практикою. Почала писати для журналів у 1970-ті роки, а в 1990-му опублікувала у видавництві Julliard роман «Освідчення». Цей перший роман схвально зустрів преса, він отримав премію Hermes як найкращий роман-дебют. Ліді Сальвер є одним із найвідоміших французьких романістів свого покоління. У її творчому доробку близько 20 книжок, перекладених 20 мовами світу. Четвертий роман «Компанія привидів» (1997) приніс авторці премію Novembre. У 2014 році отримала Гонкурівську премію за роман «Не плакати».

психічних і психологічних проблем у хлопчиків та дівчаток. Виявилось, що воно є могутнім поштовхом до психічного нездоров'я, його тригером. Бувало так, що батьки мені дітей у прямому сенсі слова приносили, мов якусь річ чи продукт. В особистій історії малечі вистачало всього: шкільні проблеми, проблеми із соціалізацією тощо. Над такими дітьми висів інструктивний припис у наказному порядку відвідувати психіатра. За всім цим ховалися жакливі сімейні умови. Знаєте, багатьом із тих, хто виріс у такому кліматі, важко в дорослому житті стати нормальними громадянами, чоловіками чи дружинами, матерями й батьками, навіть просто любити. Це наслідки жорстокості в родині. Ми не народжуємося із почуттям емпатії, розумінням, що це таке і яких наших дій вона потребує. Нас її вчать або, в гіршому, сумному випадку, не вчать. Але так чи інакше все це має наслідки як для самої людини, так і для суспільства загалом.

Ви сказали, що у своєму романі «Не плакати», який було відзначено Гонкурівською премією, вступає в певний діалог із Клодом Бернаносом. Чи стосується цей діалог не тільки фабули, а й емоційного наповнення вашого твору? Наскільки для вас важливе емоційне забарвлення того, що створюєте?

— Я лишаю багато простору для радості й сміху в моїх книжках. Річ у тім, що про трагедію світу можна розповідати з гумором, позитивом і радістю, а не топити все в темряві. Важливою для мене є тема вигнання. Не лише географічного, у формі втечі, а й будь-якого іншого. Вигнання багато що може значити, і звучить воно по-різному. Божевільня — одна з його форм. Так само й належність до якогось соціального класу, котрий утискають чи не розуміють до кінця. Це той шлях, який пройшли мої батьки після втечі з Іспанії до Франції, котрі не надто добре, з акцентом говорили французькою. Їхнім дітям знадобився час на те, щоб стати своїми в новому суспільстві.

Французький письменник П'єр Мішо свого часу писав про так званих маленьких людей, людей без голосу, яких теж треба почути. Можливо, саме література дає можливість людям відкритися до іншого. Того, кого вигнали, того, кого не прийняли, дати йому голос. Отак тих маленьких людей можна наділити голосом. І це, можливо, невеличкий, але крок до того, щоб почути іншого, іншу думку. ■

Коктейль, що причаровує

Катерина Новікова, Віктор Трибус

Сучасна Грузія має чимало суперечностей, що, втім, робить цю країну ще привабливішою для туристів

Не провінція. Кутаїсі — друге місто Грузії, сюди хотіли перенести парламент, але задум реалізовано лише частково

До Кутаїсі ми прилетіли зранку з польського міста Катовіце, позаяк набагато дешевше летіти звідти, ніж з України. Світанкове місто було темне, півсонне й порожнє, проте на головній площі пінився яскраво освітлений фонтан із позолоченими фігурами тварин і чекали на клієнтів пункти обміну валют.

ВИТЯЗЬ У КРОКОДИЛОВІЙ ШКУРІ

Перехрещені прапори України та Грузії на таблиці вказували, що ми прибули до Києва. Точніше, до «Києва» — готелю, розташованого в старій кам'яниці XIX століття, що в центрі міста. Там є навіть православна капличка в ніші поруч із номерами. Водій Гіоргі чемно запитав: «Чай чи каву?». І, скривавшись паузою, запевнив: «У нас краще, ніж деінде». Відтак ми поснідали келишком коньяку та запили його винами за дружньою бесідою.

Гіоргі навчався в Києві в технічному виші. А назва «Київ», за його словами, народилася в хазяїв під час учти з нагоди заснування готелю. Нині до закладу приїждять гості не лише з України. Гіоргі каже, що грузини підтримують українців, воюючи на Донбасі, адже свого часу українці воювали в Абхазії на їхньому боці. П'ятеро мешканців Кутаїсі загинуло в АТО.

Кутаїсі—тихе й затишне провінційне місто, хоча за розмірами друге в країні. Більшість будинків

надгризені зубом часу, так само багато незакончених будов, що поволі перетворюються на руїни. Утім, усе тоне в зелені садків, оповитих виноградною лозою, деревах гранатів і хурми та парках із величними платанами.

На вулицях кипить життя: поспішають школярі, вдягнені в стилі учнів американських коледжів (мабуть, запозичили з телевізійних серіалів), у парках тусується молодь, а старші люди азартно грають у шахи та доміно. Містом вештаються доброзичливі пси, замасковані під біле каміння. А на горі височіє кафедральний собор Баграті часів «золотої доби» Грузії, до якого можна дістатися крутою вуличкою з приватним сектором. З його висоти відкривається чудова панорама на місто у вінці хребтів Малої Кавказу.

Разом із тим Кутаїсі не провінція, а урядове місто. Адже 2011 року Міхеїл Саакашвілі в межах децентралізації саме сюди переніс парламент. Проте сьогодні в парламентських стінах відбуваються лише виїзні сесії. А загалом влада не знає, що робити з будівлею. Є ідеї навіть перетворити її на мистецький центр.

Маршрутки — важливий транспортний засіб на пострадянському терені. Водій нашої, що їде з Кутаїсі до Тбілісі, виявився справжнім кавказьким «витязем у крокодиловій шкурі»: вдягнений, наче в кольчугу, в зелений спортивний костюм,

стилізований під фірмовий Lacoste, причому логотип — крокодил, зображений на всю спину. Образ доповнювали темні окуляри на орлиному носі, заріст, гордовитий вираз обличчя та незмінна цигарка. У Грузії можна курити скрізь: у кав'ярнях, громадському транспорті та, як ми бачили, навіть на пероні метро. Утім, грузинські маршрутки, на відміну від українських, приємно вражають чудовою грузинською музикою, хоча, на жаль, переплетеною американськими хітами, російською попсою та подеколи шансоном. Власне, останнє невблаганно нагадує нам, що ми в колишній республіці Радянського Союзу. Як і зруйновані фабрики та незакінчені старі будови наче рани на величних гірських краєвидах.

На шляху з Кутаїсі до Тбілісі не знайдеш інформації, скільки залишилося кілометрів до грузинської столиці. Натомість із придорожніх таблиць легко можна довідатися, що, приміром, до Баку 688 км, а до Тегерана 1290 км.

ПАРИЗЬКИЙ БУЛЬВАР Й АРАБСЬКІ ГРОШІ

Нескінченний затор перед в'їздом до Тбілісі дає зрозуміти, що тут живе або працює значна частина населення країни. У столиці практично немає реклами. Автовокзал Дідубе, куди ми прибули, геть обліплений у стилі стихійного постсоціалістичного капіталізму базарними наметами та крамничками, з-за яких виринає станція метро.

Тбіліське метро — своєрідний літопис. Мозаїка на станції «Технічний університет» 1979 року подає ідилічний образ громади науковців, молодих спортсменів, дітей, що грають, а над ними гордо пролітають космічний супутник та голуб миру. Власне, того самого року розпочалося радянське вторгнення в Афганістан.

Тбілісі сьогодні вдягається в нові форми: у престижному районі Сабуртало неподалік центру поруч із радянською забудовою та невеличкими будиночками, обплетеними виноградом, виростають нові хмарочоси та скляні офісні центри. Але нумерація будинків така хаотична, що навіть місцеві мешканці не могли вказати потрібний нам, хоча були дуже ввічливі й справді хотіли допомогти. Сучасний житловий хмарочос, який ми врешті-решт знайшли, всередині виявився незакінченим: бетон без штукатурки та гола підлога, але квартира відремонтована й обставлена зі смаком.

Алея Руставелі — справжній паризький бульвар, але з південним акцентом, оздоблений величними платанами та численними вишуканими кав'ярнями. Алея постала за наказом царського намісника Михайла Воронцова, який з однаковою грацією та послідовністю не лише розбудовував Тифліс, а й пацифікував Північний Кавказ.

В одному з подвір'їв алеї притулилася книгаренька, яка більше нагадує суміш канцтоварів із букінізмом: із вбогим вибором книжок різними мовами, переважно російською. Власне, такий самий вигляд мають й інші книжкові крамниці в центрі столиці.

Але що з прозахідним курсом країни? Тут багато російського, турецького, іранського та арабського капіталу, проте майже немає західноєвропейського. Фешенебельна вулиця Агмашенебелі неподалік

Кутаїсі без прикрас. Місто має свій шарм, хоча й тут чимало будинків, поточених часом

центру повністю відновлена турками. А найвищий хмарочос столиці належить арабському власникові. Понад те, у країні немає західноєвропейських банків. Обмінні пункти крім євро, долара, фунтів та рублів, а подеколи й гривні пропонують купити також валюту з Туреччини та численних арабських країн.

ВБИТИ ДРАКОНА

Алея Руставелі та площа Свободи стали ареною драматичних подій новітньої історії Грузії. Навесні 1989-го радянські війська тут брутально придушили демонстрації за незалежність: загинуло 19 осіб, що стали мучениками. Восени 1991-го тут відбулася справжня баталія між прибічниками й противниками президента Звіада Гамсахурда. 2003 року на площі Свободи відбулася Революція троянд. А 2008-го — віче проти російської агресії, у якому взяли участь керівники України, Польщі та країн Балтії.

Посеред площі Свободи, що колись мала ім'я сталінського сатрапа Берії, потім Леніна, нині височіє колона з позолоченою постаттю святого Юрія, який убиває дракона. Раніше замість колони тут панував справжній дракон — пам'ятник Леніну.

Сьогодні тут вирує інше життя: неподалік площі Свободи є ресторан «Варшава», де можна скуштувати польські страви, зокрема познанські закуски. Це улюблене місце гостей із Польщі та місцевих хіпстерів. А на вулиці Коте Апхазі є польське кафе морозива «Польська лодзяння». Звичайно, є й українські кафе, хоча деякі з них мають зовсім чужі назви «Ізбушка» або «Калінка».

Старе місто невеличке, з вузькими кривими вуличками, присадкуватими будинками, часто напівзруйнованими, з дерев'яними різьбленими балконами, оповитими виноградом і квітами. Тут ніби нічого не змінилось. У кав'ярнях, оформлених у грузинському, східному або західноєвропейському стилі, можна порозумітися як російською, так і англійською мовами. Грузини вміють радіти життю. Таксистки, чекаючи на клієнтів, танцюють під музику з відкритої автівки, а інші залицяються до туристок біля кафе.

Тбілісі лежить по обидва боки Мткварі — найдовшої ріки Закавказзя, її ще називають Кура. Впадає в око скляний сучасний міст, увечері яскраво освітлений у біло-червоні кольори національного прапора

Еклектика Тбілісі. Тут химерно переплітається старовинна, радянська та сучасна забудова

Грузії. Неподалик є старовинний міст Тисячі мучеників. Під час набігу султана Хорезма окупанти змушували містян пройти по священних іконах, а тих, хто не погоджувався, кидали в річку.

Ввечері місто вирує і палає тисячами вогнів, адже енергетична криза 1990-х минула. Однак недавні події люди сприймають по-різному. Біля нас пройшла група російськомовних жінок з екскурсоводом.

— Ви ж не любите Саакашвілі?

— Слухайте, — рішуче відповідає старша жінка-екскурсовод, — колись світло було кілька разів на тиждень, а в столиці двічі на день, діти вчилися при газових лампах і грілися при свічках. Він вирішив проблему. А військовим дав нормальну зарплату.

— Тоді чого ви його вигнали?

— Знаєте, — задумливо пояснила грузинка, — він сказав таку фразу: «Я мушу піти, аби люди оцінили моє врядування». Гаразд, — обірвала нарешті розмову, — давайте подивимося на цю фортецю Ніркала, заради якої я вас сюди привела.

— Вирішив енергетичну кризу? — перепитує молоде подружжя з Тбілісі. — Так, але віддавши цей сектор економіки російським фірмам...

— Звичайно, — неохоче відповідають дівчата з Руставі, — він багато зробив, особливо у сфері освіти, поліції, протидії корупції, але потім став надто авторитарним та авантюристом. Власне, у жовтні виграла партія Бідзіни Іванішвілі «Грузинська мрія».

— Іванішвілі — перший олігарх, — кривиться студент технічного вишу. — Він прибічник балансування між Європою та Росією.

— Яка сьогодні ситуація в Абхазії та Південній Осетії? — цікавимося ми.

— Абхазія не прагне повернутися до Грузії, хоча багато грузинів досі вірять у її повернення. Абхазі можуть приїздити сюди навчатися чи працювати, тоді як самим грузинам в'їзд до Абхазії заборонений. Є проекти для абхазької молоді. Натомість у Південній Осетії триває тиха війна, що полягає в періодичному пересуванні кордонів дедалі ближче до столиці та відсуванні їх назад.

ФОТО: ВІКТОР ТРІБЕС

Грузини вважають ці війни програшем своїх політиків, зате цінують тих, хто підтримує їхню країну. Тому в столиці є вулиці Джорджа Буша та Леха Качинського. Але до простих росіян ставляться добре. На одній із вулиць середмістя під час свята Тбілісоба ми стали свідками ідилічної сцени російсько-грузинської дружби, може, ще з часів імперії. За столиком на тротуарі із дзбанами вина та чачі й шашликами молода пара обійнявшись розкачувалась у ритм російських бандитських пісень, які співав їм під гітару грузин. Тбілісоба започаткував Едуард Шеварднадзе. Це свято відзначають й у Києві в жовтні, але на тиждень раніше. Вулиці грузинської столиці наповнюються димом шашликів і гучною музикою з ресторанів і кав'ярень. Утім, у суботу ввечері святкові заходи не мають великого розмаху. У сквері біля скляного моста молодь вештається серед кулькових коників, цукрової вати та забав 9D на моніторі. А на площі Свободи якийсь гурт співає про свободу під мерехтіння вогників смартфонів небагатьох слухачів.

Шашлики — окраса чи не кожного публічного заходу в Грузії. У вихідні в нашому районі між станцією метро, супермаркетом і готелем облаштували стихійний базар. Поліція прогулюється між рядами, пильнуючи порядок. Головним товаром тут є м'ясо, сир, домашнє вино й чача у великій кількості, трохи фруктів, переважно гранати, лайм, мандарини і хурма, ще менше овочів: зелень, картопля, біла кукурудза, гарбуз та ріпа, а також соління й величезні мішки борошна. Ми дивуємося, як за такого вбогого вибору грузини примудряються готувати настільки смачну, запашну їжу. Справді, сільське господарство тут у цілковитому занепаді. Покупці ласують чурчелою та куштують шашлики, які смажать у наметах. Увечері район повністю вкривається димом та просочується ароматом грилю.

ГРУЗИНИ ВВАЖАЮТЬ ОСТАННІ ВІЙНИ ПРОГРАШЕМ СВОЇХ ПОЛІТИКІВ, ЗАТЕ ЦІНЮЮТЬ ТИХ, ХТО ПІДТРИМУЄ ЇХНЮ КРАЇНУ. ТОМУ В СТОЛИЦІ Є ВУЛИЦІ ДЖОРДЖА БУША ТА ЛЕХА КАЧИНЬСЬКОГО

ВАСИЛІЯ ЗНАЮТЬ УСІ, ОСОБЛИВО ПОЛЯКИ

Найвище місто Степацмінда біля підніжжя гори Казбек, більш відоме під колишньою радянською назвою Казбегі, лежить на Військово-грузинській дорозі. Вона здавна відома караванам та арміям, а військовою її названо після перебудови росіянами в XIX столітті для війни з турками та придушення непокірних чеченців і дагестанців. Під час Другої світової війни дорогу атакували німці. Сьогодні це єдиний шлях із Грузії до Вірменії та Російської Федерації, решта доріг пролягають через окуповані Абхазію та Південну Осетію.

Наш мікроавтобус німецької марки має кермо з правого боку — такі часто можна побачити в Грузії. Водій пояснює, що їх роблять для Японії, де ліво-сторонній рух, і вони якісніші. Нашими супутниками виявилися дві туристки-росіянки, а також дві грузинки: стара в овечому кожусі й молодиця в короткій шкіряній куртці та чоботах на високих

підборах. Грузинки поверталися додому, а дорогою побожно хрестилися, минаючи храми. Зрештою, таке часто можна спостерігати, адже Грузинська православна церква має велике значення в країні.

Шлях в'ється гірським серпантином долиною річки Араґві повз штучне водосховище, а далі середньовічну фортецю Ананурі (один із символів траси) та радянський пам'ятник на згадку Георгіївського трактату 1783 року, через який Грузія потрапила під протекторат Російської імперії. На Хрестовому перевалі нас заскочив сніг. Біля місцевості Гудаурі — колись кур'єрської станції, а сьогодні лижного центру — пост поліції, яка не пропускає машини без ланцюгів. Найбільше автовок із грузинською, російською та вірменською реєстрацією, кілька азербайджанських, є й українські.

Після переїзду перевалу в долині річки Терек наш шлях перекрили тисячі овець, сотні кіз, десятки коней, віслуків і мулів: за одвічним звичаєм гірських народів пастухи з допомогою кавказьких вівчарок ведуть незліченні отари з гір у долини.

На головній площі Степацмінди стоїть пам'ятник Александре Казбеґі — грузинському письменникові, поету та драматургу другої половини ХІ століття. Він залишив кар'єру та повернувся у рідний край пасти вівці. Через це комуністи посмертно визнали його за свого. Однак колишня радянська назва міста — Казбеґі — була надана на честь іншої людини — Габрієла Казібеґа, який у ХІХ столітті тут вірно служив російській адміністрації. У 2007-му місто знову стало Степацміндою.

У містечку нас зачепив інший водій, запросивши на екскурсію в гори. Ми стали відмовлятися, і тоді він запропонував поїхати до російського міста Владикавказ. Ми знову чемно відмовилися, пояснюючи, що туди нам потрібна віза. «Ага, поляки!» — радісно скрикнув він. — Ану ходіть до мене», — і протягнув путівник польською мовою. Справді, там йшлося про нього — водія та власника хостелу Василя. «Мене знають усі!» — гордо підтвердив горець і вручив нам візитку. На ній дотепно вказана відстань від центру Тбілісі до хостелу — 100 м, а серед додаткових послуг крім паркінгу вино та чача.

У барі нас почастували склянкою місцевої чачі, яку тут готують зі слив. «Це порція, менше не можна», — рішуче пояснив офіціант. Бар слугує також офісом для місцевих ділків. Наш сусід жваво сів за ноутбук і займається своїми справами, запиваючи коньяком та заїдаючи гарячими хінкалі. Одночасно встигає спілкуватися з усіма відвідувачами, знаходячи до кожного свій підхід. Він знає кілька слів польською й українською та інформує нас, які саме футбольні команди грали того дня в Польщі. Російську пару навчив правильно їсти хінкалі.

Водій Ґіорґі запевнив нас, що Грузію не можна не полюбити і що з неї виїжджають лише зі сльозами. Напевно, він є одним із найкращих культурних дипломатів своєї країни. Справді, грузинський коктейль із місцевих трунків, лагідного повітря та привітних людей назавжди причаровує до цієї країни. ■

ЕСПРЕСО
УКРАЇНСЬКИЙ
ПОГЛЯД НА СВІТ

ЧЕСНА РОЗМОВА ПРО МАЙБУТНЄ

ТОК-ШОУ

ПОЛІТКЛУБ
ВІТАЛІЯ ПОРТНИКОВА

ЛІЦЕНЗІЯ НА МОВЛЕННЯ
СЕРІЯ НР № 20925-М ВІД 30.08.2011

ЩОЧЕТВЕРГА о 21:00

Незворотні процеси

Вікторія Малишева

Уже який день я збираю подібно до славного звісного Шурика з відомої комедії слова та мовні звороти воєнного часу: «Ремонт хороший, бо до війни зробили», «Знайди мені хоч когось у «республіці», кого задовольняли б ціни та зарплати», «Люди повертаються», «Де були? Виїжджали?». Останнє взагалі маркер — як психологічний тест. Якщо виїжджав і повернувся, то вдосталь пережив по чужих орендованих квартирах, на старих диванах та в пошуках роботи. Якщо не їхав нікуди, це теж показник, але дивний. Іноді показник безглузда (чому не їхав?), іноді заслуговує на повагу, як горе, яке людина перенесла, тримаючись при цьому доволі мужньо. Якщо зустрічаються ті, хто їхав і повернувся, їм є про що перемовитися: де були, чи довго микалися по чужих кутках, коли й чому повернулися. Якщо ті, хто не їхав нікуди, то це теж розмова, котра буде не дуже зрозумілою речі, бо складатиметься з окремих фраз, поміж якими довгі паузи.

Якось колега розповіла мені, що, коли вона навчалася в училищі, її згвалтували. Відтоді минуло понад 10 років, це була успішна молода жінка. Але після того зізнання мій пазл сприйняття почав складатися: її різкість до чоловіків, яка змінювалася дивовижною покірністю полонянки, несподівані зміни настрою, захоплення алкоголем... Як намагання вирішити давню проблему спиртним, роботою та спробами пристосуватися до чергового чоловіка в її житті...

Ті, хто пережив літо 2014-го в місті, розмовляють доволі дивно: «Ну як?» — «Як і всі, без води, світла. На підлозі біля шафи». — «А ми в погребі, а там води було майже по коліна: насоси не качали тоді, бо електрики не було». Розмова якимись уривками, ніби поштовхами. Наприкінці може бути різкий сміх — з обставин, винахідливості, як данина пережитого. Але я хотіла б дослідити інший психологічний феномен — мотиви жінки, яка добровільно пішла в місцеву «армію», та зміни, що з нею відбуваються після цієї «служби».

Я знала одну таку жінку. Про них кажуть «розбитна». Сама виховувала двох синів. Маленька, ладна, приваблива. Сини були майже постійно з бабусею, а вона або на роботі, або в постійних спробах побудувати жіноче щастя. З таких, як вона, виходили дуже хороші адміністратори супермаркетів, у яких і багато роботи, і відповідальність, і спілкування водночас. Чомусь вона опинилася в «армії». Ніби-

то «за ідею». Я бачила, що для неї ця «армія» як той супермаркет — люди різного віку, якими треба керувати: кимось із гумором, кимось з окриком. А кричати вона вміла, як і братися за непід'ємні для інших справи. У її підпорядкуванні були лише чоловіки: хтось старий, хтось зовсім неписьменний із трьома класами освіти, хтось із судимостями. Для всіх них вона була майже богиня — єдина жінка в їхньому підрозділі, взагалі єдина така — смілива, лагідна. Майже відразу ця жіночка у формі знайшла собі коханця. Почала жити з тим російським найманцем, навіть поїхала з ним у коротеньку відпустку на його батьківщину...

Інша теж пішла в «армію» за «ідею», яка зводилася до пошуків чоловіка. До війни ця кремезна жінка жила в селі, де всі чоловіки, з кого можна було вибирати, зловживали алкоголем, а робота для жінки без освіти була лише в корівнику, у якому й працювала. «Армія» виявилася ще цікавішою, ніж вона могла собі уявити: проживання в гуртожитку, різноманітні обов'язки, а головне — неабияка популярність серед чоловіків. Єдине, що засмучувало, — поруч із нею не було справжнього чоловіка та господаря, хоча за деякий час він знайшовся серед російських військових. Він не обіцяв нічого, а їй було досить і того, щоб носити йому ліки, мінералку, їжу із супермаркету та мати секс. Згодом стала помічати, що нічого з цих стосунків не буде: ані майбутнього, ані родини. Чоловік відверто використовував її, принижував, вона навіть у його телефонній книжці була підписана принизливо — «скорая». Коли на підпитку вкотре підняв на неї руку, попросила передати її комусь із таких, як і він, приїжджих — при грошах та посаді. Хоча навіть при цьому вона з кожної зарплати робила манікюр у салонах, косметичні процедури, фарбувала волосся та мріяла про щасливі зміни у своєму житті... Якимось дивом у бойових діях показала себе як надійний товариш і спокійний боець, а цим могли похвалитися навіть не всі чоловіки. Хоча й за таких чеснот її життя в «армії» вісіло на волосині: запізнення, прогули, дивні моральні цінності. Були б звільнили, але їхати було нікуди: село перебувало під контролем України, куди шлях їй закрито. Мала донька жила з бабусею, яка іноді возила її у Луганськ гостинці...

Коли я кажу про зміни, вони повсюди. У житті, характерах, цінностях, планах. Це тема іноді незворотних змін, що відбуваються з невиліковними хворими. Тому не вірте, коли вас запевнятимуть, що все так, як і було раніше. Як і те, що все цілком гаразд. ■

Хворіти в «ДНР»

Станіслав Васін

Як показує практика, хворіти в «ДНР» небезпечно для життя не лише з огляду на самі захворювання, а й зважаючи на рівень медицини, яка ще лишилася тут, в окупації.

Мені не пощастило ще більше: пік моєї хвороби припав на новорічні свята, а в «республіці», як відомо, Захарченко встановив дев'ять днів вихідних, починаючи з 1-го числа. Хай там як, а 1 січня я прокинувся від лихоманки, і вже вранці температура була 39. Оскільки інших симптомів тоді ще не спостерігалось, я вирішив, що це грип: багато донецьких шкіл були на карантині через перевищення епідемпорога. Запаси ліків із домашньої аптечки дуже швидко танули, і до ночі в мене буквально не лишилося нічого. Температура перевалила за 39, і я вирішив викликати швидку, щоб зробили укол і хоча б збили жар. Але вже тут почалися сюрпризи: дуже невдоволений моїм дзвінком голос відповів, що людей у них і так немає, аби їхати ледве не до здорової людини. Терпіти можна й до 40 градусів. Потім, якщо ліків не лишилося, порадили обтиратися холодною водою. Я запропонував оплатити виїзд і сам укол, але швидка навідріз відмовилася приїжджати, повсякчас натякаючи, що я маю бути вдячним уже за те, що взагалі підняли трубку, позаяк людей катастрофічно не вистачає. І взагалі це ніякий не грип, а звичайна простуда.

Наступного дня я спробував викликати лікаря додому, але трубку очікувано ніхто не підняв. Довелось знову телефонувати у швидку: нагострі просити їх приїхати в мене вже не було, тому я просто поцікавився номером поліклініки, у якій можна було б викликати лікаря додому. Відповідь була така: «Молодий чоловіче, та ми самі не знаємо, чи працює взагалі хтось у лікарнях. Уже три години не можемо в Мінздорів'я додзвонитися. Ви ж бачите, що вихідних зробили стільки, що працювати нікому. Зателефонуйте в довідку».

На третій день лихоманки я таки зібрався із силами й вирішив дійти до лікарні, бо вибору вже не лишалось: швидка не приїжджала, трубку в лікарні не брали, ліків не лишилося.

Виявилось, що поліклініка, попри свята, битком набила хворими. Щоправда, на 30 пацієнтів тут був лише один черговий лікар. Тоді як педіатр приймав просто в реєстратурі, за шафою з картками. Телефон розривався від дзвінків, але в них уже на початку дня було близько 50 викликів додому. Черговий лікар виявився інтерном й одразу виписав антибіотик, сказавши, що раніше ніж через тиждень аналізи все одно

здати не вдасться. Тому точний діагноз поки що неможливий. До того часу в мене вже майже зник гомос, нестерпно боліло горло, був постійний кашель і чулися хрипи. На що лікар відповів, мовляв, змушувати робити рентген він мене не може. Я кажу: «І не треба змушувати, я сам вас прошу дати мені направлення на рентген та аналізи. Я не можу пити таблеток невідомо від чого. А що як у мене пневмонія?».

Виявилось, що здати аналізи в «республіканській» клініці взагалі нереально: їх уже кілька років не забезпечують реактивами, тож усіх пацієнтів вони направляють у приватну лабораторію «Новая диагностика». Там преіскурант доволі широкий. За два потрібних мені аналізи я віддав близько 400 руб. Рентген виявився безплатним, щоправда, треба було купити в аптеці плівку, яка коштує 150 руб. Отже, лише на діагностику, яку ви самі й випросите, необхідно витратити більш як півтисячі.

Щодо цін на ліки, то тут на хворих чекає найнеприємніший сюрприз. Більшість не може дозволити собі навіть нормальних таблеток від болю в горлі, оскільки найпростіший варіант — «Фарингосепт» — коштує 115 руб. «Стрепсілс» — серйозніший препарат, який був потрібен мені, — потягнув на 230 руб. за упаковку, яких знадобилося дві. І це тільки ліки для горла. Якщо хочете полоскати його чимось ще окрім солі, готуйте 110–120 руб. на «Фурацилін». Цікаво, що деякі ліки завозяться з підконтрольної території. Так, українською буде в Донецьку «Ринза», яку радять самі фармацевти на протипагу російським аналогам. Українською виявилася й рентгенівська плівка, позаяк її ввезення з РФ буксувало ще півтора року тому. Отже, щоб повноцінно полікуватися від ГРЗ чи грипу, у вашій кишені має бути не менш як 2 тис. руб., із яких 500 руб. доведеться витратити лише на аналізи. Можна, звісно, і без них, якщо ризикнете не робити рентген чи махнете рукою на кров. Останнє зробив і я, але тільки тому, що здавати кров на 10-й день хвороби після курсу антибіотиків уже не бачив жодного сенсу.

Коли прийшов у лікарню вже наступного разу, у коридорі розгорівся скандал: якась жінка з дитиною років восьми кричала, що, мовляв, навіщо їй така держава, коли немає ні лікарів, ні медикаментів. На це їй у реєстратурі спокійним голосом відповіли, що кричить вона на тих, хто якраз вийшов на роботу, незважаючи на копійчаний оклад. Хай там як, а люди, які пишуть, що в «ДНР» усе добре, або стикаються з «республіканською» дійсністю не глибше за ресторани, або приїхали до Донецька з «ЛНР». Там справді все ще гірше. ■

Доктор Джекіл і майор Гайд

ОНУХ

«Зигмунт Бауман, один із найвидатніших і найплідніших європейських соціологів останніх десятиліть, помер у віці 91 року. Родом із Польщі, цей мислитель, що дотримувався лівих поглядів, у своїх працях досліджував плинність ідентичності в сучасному світі, Голокост, споживацтво і глобалізацію.

Бауман народився 19 листопада 1925 року в Познані в польсько-єврейській родині, яка потерпала від бідності та антисемітизму, що й спонукало його все життя вірити в толерантність і соціальну справедливість. Зигмунтові не було й 14 років, як у вересні 1939-го Німеччина вдерлась у Польщу й почалася Друга світова. Його родина пережила Голокост, утікнувши до Советського Союзу. Там Бауман іще підлітком вступив до підрозділу Війська Польського, сформованого під советським командуванням, і згодом був нагороджений за сміливість польським Хрестом Хоробрих.

ЯК СПРАВЖНІЙ МАРКСИСТ, БАУМАН УМІВ ДОСКОНАЛО ВИЗНАЧАТИ ПРОБЛЕМИ, А ЯК ЩИРИЙ — НЕ СПРОМІГСЯ ВИПИСАТИ ЛІКИ. ДЛЯ МЕНЕ ВІН ЗАВЖДИ БУВ НЕРОЗГАДАНОЮ ЗАГАДКОЮ

Після війни Бауман швидко піднімався щаблями військової ієрархії. На початку 1950-х став одним із наймолодших майорів армії Польщі. У ті роки він був комуністом і членом Польської об'єднаної робітничої партії. 1953 року його раптом звільнили з війська. Певно, був жертвою антиізраїльської позиції комуністичного режиму: батько Баумана дізнавався у посольстві Ізраїлю, як туди емігрувати. Бауман вивчав соціологію, а потім філософію у Варшавському університеті й викладав там. Коли 1968 року комуністичний режим проводив антисемітську кампанію, він утратив роботу, і його з родиною та тисячами інших польських євреїв вигнали з країни. У 1969–1971 роках читав лекції в університетах Тель-Авіва та Хайфи, потім оселився з родиною в Британії. Був деканом факультету соціології Лідського університету до виходу на пенсію 1990 року» (thestar.com).

«Зигмунт Бауман народився 1925 року в Познані в родині єврейського купця. Після нападу Німеччини на Польщу 1939 року втік із батьком-матір'ю до СРСР. До Польщі повернувся з 1-ю армією Війська Польського, де служив офіцером із політико-виховної роботи. 1944 року підписав зобов'язання працювати агентом-інформатором Військової інформації під псевдо Семен. У Польській Народній Республіці служив у Корпусі внутрішньої безпеки (КВБ), військовому підрозділі, який мав лиху славу й боровся здебільшого з підпільним рухом, що виступав за польську незалежність (корпус був місцевим відповідником військ НКВД. — Авт.). 1949 року Баумана

призначили начальником Відділу пропаганди і агітації в політичному керівництві КВБ. Після смерті Сталіна 1953 року був звільнений зі служби в ранзі майора. 1954 року закінчив філософські студії у Варшавському університеті, а 1960-го здобув науковий ступінь доктора гуманітарних наук у галузі соціології. Після березневих подій 1968 року його звільнили з університету, і він виїхав із Польщі до Ізраїлю. 1971 року став викладати в університеті в Лідсі, де й працював до 1990 року» (pl.wikipedia).

На дорікання йому непростого минувшини Бауман 2007 року дав гнівну відповідь на шпальтах британської газети The Guardian: «Так, я був комуністом, хоча це аж ніяк не новина. Польща була знищена, а програма комуністичної партії найкраще відповідала польським потребам». Служба в підрозділах КВБ? «Нудьга... писання агіток. То були підрозділи, що «протидіяли терористичній загрози», як і за кожного устрою». Робота інформатором? Про що тут говорити! «Це надання значення тому, що не має значення... То частина мого життєпису, за яку я беру відповідальність на себе», — підсумував Бауман свою давню історію, проте не знайшов місця для mea culpa, визнання провини й каяття. Свій талант пропагандиста комунізму в Польщі він згодом повною мірою розвинув як науковець у Великій Британії. Його міркування про культуру, Голокост та етику стали орієнтирами для багатьох сучасних мислителів. Світову славу Бауман здобув як вдумливий спостерігач і теоретик, радше філософ, ніж соціолог. Як справжній марксист, він умів досконало визначати проблеми, а як щирий — не спромігся виписати ліки, проте став гуру антиглобалістів і ментором нових лівих. Для мене він завжди був нерозгаданою загадкою. Значна частина моїх фейсбучних друзів — люди з ліберальними, ліволіберальними й лівими поглядами. На звістку про смерть Зигмунта Баумана чимало їх вважали за потрібне висловити свій смуток, подавши посилання на статті про видатного науковця або помістивши звичайний вираз «Світла пам'ять».

В одному з останніх інтерв'ю Бауман розповів: «Цієї миті найважливіша мета суперечки, яка точиться у світі, пов'язана з питанням, чи можливе інше суспільство. То головна проблема, я називаю такий стан міжкоролів'ям. Способи дій і виготовлення предметів справді застаріли й не дають результатів, які давали колись, а нових способів іще не винайдено. У зв'язку із цим люди дуже часто живуть собі як планктон, тобто без жодного бачення перспективи. Хвилі женуть той планктон, але він і в гадці не має, куди вони прибіють його. Ба більше, не має впливу на них, бо на основі якого принципу міг би вибирати? Це головна проблема, головна сьогодення суперечка, головна непевність і неясність».

Як мимовільний представник «гнаного хвилями планктону», я прощаю Зигмунтові Бауману гріхи його молодості. Проте не готовий ужити метафору «Світла пам'ять». Усе, що здатен іще побажати йому, — це R.I.P. (requiescat in pace), нехай спочиває з миром. ■

«Світ у 2017» — глобальний прогноз **The Economist** на наступний рік. У ньому зібрані оцінки політиків, економістів, учених з усього світу. Він містить усі ключові тренди: від найновітніших технологій до головних культурних подій 2017-го. Ексклюзивним українським партнером «Світу у 2017» є «Український тиждень», який не лише перекладає тексти **The Economist**, а й готує власний прогноз на наступний рік для України. До такої роботи **Тиждень** залучає авторитетних діячів, блогерів, громадських активістів і публіцистів. Щонайменше 20% контенту випуску присвячено українській проблематиці.

В Україні спільний проект **The Economist** і **Тижня** «Світ у ...» виходить уже сьомий рік поспіль.

Оберіть зручний для вас спосіб передплати

«Український тиждень» можна передплатити у друкованій та електронній версіях.
«Світ у 2017» — у друкованій версії

РЕДАКЦІЙНА:

у будь-якому банку за наведеними реквізитами. Повідомте адресу доставки за телефоном 067-407-10-96 (з 9:00 до 18:00, оператор скине Ваш виклик і перетелефонує)

СПЛАТИТИ БАНКІВСЬКОЮ КАРТКОЮ:

або на сайті tyzhden.ua

ВАРТІСТЬ РЕДАКЦІЙНОЇ ПЕРЕДПЛАТИ:

«Український тиждень»

■ на 1 міс. — 55 грн

■ на 3 міс. — 156 грн

■ на 6 міс. — 300 грн

■ на 12 міс. — 600 грн

«Світ у 2017» — 50 грн

У ВІДДІЛЕННЯХ УКРПОШТИ:

«Український тиждень»

за індексом 99319

Телефон редакції: 044-351-13-00

Повідомлення	Отримувач платежу ТОВ «Український тиждень»		
	26009000022321	35392656	
	поточний рахунок отримувача код отримувача		
	Назва установи банку		
	300023		
	ПАТ «Укрсоцбанк» МФО банку		
	Прізвище, ім'я та по батькові платника		
	Адреса платника, телефон		
	Вид платежу: за передплату на журнал ----- **		
	Період:		
Касир			сума, грн
	Платник (підпис)		

** У графі «вид платежу» вкажіть, будь ласка, назву журналу

Майбутнє неможливо передбачити. Але його можливо забезпечити.

Накопичувальне страхування життя

Забезпечене майбутнє Вашої родини

Детальніше дивіться на сайті:
www.uniqa.ua

Ліцензія Нацкомфінпослуг України серія АЕ № 522546 від 20.08.2014 р